

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

PROVOZNĚ EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA EKONOMIKY

**REGIONÁLNÍ USKUPENÍ AFRICKÝCH ZEMÍ SE ZAMĚŘENÍM
NA SADC A ECOWAS**

disertační práce

Autor: Ing. Irena Pokorná
Školitel: doc. Ing. Eva Rosochatecká, CSc.

Praha 2008

PODĚKOVÁNÍ

Mé upřímné poděkování patří všem, kteří mi při zpracování práce byli nápomocni. Ráda bych však zmínila především

Doc. Ing. Evu Rosochateckou, CSc., která mi po celou dobu mého studia věnovala nejen odbornou podporu a pomoc, ale též velmi lidský přístup.

Mgr. Pavla Beneše, který strávil dlouhé hodiny při jazykových korekturách této práce.

Dále bych chtěla poděkovat své rodině za dlouholetou podporu mého studia.

A všem, s kterými jsem diskutovala odborné aspekty této práce.

Poznatky prezentované v této práci jsou výsledkem řešení výzkumného záměru MŠM 6046070906 „Ekonomika zdrojů českého zemědělství a jejich efektivní využívání v rámci multifunkčních zemědělskopotravinářských systémů.

OBSAH

Seznam tabulek	v
Seznam obrázků	v
Seznam grafů	vi
Použité zkratky.....	vii
1. ÚVOD	1
2. ROZVOJOVÉ ZEMĚ	2
2.1. ČLENĚNÍ ROZVOJOVÝCH ZEMÍ.....	2
2.2. CHARAKTERISTIKA ROZVOJOVÝCH ZEMÍ	5
3. RŮST A ROZVOJ.....	7
3.1. TEORIE EKONOMICKÉHO RŮSTU.....	8
3.1.1. <i>Teorie postupného růstu</i>	8
3.1.2. <i>Modely duální ekonomiky</i>	10
3.1.3. <i>Teorie závislosti</i>	12
3.1.4. <i>Ekonomická liberalizace (Neoklasická kontrarevoluce volného trhu)</i>	13
3.2. EKONOMICKÝ ROZVOJ A RŮST A ROZVOJOVÉ ZEMĚ.....	15
3.2.1. <i>Nerovnoměrnost rozložení příjmů</i>	16
4. REGIONÁLNÍ INTEGRACE.....	21
4.1. TYPY INTEGRACE	22
4.2. REGIONALIMUS VS. REGIONALIZACE.....	23
4.2.1. <i>Subregionální integrace</i>	24
4.3. EKONOMICKÁ INTEGRACE.....	25
4.3.1. <i>Vytváření a odchýlení trhu</i>	27
4.3.2. <i>Efekty regionální integrace</i>	28
4.4. POLITICKÁ EKONOMIE REGIONALISMU	29
4.5. REGIONÁLNÍ INTEGRACE ROZVOJOVÝCH ZEMÍ	31
4.6. REGIONÁLNÍ INTEGRACE V AFRICE	33
4.7. HODNOCENÍ ÚSPĚŠNOSTI REGIONÁLNÍ INTEGRACE	35
5. CÍL PRÁCE	43
5.1. VYMEZENÍ PRACOVNÍCH HYPOTÉZ	44
6. METODICKÝ POSTUP PRÁCE	46
6.1. VYMEZENÍ ZÁJMOVÉ SKUPINY	47
6.2. VYMEZENÍ POJMU INTEGRACE	48
6.3. MĚŘENÍ PŘÍNOSŮ REGIONÁLNÍ INTEGRACE	48
7. STRUČNÁ SOCIOEKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA AFRICKÝCH ZEMÍ	57
8. REGIONÁLNÍ INTEGRACE V AFRICE.....	64
8.1. HLAVNÍ REGIONÁLNÍ INTEGRAČNÍ USKUPENÍ V AFRICE	66
8.1.1. <i>Integrační vývoj v rámci ECOWAS a SADC</i>	67
8.2. VLIV REGIONÁLNÍ INTEGRACE NA ŽIVOTNÍ PODMÍNKY OBYVATEL	70
8.2.1. <i>Index lidského rozvoje</i>	70
8.2.2. <i>Index chudoby</i>	77
8.2.3. <i>Rozvojový diagram</i>	82
8.3. DISTRIBUCE PŘÍJMŮ A INTEGRAČNÍ USKUPENÍ.....	84
8.3.1. <i>Giniho koeficient</i>	85
8.3.2. <i>Theilův index</i>	88
8.4. KAPITÁL A EKONOMICKÝ ROZVOJ	90

8.5.	ÚROVEŇ EKONOMICKÉHO ROZVOJE A EKONOMICKÁ INTEGRACE	97
8.6.	REGIONÁLNÍ USKUPENÍ A VZÁJEMNÝ OBCHOD	100
8.6.1.	<i>Index bilaterismu</i>	106
8.6.2.	<i>Index koncentrace</i>	108
8.7.	KONVERGENCE SLEDOVANÝCH USKUPENÍ.....	113
8.8.	VÝROBNÍ STRUKTURA SLEDOVANÝCH ZEMÍ A ZMĚNA STRUKTURY HOSPODÁŘSTVÍ	117
8.9.	PROBLEMATIKA PŘEKRÝVAJÍCÍCH SE USKUPENÍ	123
9.	ZÁVĚR	126
10.	POUŽITÁ LITERATURA	130
10.1.	POUŽITÉ ZDROJE DAT:	138

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 - Taxonomie rozvojových zemí podle příjmu	4
Tabulka 2 – Základní makroekonomické ukazatele (2005).....	58
Tabulka 3 – Základní sociální ukazatele v roce 2005	61
Tabulka 4 – Celkové vnější dluhy (% GNI)	61
Tabulka 5 – Podíl čtyř hlavních agrárních komodit na zemědělském exportu a importu.....	62
Tabulka 6 – Základní ukazatele v rámci SADC (2006).....	65
Tabulka 7 – Základní ukazatele v rámci ECOWAS (2006).....	65
Tabulka 8 – Index lidského rozvoje v rámci SADC (2005).....	73
Tabulka 9 – Index lidského rozvoje v rámci ECOWAS (2005)	74
Tabulka 10 – Hodnota korelačního koeficientu	79
Tabulka 11 – Hodnota korelačního koeficientu	81
Tabulka 12 – Hodnoty variačního koeficientu HDP v PPP a HDP na osobu v PPP	89
Tabulka 13 – Korelační koeficient (Období 1990 – 2005)	92
Tabulka 14 – Hodnota korelačního koeficientu pro sledovaná uskupení v letech 1990 - 2005..	96
Tabulka 15 – Příslušnost afrických zemí do jednotlivých clusterů.....	98
Tabulka 16 – ECOWAS a vzájemný obchod s ostatními uskupeními v % celkového obchodu	103
Tabulka 17 – SADC a vzájemný obchod s ostatními uskupeními v % celkového obchodu	104
Tabulka 18 - Index bilaterismu ECOWAS v roce 2005	106
Tabulka 19 – Index bilaterismu SADC v roce 2005.....	107
Tabulka 20 – Korelační koeficient mezi indexem bilaterismu a koncentrace	109
Tabulka 21 – Korelační koeficient mezi podílem obchodu na HDP a HDI.....	109
Tabulka 22 - Struktura vnitroregionálního a světového exportu ECOWAS v %	111
Tabulka 23 - Struktura vnitroregionálního exportu SADC v %	112
Tabulka 24 – Hodnota β konvergence	113
Tabulka 25 - Hodnota β konvergence.....	116
Tabulka 26 – Index absolutní specializace SADC založený na podílu na HDP	118
Tabulka 27 – Index absolutní specializace SADC založený na exportních podílech	119
Tabulka 28 - Index absolutní specializace ECOWAS založený na podílu na HDP	120
Tabulka 29 – Vztah mezi produktivitou práce a počtem pracovníků v zemědělství	123

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 - Model duální ekonomiky	11
Obrázek 2 - Vývoj základních rozvojových teorií.....	17
Obrázek 3 - Počet RTA oznámených GATT/WTO v období 1948 - 2007.....	26
Obrázek 4 – Rovnost tržního principu s využitím Giniho koeficientu	39
Obrázek 5 – Základní faktory, které mají vliv na socioekonomickou situaci rozvojových zemí v rámci RIA.....	49
Obrázek 6 – Rozvojový diagram	50
Obrázek 7 – Tempo růstu HDP v letech 1995 -2005.....	57
Obrázek 8 – Index lidského rozvoje a jeho rozdíly mezi regiony.....	71
Obrázek 9 – Index lidského rozvoje 2005	72
Obrázek 10 – Giniho koeficient 2005	85

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 – Meziroční změna HDP ve stálých cenách roku 1980.....	59
Graf 2 – Růst HDP v PPP a růst obyvatelstva v letech 1980 – 2007.....	60
Graf 3 – Variabilita HDI v rámci SADC v letech 1988 - 2003	75
Graf 4 – Variabilita HDI v rámci ECOWAS.....	76
Graf 5 – Variabilita HPI-1 v rámci SADC (1995 – 2003).....	78
Graf 6 – Variabilita HPI-1 v rámci ECOWAS (1995 – 2003)	79
Graf 7 – Diagram rozptylu HPI-1 a HDI u jednotlivých zemí v roce 2003	80
Graf 8 – Diagram rozptylu mezi HPI-1 a GNI v roce 2003	81
Graf 9 – Rozvojový diagram ECOWAS	82
Graf 10 - Rozvojový diagram SADC	82
Graf 11 – Vývoj Giniho koeficientu v letech 1980 – 2007	86
Graf 12 – Lorenzova křivka ECOWAS (2006).....	86
Graf 13 – Lorenzova křivka SADC (2006)	86
Graf 14 – Lorenzova křivka SADC (2006) bez JAR.....	87
Graf 15 – Theilův index nerovnosti.....	88
Graf 16 – Vývoj přímých zahraničních investic - % HDP (SADC) v letech 1991 - 2006	93
Graf 17 – Vývoj přímých zahraničních investic - % HDP (ECOWAS) v letech 1991 - 2006...	94
Graf 18 - Vývoj zahraniční pomoci zemí SADC (% GNI) v letech 1991 - 2006.....	95
Graf 19 - Vývoj zahraniční pomoci zemí ECOWAS (% GNI) v letech 1991 - 2006.....	96
Graf 20 – Vývoj obchodu jako procenta HDP a HDP na osobu v rámci SADC.....	101
Graf 21 – Vývoj obchodu jako procenta HDP a HDP na osobu v rámci ECOWAS.....	102
Graf 22 – Intraregionální obchodní podíly	105
Graf 23 – Index koncentrace	108
Graf 24 – Diagram rozptylu mezi HDI a podílem obchodu na HDP	110
Graf 25 – Analýza rozptylu beta konvergence ECOWAS	114
Graf 26 – Analýza rozptylu beta konvergence SADC.....	115
Graf 27 – Sigma konvergence u sledovaných uskupení.....	115
Graf 28 – Sigma konvergence v rámci SACU a UEMOA	117
Graf 29 – Meziroční změně produktivity práce v zemědělství.....	121
Graf 30 – Analýza rozptylu produktivity práce v zemědělství.....	122

POUŽITÉ ZKRATKY

ADBG	African Development Bank / Africká rozvojová banka
AERC	African Economic Research Consortium / Africké ekonomické a výzkumné centrum
BCI	Basic Capabilities Index / Index základních schopností
CEMAC	Central African Economic and Monetary Community / Středoafrické hospodářské a měnové společenství
COMESA	Common Market for Eastern and Southern Africa / Společný trh jižní a východní Afriky
EAC	East African Community / Východoafrická společnost
ECCAS	Economic Community of Central African States / Hospodářské společenství států střední Afriky
ECOWAS	Economic Community of West African States / Ekonomická společnost západoafrických států
EU	Evropská unie
FDI	Foreign Direct Investment / přímé zahraniční investice
FAO	Food and Agricultural Organization / Organizace pro výživu a zemědělství
GATT	General Agreement about Tariffs and Trade / Všeobecná dohoda o clech a obchodu
GDP / HDP	Gross Domestic Product / Hrubý domácí produkt
GNI	Gross National Income / Hrubý národní příjem
HDI	Human Development Index / Index lidského rozvoje
HDR	Human Development Report / Zpráva o rozvoji lidského potenciálu
HPI-1	Human Poverty Index / Index chudoby
IDRC	Mezinárodní rozvojové výzkumné centrum
IFPRI	International Food Policy Research Institute
IMF	International Monetary Fund / Mezinárodní měnový fond
IOC	Indian Ocean Commission / Výbor pro Indický oceán
JAR	Jihoafrická republika
LDC's	Least Developed Countries / Nejméně rozvinuté země
NAFTA	North America Free Trade Area / Severoamerická zóna volného obchodu
NGO	Non – governmental organization / neziskové organizace
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development / Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj
OPEC	Organizace zemí vyvážejících ropu
OSN / UN	Organizace spojených národů / United Nations
PH	přidaná hodnota
PPP	Purchasing Power Parity / Parita kupní síly
RIA	Regional Integration Agreement / Regionální integrační dohody
RTA	Regional Trade Agreement / Regionální obchodní dohody
SACU	Southern African Customs Union / Jihoafrická celní unie

SADC	Southern African Development Community / Jihoafrická rozvojová společnost
SADCC	Southern African Development Coordination Conference / Jihoafrická rozvojová a koordinační konference
SAP	Structural Adjustment Programme / Programy strukturálního přizpůsobování
SNS	Společenství nezávislých států
SVE	Střední a východní Evropa
T/T	terms of trade / směnné relace
UNDP	United Nations Development Programme / Rozvojový program Organizace spojených národů
USD	americký dolar
WAEMU	West African Economic and Monetary Union / Západoafrická hospodářská a měnová unie
WB	World Bank / Světová banka
WTO	World Trade Organization / Světová obchodní organizace

ZKRATKY NÁZVŮ STÁTŮ

AGO	Angola
BEN	Benin
BFA	Burkina Faso
BWA	Botswana
CPV	Kapverdy
GMB	Gambie
GHE	Ghana
GIN	Guinea
GNB	Guinea Bissau
LBR	Libérie
LSO	Lesotho
MLI	Mali
MRT	Mauretánie
MWI	Malawi
MUS	Mauritius
MOZ	Mozambik
NAM	Namibie
NER	Niger
NGA	Nigérie
SEN	Senegal
SLE	Pobřeží slonoviny

SYC	Seychely
SWZ	Svazijsko
TGO	Togo
TZA	Tanzanie
ZAF	Jihoafrická republika
ZAI	Demokratická republika Kongo
ZMB	Zambie
ZWE	Zimbabwe

1. ÚVOD

Jedním z klíčových problémů současného světa je nalézt řešení vedoucí k odstranění hladu a potažmo i chudoby jako prvotní determinanty hladu. Navzdory soustředěnému úsilí všech zúčastněných aktérů, žijí milióny lidí nejen v rozvojovém světě na pokraji chudoby, ve špatných životních podmínkách s nedostatečným přístupem k vodě a základním lidským potřebám. Mnoho těchto lidí žije v zemích, jejichž zásoby nerostných surovin a přírodního bohatství by mohly zajistit důstojné životní podmínky pro většinu obyvatel.

V současné době již nikdo nepochybuje o provázanosti otevřenosti ekonomiky a jejím vlivu na ekonomický růst. Jedním z přístupů, které by mohly ovlivnit míru chudoby a zlepšit životních podmínky těchto lidí, je i tvorba regionálních uskupení. Pomocí probíhajícího regionalismu by tyto země mohly lépe využívat svého přírodního bohatství, zlepšovat přístup na zahraniční trhy. Tyto a další faktory by měly mít vliv na hospodářský růst ekonomicky slabších zemí.

Regionalismus tvoří v současné době protipól globalizace. Malé země se regionalismem snaží o získání výhodnějšího postavení v rámci světové ekonomiky. Tvoří příznačný protipól, který působí proti asymetričnosti mezinárodního ekonomického vývoje. V procesu globalizace a nadnárodní ekonomické integrace není výhoda plynoucí z integračních procesů rovnoměrně rozdělena. Nadnárodní a mezinárodní organizace a společnosti stále při svém rozhodování rozlišují mezi původními (mateřskými) zeměmi a zeměmi hostitelskými.

Trend ve vytváření regionálních uskupení je patrný ve všech částech světa. Nejvýraznějšího úspěchu bylo dosaženo v Evropě vytvořením Evropské unie, která se stává příkladem pro ostatní země. Stejný průběh jako v ostatních částech světa je i v Africe. Prvopočátek integračních procesů afrických zemí můžeme datovat do období dekolonizace a s tím související politické nezávislosti. V průběhu posledních desetiletí se na africkém kontinentu vytvořilo mnoho regionálních uskupení, která mají za cíl zlepšení hospodářské situace zúčastněných zemí. Existuje mnoho teorií, které se zabývají postavením regionů a důvody vzniku širších regionálních uskupení. Tyto teorie jsou však velmi často protichůdné a ne vždy aplikovatelné na situaci afrických zemí, která se výrazně liší od většiny zemí světa.

2. ROZVOJOVÉ ZEMĚ

Světová ekonomika je tvořena jednotlivými zeměmi a interakcemi, které probíhají mezi těmito státy. Jednotlivé země dosáhly rozdílné ekonomické úrovně a rozdílným způsobem se podílejí i na mezinárodní dělbě práce.

V průběhu 19. století, v době probíhající průmyslové revoluce se začínaly více vytvářet rozdíly mezi (dnes) vyspělými a rozvojovými zeměmi. Tento rozdíl se ještě výrazněji prohloubil v minulém století, od kdy jsou naprosto patrné výrazné difference mezi jednotlivými zeměmi. Tento rozdíl byl dán odlišným historickým vývojem, kulturou, počtem obyvatel a klimatickými podmínkami. Před druhou světovou válkou nebyl sociální a ekonomický rozvoj zemí třetího světa pro koloniální mocnosti prioritou.

Termín rozvojové země byl poprvé oficiálně použit v roce 1964 v rámci Organizace spojených národů (OSN) a Konference pro obchod a rozvoj. V roce 2006 existovalo 148 zemí, které se nazývaly zeměmi rozvojovými. Rozvojové země tvoří na počátku 21. století téměř $\frac{3}{4}$ členů Světové obchodní organizace (WTO). Vzhledem k tomu, že neexistuje oficiální definice rozvojových zemí, může se kterákoliv země prohlásit za zemi rozvojovou. V důsledku toho existují výrazné rozdíly mezi jednotlivými „rozvojovými“ zeměmi, a to jak v oblasti hospodářské tak i sociální. Tyto rozdíly jsou patrné i v závislosti jednotlivých zemí na zemědělském exportu či ve struktuře tvorby HDP.

2.1. Členění rozvojových zemí

V počátcích studia rozvojové ekonomie, které se datují do období po druhé světové válce, bylo obvyklé členit země na chudé a bohaté, kdy toto členění představovalo dva protilehlé póly ekonomické vyspělosti. Bohaté země zahrnovaly Evropu (i když oslabenou Druhou světovou válkou), dále USA, Kanadu, Austrálii a Nový Zéland¹. Ostatní země světa představovaly země chudé.

Země světa se dělí podle své ekonomické vyspělosti do několika základních skupin. Gillis et al (1992) říká, že nejpopulárnější klasifikace je podle stupně rozvoje země, takže hovoříme o zemích rozvinutých nebo nerozvinutých, méně nebo více rozvinutých a nebo zahrnujeme do popisu země postupnou změnu a hovoříme o zemích rozvinutých a rozvíjejících se.

Další možnost dělení světa je na tzv. první, druhý a třetí svět. Toto dělení se začalo používat na počátku 80. let, a to převážně v rámci mezinárodních měnových institucí. První svět² repre-

¹ Někteří autoři do této skupiny řadili i Japonsko.

² Pojem první svět ve své podstatě nebyl nikdy používán. Jedná se pouze o teoretické vymezení zemí.

zentoval vyspělé země (klasifikace OECD), druhý svět země s centrálně plánovanou ekonomikou a třetí svět byl představován zbylými zeměmi světa.

Další klasifikace představuje členění Světové banky (WB), která dělí země podle výše příjmu na obyvatele³. Jedná se o dělení na země s nízkým příjmem (méně než \$ 875) a středním příjmem. Ten se ještě dělí na nižší střední (\$ 876 - \$ 3 465) a vyšší střední (\$ 3 466 - \$ 10 725). Poslední skupinu představují země s vysokým příjmem (více než \$ 10 726). Země s nízkým a nižším středním příjmem jsou řazeny do skupiny zemí rozvojových.

Speciální podskupinu rozvojových zemí tvoří tzv. nejméně rozvinuté země (LDC's). Mezi nejméně rozvinuté země světa v roce 2008 zařazujeme 50 nejchudších zemí z Afriky, Asie a Latinské Ameriky. Obyvatelé těchto zemí tvoří téměř 8,5 % celkové světové populace s roční mírou růstu okolo 2,5 %. Kritéria pro zařazení do skupiny nejméně rozvinutých zemí jsou přesně daná, jedná se o: určitou výši HDP/os./rok⁴ (která se mění v čase), podíl zpracovatelského průmyslu na HDP je pod 10% a míra analfabetismu je nad 80% (Jeníček a Foltýn, 2003). V roce 2008 je na seznam nejméně rozvinutých zemí zařazeno 50 států (posledním zařazeným státem je Timor Leste, který splnil kritéria v roce 2003). Počet obyvatel jednotlivých zemí by neměl překročit 75 miliónů, avšak jsou zde možné výjimky u „velkých státních celků“, které mají strukturální problémy (UN, 2006).

Jednou ze základních příčin diferenciací samotných rozvojových zemí je zapojení do tržního hospodářství, kde se dosud úplně nepodařilo zabezpečit adekvátně mechanismus korekce diferenciací účinků tohoto zapojení (Fárek a Foltýn, 2004)

Z celkového počtu 50 nejméně rozvinutých zemí je 32 států členem Světové obchodní organizace (WTO). Následující tabulka 1 uvádí jednu z možných taxonomií rozvojových zemích. Země jsou rozděleny podle klasifikace Světové banky do tří základních skupin, kdy nízkopříjmové země mají příjem na osobu a rok nižší než \$ 785, nižší středopříjmové země se pohybují v rozmezí \$ 786 - \$ 3 125 a vyšší středopříjmové země dosahují příjmu na osobu a rok v rozsahu \$ 3 126 - \$ 9 655.

³ Příjmem se v této souvislosti rozumí hrubý národní důchod na osobu (GNI), kalkulovaný v roce 2005 v amerických dolarech (USD).

⁴ V roce 2008 je tato hodnota ve výši 745 USD.

Tabulka 1 - Taxonomie rozvojových zemí podle příjmu^a

		Nízkopříjmové země	Nižší středopříjmové země	Vyšší středopříjmové země
		(63)	(52)	(33)
Nízkopříjmové země s potravinovým deficitem	(58)	58	0	0
Transitivní ekonomiky	(26)	6	13	7
Malé ostrovní rozvojové země	(29)	5	15	9
Čistí importéři potravin	(105)	48	35	22
Čistí exportéři potravin	(43)	15	17	11
Čistí zemědělství importéři	(85)	30	32	23
Čistí zemědělství exportéři	(63)	33	20	10

Poznámky: ^a Tyto tři příjmové skupiny vycházejí z klasifikace Světové banky definované ve World Development Report 1999

Nízkopříjmové země s potravním deficitem vycházejí z databáze FAO, založené na těchto 3 kritériích:

(i) Příjem na osobu $\leq$ US\$ 785 v roce 1996

(ii) Čistá obchodní potravinářská pozice je průměrem za poslední 3 roky

(iii) Země, které splňují dvě výše uvedená kritéria, mohou požádat o vyjmutí z této kategorie

Zdroj: Valdés a McCalla, 2004

Následující dělení se odvíjí od geografického uspořádání světa. Jedná se o rozdělení na sever (někdy též nazývaný bohatým severem) a jih (chudý jih). Toto členění je však velmi nedostatečné⁵ a nemělo by být příliš používáno.

Celkově můžeme říci, že klasifikace rozvojových zemí dle kritéria hrubého národního důchodu (GNI) nebo hrubého domácího produktu (GDP) není dostačující. Hrubý domácí příjem ani hrubý domácí důchod nezahrnují např. ukazatele sociálního rozvoje dané země. Pokud hovoříme o jednotlivých kritériích, je nutno rozlišovat i mezi důchodem (příjmem) a bohatstvím. Peterson a Estenson (1992) uvádějí příjem jako pohyb výstupů během určitého časového úseku. Bohatství oproti tomu představuje veškeré materiálové statky, zahrnující přírodní suroviny, které mají ekonomickou hodnotu. Žádný z výše uvedených ukazatelů nemá vypovídající hodnotu ohledně distribuce příjmů ve společnosti. Jejich vypovídací hodnota v souvislosti s distribucí příjmu je značně omezená.

Mezi indexy, které uvažují nejen ekonomické, ale i (nebo převážně) sociální hodnoty rozvoje dané země, můžeme zahrnout např. indexy index lidského rozvoje⁶ (HDI - Human Development

⁵ Viz Izrael a Jihoafrická republika, popř. země produkující ropu, které rozhodně nemohou být považovány za země chudé, ačkoliv se nacházejí v tzv. „jižní části světa“.

⁶ Human Development Index – Index měřící národní socioekonomický rozvoj, složený z předpokládané doby dožití při narození, dosaženého vzdělání, gramotnosti a upraveného reálného příjmu na osobu (Fukuda-Parr a Shiva Kumar, 2004)

Index) nebo index základních schopností⁷ (BCI - Basic Capabilities Index). Vzhledem ke konstrukci těchto ukazatelů jsou do hodnocení zahrnuty i jiné hodnoty než pouhá výše příjmu (v tomto případě GDP nebo GNI), a tyto ukazatele by tedy měly hodnotit celkovou vyspělost dané země.

2.2. Charakteristika rozvojových zemí

Todaro a Smith (2006) uvádějí základní společnou charakteristiku rozvojových zemí takto:

- Nízká úroveň života charakterizovaná nízkými příjmy, nerovností, špatným zdravotním stavem a nedostatečnou úrovní vzdělání.
- Nízká produktivita.
- Vysoký populační růst a vysoký počet závislých osob (děti a staří lidé).
- Značná závislost na zemědělské produkci a exportu primárních produktů.
- Převaha nedokonalých trhů a omezeného přístupu k informacím.
- Podřízenost, závislost a zranitelnost v mezinárodních vztazích.

Tato charakteristika je použitelná pro téměř všechny rozvojové země. Todaro a Smith při své charakteristice rozvojových zemí zmiňují základní socio-ekonomické popisy, které mají vliv na životní úroveň jednotlivých zemí. Nezmiňují ekonomickou sílu země vyjadřovanou ve většině případů hrubým domácím (národním) produktem. Zahrnutí tohoto faktoru by v některých případech mohlo vyloučit zemi ze skupiny rozvojových zemí⁸.

Nafziger (2006) přichází s odlišnou charakteristikou, která je částečně založena na institucionálním pojetí vnímání ekonomického významu státu. Charakterizuje rozvojové země těmito znaky:

- Nerovnoměrnost rozložení příjmů.
- Politický rámec.
 - o Různorodost politických systémů
 - o Malé politické elity
 - o Nízká politická institucionalizace
 - o Zkušenosti ze západní dominancí
- Mnohočetné rodiny.
- Venkovské zemědělské společenství.
- Vysoký podíl pracovníků v zemědělství.

⁷ Basic Capabilities Index – Založen na třech ukazatelích – asistence zdravotně vzdělané osoby u porodu, mortalita mezi dětmi do 5 let věku a počet dětí, které dokončí 5. třídu (Social Watch Report, 2005).

⁸ Např. státy Perského zálivu, kdy HDP je velmi vysoký, ale životní úroveň obyvatelstva zůstává na velmi nízké úrovni.

- Vysoký podíl zemědělství na HDP.
- Nedostatečné technologie a nedostatek kapitálu.
- Nízká míra úspor.
- Existence duální ekonomiky atd.

Charakteristika dle Nafzigera vystihuje všechny charakteristiky rozvojových zemí. Snaží se postihnout celou problematiku rozvojových zemí, zároveň však nerespektuje základní princip charakteristiky, tedy stručnost a výstižnost.

Jeníček (2006) poukazuje na to, že rozvojové země již většinou prošly určitou industrializací, ekonomicky se diferencovaly a řada z nich je schopna kooperace s vyspělými státy formou subdodávek, offsetových programů a dalších forem standardního obchodního styku. V otevřené ekonomice se rozvojové země industrializují a stále více využívají znalosti z rozvinutějšího světa ve vlastním průmyslu (UNCTAD, 1995).

Dalším, velmi často používaným kritériem rozvojových zemí je podíl jednotlivých sektorů národního hospodářství na tvorbě HDP a podíl zaměstnaných v jednotlivých sektorech⁹ na celkové zaměstnanosti. Odvětvová struktura charakterizuje zastoupení jednotlivých sektorů na tvorbě HDP a tím ukazuje stupeň vyspělosti dané země. U rozvojových zemí s nízkou ekonomickou úrovní se jedná o převládající primární sektor, popř. o převládající zemědělství, kde zároveň dochází k postupnému nárůstu důležitosti sekundárního sektoru, tedy průmyslu.

⁹ Primární sektor – zemědělství, sekundární – průmysl, terciární – materiální služby, kvartární sektor – služby veřejného charakteru, kvintární sektor – sektorové služby.

3. RŮST A ROZVOJ

Proč jsou některé státy chudší než ty ostatní a proč ekonomika některých zemí roste rychleji než ekonomika druhých zemí? Na tyto a podobné otázky se snaží odpovědět „nový“ obor ekonomických teorií, který se objevil před 60 lety. Cílem tohoto nového oboru je nalézt odpověď na otázky týkající se nedostatečného růstu a hledat řešení směřující k potlačení chudoby. Historické zkušenosti ukazují, že rozvoj je v mnoha případech nerovnostářským procesem.

Pokud hovoříme o růstu, musíme rozlišovat **růst ekonomický** a **rozvoj společnosti** jako celku. Oba tyto pojmy jsou však navzájem provázané. Bez ekonomického růstu není možný všeobecný rozvoj, a naopak pokud nebude docházet k rozvoji společnosti, není možný dlouhodobě udržitelný ekonomický růst¹⁰. **Ekonomický růst** představuje ve své podstatě rozvoj výrobních faktorů, který vede ke zvyšování produkce a následně růstu reálného domácího produktu za sledované období. **Ekonomický rozvoj** poté znamená růst bohatství dané země. Ačkoliv ekonomický rozvoj a růst jsou ve většině případů definovány na úrovni státu, pokud rostou jednotlivé země, pomocí synergického efektu dochází ke zvyšování ekonomické a sociální vyspělosti celé společnosti.

O problematice ekonomiky rozvoje (Development economy) se poprvé hovoří v souvislosti s článkem Paula Rosenstein-Rodana nazývaným „Big Push“ publikovaným v roce 1943. Článek reagoval na problematiku poválečné rekonstrukce jihovýchodní Evropy. Rosenstein-Rodan nachází dvě možná východiska pro poválečnou industrializaci – ruský model, založený na plánované ekonomice a na autarkii¹¹, nebo možnost začlenění do mezinárodní ekonomiky s možností využití volných pracovních sil. Tento článek se spolu s pracemi Ragnara Nurkse (1961) a Artura Lewise (1955) zabývá problémem rozvoje z pohledu jednoduché uzavřené ekonomiky založené na domácích trzích. Všichni tito autoři zdůrazňovali národní přístup vedoucí k vnitřnímu rozvoji, který byl založen na teorii velkého tlaku (Big Push) a posléze vyváženého růstu¹².

Po skončení druhé světové války a s probíhající dekolonizací se hlavním cílem všech nově nezávislých států stal ekonomický růst. Věřilo se, že s pomocí ekonomického růstu a modernizace dojde k odstranění dualismu a s ním spojené příjmové a sociální nerovnosti (Thornbecke, 2006).

¹⁰ V případě, že dochází pouze k ekonomickému růstu, který není provázen rozvojem ekonomika se do stává do stadia stagnace.

¹¹ Ekonomický systém země bez zapojení do mezinárodní ekonomiky. Naprostá soběstačnost.

¹² Jako příklad byla uváděna 1. pětiletka a následná industrializace SSSR.

3.1. Teorie ekonomického růstu

Peterson a Estenson (1992) definují **ekonomický růst** jako rozmach národní schopnosti produkovat zboží a služby, které obyvatelé chtějí. Protože produkční kapacita ekonomiky závisí převážně na kvalitě a kvantitě jejích zdrojů a na dosažitelnosti technologií, ekonomický růst zahrnuje proces rozšiřování a zlepšování determinant produkční kapacity.

Poválečná literatura zaměřená na ekonomický růst je charakterizována čtyřmi základními klasickými rozvojovými přístupy. Tyto přístupy je možno chápat i jako vývojová stadia týkající se dané problematiky. Každá z těchto teorií obsahuje alespoň základní myšlenky¹³ např. A. Smithe, D. Ricarda, T. Malthuse a později např. J. Schumpetera.

Rozvojová ekonomika vykládaná podle „otců zakladatelů“, jako např. Kurta Martina, Rosensteina Rodana, Nurkse, Prebische, Leibensteina a dalších, klade důraz na překážky bránící industrializaci, utváření hmotného a lidského kapitálu v rozvojových zemích, a na chudoby, která představuje jak příčinu, tak důsledek. Překážky, které musí být překonány k dosažení rozvoje, zahrnují problematiku směnných kurzů, nedostatek nezbytného sociálního kapitálu (zahrnujícího lidský kapitál), který je nutný pro vytváření pozitivních vertikálních externalit a zvyšujícího se výnosu z rozsahu, dále zahrnují nedostatečnou domácí podporu zaměstnanosti a vytváření příjmů, které jsou nezbytné pro moderní růst (Vos, 2002).

3.1.1. Teorie postupného růstu¹⁴

První ekonomové, kteří se zabývali rozvojovými teoriemi byli ovlivněni dvěma základními událostmi. První z nich byla Velká krize z 30. let minulého století (velký přebytek pracovní síly) a druhým byla industrializace Sovětského svazu (aktivace úspor a investic).

Původní rozvojové koncepce chápaly ekonomický růst jako soubor na sebe navazujících stadií, kterých musí jednotlivé země dosáhnout.

Předchůdcem teorií postupných kroků byl K. Marx, který navrhl pět stadií rozvoje¹⁵ založených na změnách technologií, vlastnických práv a ideologie. Koncept stadií rozvoje se znovu objevil v 30. letech 20. století v pracích A. Fischera a C. Clarka¹⁶.

¹³ Jedná se např. o konkurenční výhodu a mezinárodní dělbu práce, klesající výnosy a jejich vztah k lidskému kapitálu popř. ostatním zdrojům, vztah mezi příjmem na osobu a růstem populace, technologický pokrok a růst ekonomiky aj.

¹⁴ Na těchto teoriích byl založen Marshallův plán pro poválečnou obnovu Evropy.

¹⁵ Jednalo se o starověké otroctví, středověký feudalismus, průmyslový kapitalismus, socialismus a komunismus.

¹⁶ Clarkova teorie obsahuje tři stadia rozvoje, které jsou dodnes používány. Zemědělství je dominantní v prvním stadiu, průmysl vzrůstá ve druhém stadiu a terciární sektor (nebo sektor služeb) je třetím stup-

Ve 20. století byl tento model kromě jiných představován pracemi Rostowa (1961) a Harroda (1939) s Domarem (1946). Práce Rostowa reagovala na novou nezávislost kolonií. Rostowova teorie ekonomického rozvoje¹⁷ byla založena na řadě stadií, kterých musí jednotlivé země postupně dosáhnout, aby se dostaly z ekonomické nerozvinutosti na úroveň ekonomicky rozvinutých zemí. Tato teorie je založena na mobilizaci domácích a zahraničních úspor, které budou generovat dostatečné množství investic, a tím povedou k ekonomickému růstu. Rostow definuje, kterými stadii by se měla země ubírat, aby dosáhla ekonomického růstu, avšak nikde již neuvádí, jak je možno jednotlivých vývojových stadií dosáhnout¹⁸. Kdybychom vycházeli z Rostowova modelu, je nutné dosáhnout potřebné míry úspor, a ty je poté možno převést na investice. Tento proces je vysvětlován **Harrod-Domarovým růstovým modelem**, který je založen na lineární produkční funkci, kdy výstup je ovlivňován akumulací kapitálu a čas je konstantou. Klíčovou vlastností je v tomto případě neexistence klesající návratnosti kapitálu. Nejjednodušší verzí tohoto modelu je tzv. AK funkce:

$$Y = A * K \quad [1]$$

kdy $A \dots$ je pozitivní konstanta, která odráží úroveň technologického pokroku
 $K \dots$ představuje kapitál¹⁹.

Barro a Sala-i-Martin (2004) upozorňují na problém AK modelu, který - na rozdíl od neoklasických modelů - nedokáže predikovat absolutní nebo podmíněnou konvergenci ekonomik.

Harrod-Domarův model se hlavně zaměřoval na stálý majetek jednotlivých rozvojových ekonomik s téměř nulovou možností pro alternativní volbu technologií a ještě menší rolí cen v ekonomickém procesu. Nebral do úvahy ekonomický růst založený na úsporách ani vliv populačního růstu. Automaticky předpokládal plnou zaměstnanost, tržní vyrovnávání a dokonalou konkurenci (Ranis, 2004a).

něm rozvoje. Ekonomického růstu je dosaženo zvyšováním produktivity práce ve všech stupních rozvoje a přemístěním pracovní síly ze sektoru s nižší produktivitou do sektoru s produktivitou vyšší. K přechodu od nižšího stadia ke stadiu vyššímu je poté potřeba určité úrovně technologického pokroku.

¹⁷ Rostowova teorie zahrnovala pět stupňů: tradiční společnost, předpoklady pro změnu (take-off), změnu, cestu k vyspělosti a věk masové spotřeby.

¹⁸ Definuje však tři nutné podmínky, za kterých je možno dosáhnout změny. Čisté investice jako procento čistého národního produktu se musí prudce zvýšit. Alespoň jeden průmyslový sektor musí výrazně růst a musí vzniknout politická, sociální a institucionální struktura, která by reagovala na požadavky moderní společnosti.

¹⁹ Knight (1944) reagoval na neexistenci klesající návratnosti kapitálu s poukazem, že se nejedná pouze o kapitál v pravém slova smyslu, ale kapitál v širším pojetí (např. zahrnutí lidského kapitálu).

Hoff a Stiglitz (2001) se domnívají, že v případě ekonomického růstu pomocí pouhé akumulace kapitálu bychom mohli říci, že nedostatečný růst je způsoben tím, že některé země oproti jiným začaly později akumulovat kapitál, a z tohoto důvodu jsou tedy chudé. Když dosáhnou potřebné výše kapitálu dojde, k ekonomickému růstu.

Teorie postavené na kumulaci a následné aktivaci úspor naráží v rozvojových zemích na velmi závažný problém. Samotná akumulace dostatečného množství úspor je v mnoha případech značně problematická. Naráží se zde na tzv. začarovaný kruh bídy²⁰, a to jak na straně nabídky, tak na straně poptávky. Dalším problémem tohoto modelu je soustředění pouze na jednu oblast, kdy nejsou brány do úvahy další nutné předpoklady (např. zvyšování produktivity práce apod.). Z tohoto důvodu se pokus o aplikaci této teorie např. v Indii příliš nevydařil.

3.1.2. Modely duální ekonomiky

Teorie duální ekonomiky je v tomto případě představována souborem opatření, pomocí kterých nerozvinutá ekonomika, která je vysoce závislá na tradičním zemědělském sektoru, postupně přechází na modernější a více průmyslovou výrobu. Tato teorie je původně založena na pracích Higginse a Myinta, a dále na pracích Lewise a Cheneryho. Modely duální ekonomiky se opírají o nástroje neoklasické ekonomie.

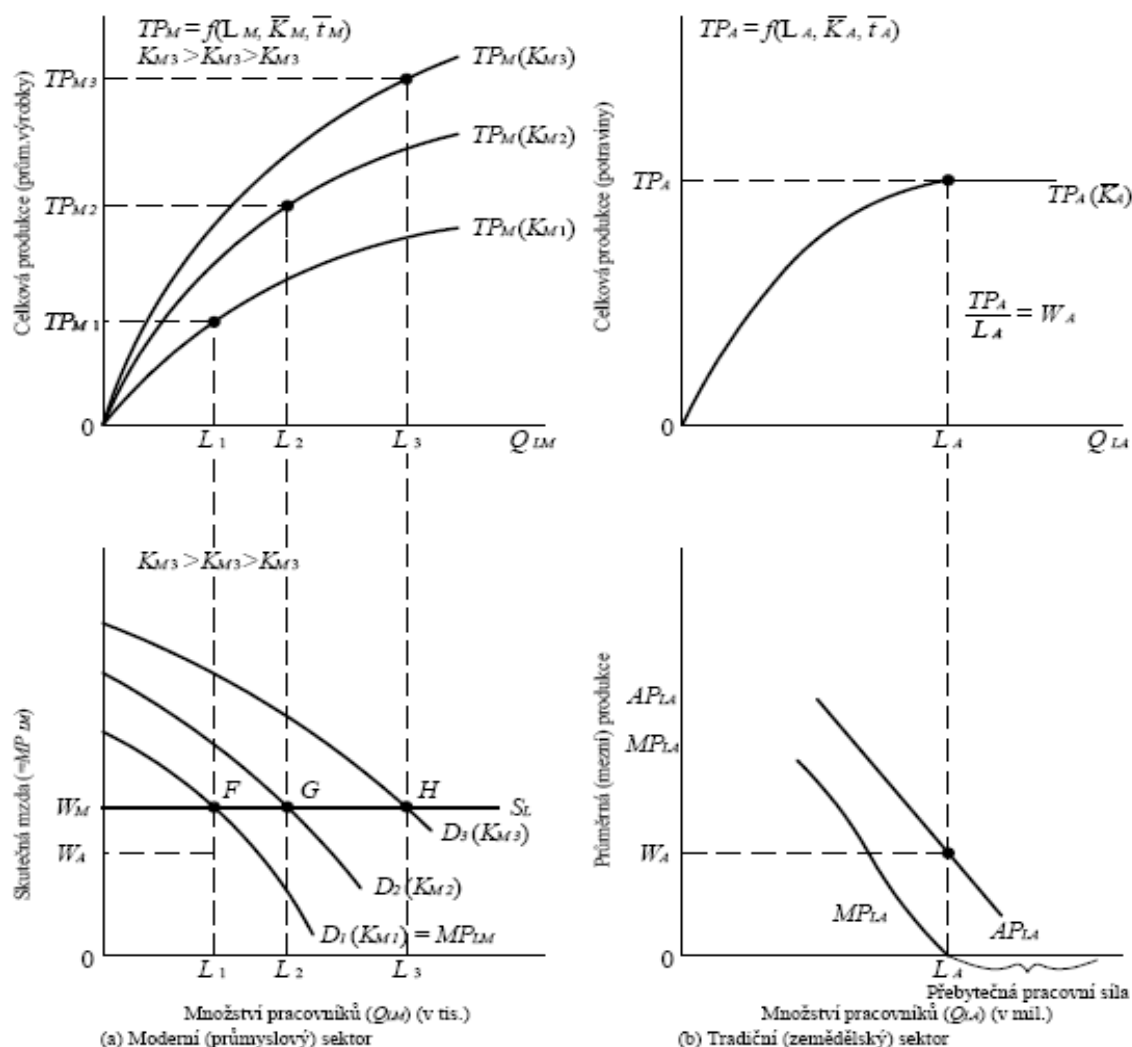
Higginsova a Myintova teorie, také nazývána jako tzv. **prostorový dualismus** (enclave dualism), vysvětluje, proč v rozvojových zemích zůstává malá enkláva moderní společnosti obklopena mořem tradiční společnosti²¹. U tohoto typu modelu se jedná o pouhé statické znázornění (statický model), který popisuje stav, ale již neuvádí způsoby, jak dosáhnout změny.

Základní Lewisův **model duální ekonomiky** předpokládá dvou-sektorovou ekonomiku. Tradiční sektor je představován neefektivním zemědělstvím s vysokým počtem pracovníků s nízkou produktivitou práce (což umožňuje přesun pracovní síly). Moderní průmyslový sektor je charakterizován vysokou produktivitou práce. Lewis (1954) popsal svůj model jako klasický model, což znamená, že v tradičním sektoru je nelimitovaný přebytek pracovních sil, které pracují pouze za minimální mzdu (v tomto případě mzdu na hranici přežití). Jestliže moderní sektor využije tohoto přebytku pracovní síly, mzda se již nemůže pohybovat na minimální úrovni. Musí zaplatit vyšší cenu práce (w), která zároveň bude působit na zvýšení minimální úrovně mezd v tradičním sektoru (obrázek 1).

²⁰ Někteří autoři uvádějí v tomto případě u některých zemích (Bangladéš, Laos, Nigérie) řešení pomocí mikrofinancování, které vytvoří základní předpoklady pro rozvoj obchodu v rámci místních komunit. Více Roth (2002): Microfinance, Hulame a Mosley (1996) Finance against poverty.

²¹ Více Higgins, B.: The Dualistic Theory of Underdeveloped Areas a Myint, H.: The Economics of Developing Countries

Obrázek 1 - Model duální ekonomiky

Zdroj: Todaro, Smith (2006)

Lewis (1954 a 1958) uvádí důvody vedoucí k tomuto mzdovému rozdílu. Jedná se hlavně o rozdíl v životních nákladech v rurálních a urbánních územích a o zkušenosti zapracovaného průmyslového pracovníka oproti obyčejnému dělníkovi v zemědělství.

Podle Lewis bude přerozdělovací proces pokračovat do té doby, než veškerý přebytek zemědělských pracovníků (tj. nikoliv nezbytně pracovníků s nulovou mezní produkcí, ale jak zdůrazňují Fei a Ranis (1961 a 1964) všech, jejichž odměna převyšuje jejich mezní produkci) odejde ze zemědělství do komerčního, nezemědělského sektoru. Toto bude znamenat dělicí bod, ve kterém dualismus zakrní a ekonomika se stane plně neoklasickou (Ranis, 2004b).

Podle Barra, Mankiwa a Sala-i-Martina (1995) produkce moderního sektoru zaměstnává fyzický kapitál, lidský kapitál a lidskou práci. Kromě toho další produkty vytvořené v moderním

sektoru mohou být spotřebovány nebo investovány. Tradiční sektor podle Robertsona (1999) používá pracovníky a tradiční sektorový fixní kapitál a produkuje pouze konzumní zboží.

Lewisův model nepočítá s nárůstem mezd v tradičním sektoru. Avšak při migraci pracovníků do měst bude docházet ke zvyšování mezd pracovníků v zemědělství, protože stejná částka peněz se nyní bude rozdělovat mezi méně lidí. Tento růst mezd by měl vyvolat růst mezd i v moderním sektoru. Dalším problematickým bodem je odchod pracovníků do měst, kdy nebude dostatečný počet lidí v zemědělství, následkem čehož dojde k růstu cen zemědělských produktů. Model duální ekonomiky v rozvojových zemích velmi často naráží na problém s velkou fragmentací trhu práce. Trh práce nezásobuje pouze dvě odvětví, tedy odvětví klasické (zemědělství) a moderní (průmysl), ale i mnoho dalších sektorů. Z tohoto důvodu není možno dualismus chápat jako rozlišující prvek nerozvinuté ekonomiky.

V kontextu duální ekonomiky znamená přesun od zemědělství k industrializaci odklad počátku snižující se návratnosti kapitálu a vytváří zvyšující se nerovnoměrnost ve faktorové distribuci příjmů. V důsledku stability reálných mezd vzhledem k ekonomickému růstu dochází k růstu podílu kapitálu na příjmu a tím roste nerovnoměrnost ve funkční distribuci příjmů. (Cartner, 2005) .

Landon-Lane a Robertson (2000) na základě empirických výsledků uvádějí, že u některých zemí, které mají významný tradiční sektor a vysokou míru investic, může přesun pracovníků do moderního sektoru s vyššími reálnými mzdami vytvořit značný růst produktivity a HDP. Potřeba pracovníků v moderním sektoru je poháněna hlavně kumulací fyzického kapitálu. Především se jedná o významný růstový efekt přes realokaci zdrojů z tradičního sektoru do sektoru moderního, který vyplývá z investic do fyzického kapitálu v moderním sektoru.

3.1.3. Teorie závislosti

Tyto teorie se začaly objevovat v 70. letech 20.století. Model mezinárodní závislosti spatřuje rozvojové země obklopeny politickými, ekonomickými a institucionálními rigiditami a zároveň upoutány na rozvinuté země, a to v nerovnoprávném postavení. Mezi nejznámější obhájce této teorie patří např. S. Amin, A. G. Frank, F. H. Cardoso či O. Sunke.

Podstata této teorie je založena na využívání vztahu periferie - centrum, a to po více než 400 let. Nejprve v důsledku kolonialismu, dále imperialismu a v nedávné době pomocí neokoloniálních forem závislosti, které se projevují ve třetím světě (Lal, 2002).

V nejširším smyslu je tato teorie typem duální ekonomiky v kontextu světové ekonomie s rozvinutými zeměmi (a moderní enklávou v méně rozvojových zemích) tvořícími moderní sektor nebo centrum a s méně rozvinutými zeměmi a regiony tvořícími tradiční sektor nebo periferii (Norton a Alwang, 1993).

První teorie závislosti vycházely z učení K. Marxe. Jednalo se např. o tzv. **neokoloniální model závislosti**. Zvyšující se produktivita a nové spotřebitelské zvyklosti v okrajových (periferních) zemích mají pozitivní význam pouze pro malou vládnoucí elitní skupinu²², která využívá svých kontaktů s rozvinutými zeměmi k dosažení modernizace. V důsledku upřednostňování menšin dochází k ekonomickému růstu pouze u vybrané skupiny obyvatelstva. Nerozvinutost byla v tomto případě (na rozdíl od předchozích modelů) chápána jako externě vyvolaný jev. Z tohoto důvodu byla vyžadována základní restrukturalizace rozdělení světa.

Další teorie byla opět založena na externích vlivech. V tomto případě se jednalo o špatné či nepřesné informace, které jsou poskytovány externími poradci z rozvinutých zemí - pracovníky mezinárodních institucí a dárcovských organizací. Tento model bývá někdy nazýván **modelem falešného paradigma**.

Poulson (1994) sleduje obchodní vztahy mezi průmyslovými a rozvojovými státy. Tyto vazby považuje za způsob vykořisťování a za transfer přebytků. Navazuje tak na práce Prebische (1950) a jeho kolegů, kteří zdůrazňovali, že nepřiměřená obchodní výměna je svázaná se zhoršením směnné relace (terms of trade) rozvojových zemí.

Pokud bychom vycházeli z těchto teorií, mělo by v případě „odstříhnutí“ země od mezinárodní pomoci a mezinárodních vazeb dojít k ekonomickému růstu. Na příkladu Kuby, kde došlo k redukci vazby na zahraniční kapitál, je však možno říci, že tato situace nenastala. Řešením těchto problémů tedy není drastické nebo úplné odstranění vazeb na rozvinuté země, ale jejich rozumná míra ve spojitosti s politikou.

Obchod, ekonomická pomoc, pohyb kapitálu, transfer technologií a půjčky od rozvinutých zemí by měly směřovat do potřebných odvětví. Odrazování zahraničních monopolů, podpora domácích společností, prevence výrazného zadlužování, vyhýbání se závislosti na transferech technologií a ochrana „nedospělých“ domácích odvětví by měly být součástí rozumné zahraniční i domácí politiky (Nafziger, 2006).

3.1.4. Ekonomická liberalizace (Neoklasická kontrarevoluce volného trhu)

Teorie ekonomické liberalizace (v USA nazývána neoklasická kontrarevoluce) zdůrazňuje ekonomickou svobodu bez zásahů státu. Politiku, která není levicově či středově zaměřená.

Hlavním argumentem neoklasické kontrarevoluce je, že nedostatečný růst je zapříčiněn špatnou alokací zdrojů, která je způsobena chybnou cenovou politikou a státními zásahy příliš aktivních vlád rozvojových zemí. Neoliberalisté argumentují, že povolením rozvoje konkurenčního volného trhu, privatizací státem vlastněných společností, snížením nadbytečného počtu

²² Někteří autoři uvádějí, že se jedná o méně než 1/10 populace. Více např. Furtado, 1973.

vládních nařízení, cenových pokřivení na trhu faktorů, produktů a finančních trhů, dojde ke stimulaci ekonomické efektivnosti a ekonomického růstu (Todaro a Smith, 2006).

Autoři zabývající se ekonomickou liberalizací tvrdí, že pomalý ekonomický růst nebo dokonce ekonomický pokles je pouze následkem špatné alokace zdrojů, která je zapříčiněna netržními cenami, způsobenými zásahy státu. Zároveň spatřují základní možnosti růstu ekonomiky v rámci tří podstatných oblastí. Jedná se o stabilizaci, liberalizaci a privatizaci. Pomocí těchto tří procesů má být docílen ekonomický růst i v nejméně rozvinutých zemích.

V průběhu 80. a 90. let sloužila tato teorie jako základ pro **programy strukturálního přizpůsobování** (structural adjustment programme). Původní pojem přizpůsobování se vztahoval na opatření, která byla jednotlivými zeměmi přijata, aby se snížila nebo zcela eliminovala nerovnováha v platební bilanci, a to s pomocí rezervních prostředků Mezinárodního měnového fondu (dále IMF).

Strukturální přizpůsobování zahrnuje balíčky opatření, která Světová banka představila na konci 70. let. Tato opatření sloužila k celkové nápravě makroekonomické nerovnováhy způsobené druhou ropnou krizí. Světová banka (1989) definovala strukturální opatření jako politickou a institucionální reformu, která zahrnuje jak mikroekonomickou polohu (daně a stimuly), tak makroekonomické aspekty (např. fiskální nerovnováha či výkon veřejného sektoru).

Tyto programy měly sloužit především rozvojovým a nejméně rozvinutým zemím k stabilizaci ekonomické situace související se stávající dluhovou službou (např. odpuštění úroků) či s novými žádostmi o úvěr. Programy strukturálního přizpůsobování byly příliš unifikované, příliš dogmatické a nebraly do úvahy lidský prvek. Z tohoto důvodu byly kritizovány nejen samotnými rozvojovými zeměmi, ale také např. Evropským společenstvím.

Velmi nevyrovnaný byl také poměr mezi ekonomickou liberalizací a růstem nerovnosti. Názor na vliv ekonomického růstu na distribuci příjmů se různí. Mezi zastánce pozitivního vlivu růstu na snižování nerovnoměrností patří např. Londono a Szekely (1998), kteří tvrdí, že rovnost pozitivně souvisí s růstem a investicemi. Nebylo prokázáno, že by ekonomická liberalizace vedla ke snižování nerovnosti ve společnosti. Naopak Taylor (2005) ve své studii upozorňuje, že nerovnoměrnost primárních příjmů vzrostla ve většině jím sledovaných zemí. Chu et al. (2005) dále upozorňuje na rozdíl mezi rozvojovými a průmyslovými zeměmi v nápravě nerovnoměrnosti distribuce příjmů. Problém spočívá v možnosti úpravy této nerovnoměrnosti. Zatímco rozvinuté země mají nástroje pro zmírnění nerovností ve společnosti (daně, transfery), rozvojové země tyto prostředky nemají.

Washingtonský konsenzus

Výše uvedené neoklasické teorie jsou obsaženy ve Washingtonském konsenzu, který se skládá z deseti základních bodů²³ ekonomického liberalismu, které mají napomoci k ekonomickému růstu rozvojových zemí. Od Washingtonského konsenzu se očekávalo zlepšení ekonomické situace rozvojových zemí. Jednalo se o jasnou deklaraci nástrojů růstu, nikde však již nebylo uvedeno, jakými prostředky dosáhnout např. liberalizace trhů či deregulace. Tyto složky samy o sobě představují nástroje ekonomického růstu. V době jejich aplikace se však nehovořilo o ekonomickém růstu, o zvyšování nerovnoměrného rozložení příjmů v populaci či o eliminaci absolutní chudoby, se kterou se většina rozvojových zemí potýkala a stále potýká. Zároveň se v některých případech jedná i o určitý protimluv mezi jednotlivými komponentami. Snižování vládních výdajů vede ve většině případů k snižování ekonomického růstu a v první řadě bývají snižovány výdaje na vzdělávání, školství a infrastrukturu. Problematiký je vztah těchto opatření a nerovnoměrnosti v rozdělení příjmů.

Většina autorů se shodne, že liberalizace trhů může pozitivně ovlivnit ekonomický růst. Rozdílný je však názor na dobu otevření trhu v souvislosti se stadiem ekonomického rozvoje a ekonomického cyklu, ve kterém se ekonomika nachází. Rodrik (2001) věří, že každá země musí přijmout vlastní obchodní politiku a investiční strategii, která bude vytvořena na základě ortodoxních teorií (osvědčených standardních názorů) a nekonvenčních domácích inovací.

Obrázek č. 2 dokumentuje chronologii základních vývojových teorií v závislosti na předpokladech a cílech.

3.2. Ekonomický rozvoj a růst a rozvojové země

Průmyslové země se liší od zemí rozvojových více než jen rozdílnou výší fyzického nebo lidského kapitálu. Větší akumulace kapitálu může pomoci při ekonomickém rozvoji, nemusí však mít zásadní podíl na ekonomickém růstu. To samé je možno říci o eliminaci vládních zásahů. Podle zkušeností rozvojových zemí není možno konstatovat, že eliminace vládních zásahů je naprosto nezbytná a dostačující pro trvalý růst.

Obecně je možno říci, že nejchudší země mají největší potenciál růstu, ale tento potenciál je znehodnocován nedostatkem zdrojů sloužících k tomu, aby byl dostatečně využit.

²³ Jedná se o těchto 10 bodů: fiskální disciplína, přesměrování veřejných výdajů do oblasti zdravotnictví, školství a infrastruktury, daňová reforma zahrnující rozšíření daňové základny a odstranění nevýznamných daní, jednotné a konkurenceschopné směnné kurzy, ochrana osobního vlastnictví, deregulace, liberalizace obchodu, odstranění bariér pro přímé zahraniční investice a finanční liberalismus.

Při hledání optimální teorie ekonomického růstu, která by byla vhodná pro africké země, je nutno si uvědomit, že průmyslové a rozvojové země mají rozdílné produkční funkce a jsou organizovány rozdílným způsobem. Rozvoj není již nadále procesem pouhé akumulace kapitálu, ale spíše procesem ekonomické organizační změny (Hoff a Stiglitz, 2001).

Ačkoliv rozvoj je velmi obtížné definovat, je důležité ho měřit, aby byla zajištěna účinnost hodnocení jednotlivých rozvojových projektů a stanovená kritéria pro zahraniční pomoc. Vzhledem k tomu, že rozvoj má několik úrovní, pouhý jeden indikátor rozvoje může být zavádějící (Norton a Alwang, 1993).

3.2.1. Nerovnoměrnost rozložení příjmů

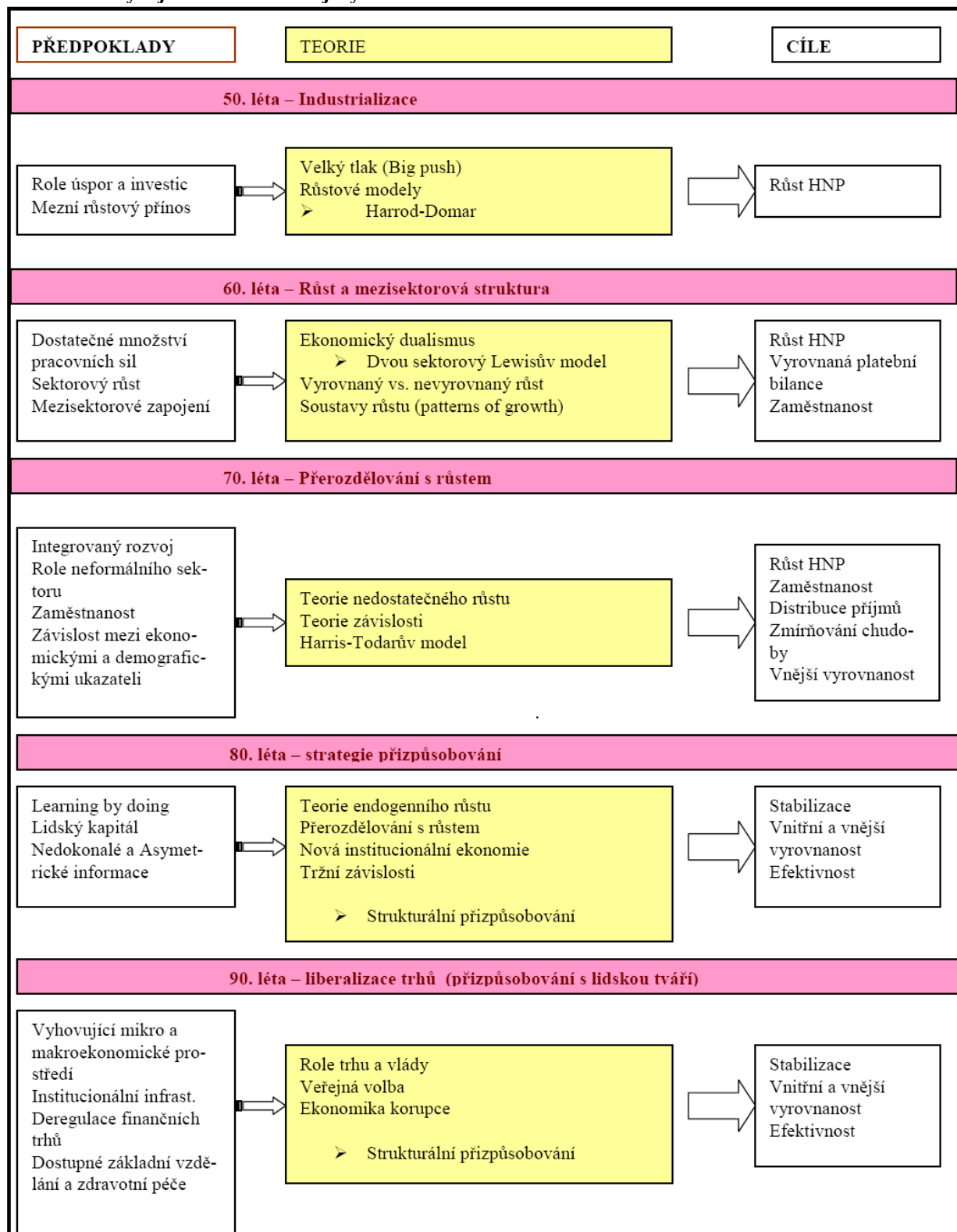
Ekonomický rozvoj všech zemí, a afrických zemí také, je procesem pozvolné strukturální změny. Aby tato změna mohla nastat, je nutno vytvořit nezbytné politické, institucionální a sociální prostředí, které bude tuto změnu podporovat. Ekonomický růst a nerovnoměrnost v rozdělení příjmů je často diskutovaným tématem ve spojitosti s africkými zeměmi. Hypotézu o vztahu mezi stupněm nerovnoměrnosti rozdělení příjmů a úrovní ekonomického růstu rozpracoval Simon Kuznets²⁴.

Nerovnoměrnost v rozložení příjmů či bohatství je jedním z důležitých prvků bránících ekonomickému růstu. Neoklasické teorie neberou tento element do úvahy, zároveň neuvažují o historickém vlivu či institucionálním uspořádání. Meier a Stiglitz (2001) spatřují jako základní problém nedostatečného růstu právě nerovnoměrnost v rozložení bohatství ve společnosti. Pokud někteří jedinci mají více než potřebují k využití svých schopností a znalostí, zatímco jiní mají tak málo, že ani nedokáží získat úvěr (víru) pro své životaschopné představy, dochází k eliminaci katalytické role bohatství.

Druhý klíčový prvek spatřují v ovlivnění tržního chování jednotlivce. Jestliže distribuce bohatství má dopad na makro veličiny jako jsou ceny či mzdy, tak obecně prospěch každého jednotlivce závisí na celkové distribuce bohatství. Poslední klíčový moment spatřují v tom, že pokud distribuce bohatství ovlivňuje smluvní stimuly a výstupy v jednom období, tak bude následně ovlivňovat i distribuci bohatství v období následujícím.

²⁴ Více Kuznets, S. (1955): Economic Growth and Income Inequality.

Obrázek 2 - Vývoj základních rozvojových teorií

Zdroj: Upraveno a rozšířeno dle Thorbecke, 2006

S nerovnoměrností rozdělení příjmů úzce souvisí i otázka chudoby. V průběhu 90. let došlo k výraznému prohloubení rozdílu mezi bohatými a chudými zeměmi. V některých zemích došlo i k zhoršení stávajícího stavu. Tento trend je obzvláště patrný hlavně u nejméně rozvinutých zemí (LDC's), kde dochází ke zvyšování počtu lidí žijících pod hranicí chudoby²⁵. Jedním z faktorů vysvětlujících tyto rozdíly je ekonomický růst, ale zároveň existuje mnoho dalších zásadních rozdílů ve výkonnosti, s jakou růst a distribuce snižují chudobu v jednotlivých skupinách zemí. V této souvislosti bývá velmi často zmiňován vztah mezi elasticitou růstu chudoby a úrovní spotřeby na osobu. Tento vztah je založen na podložených předpokladech, že minulý růst přitáhne chudé blíže k hranici chudoby, takže každý další dodatečný růst vyvede tyto chudé mimo hranice chudoby.

Naschold (2005) pomocí ekonometrického modelování dokazuje, že se zvyšující se spotřebou se snižuje chudoba. Zásadní problém však vidí v rozdílu mezi rozvojovými zeměmi a nejméně rozvinutými zeměmi. Dokládá, že LDC's potřebují třikrát vyšší růst než ostatní rozvojové země, aby dosáhly stejného procentuálního snížení chudoby. Na základě jím provedených analýz je možno říci, že existuje systematický vztah mezi úrovní rozvoje a efektem růstu snižujícím chudobu. Ke stejnému názoru se přiklání i Christiansen et al (2005), který tvrdí, že země s nižší počáteční úrovní nerovnosti v následujících letech typicky rostou rychleji a zažívají větší účinek růstu na snižování chudoby.

Williamson použil Kuznetsovu teorii na rozdíly mezi jednotlivými zeměmi. Podle Williamsona (1965) existují čtyři důvody pro existenci regionální nerovnosti. Jedná se o rozdíly ve vlastnictví přírodních zdrojů, migraci pracovníků, pohybu kapitálu a ve vládních politikách.

Pokud chce země dosáhnout ekonomického růstu, měla by vytvořit takové vnitřní a vnější prostředí, které tento růst podporuje. Rodrik (2004) sem řadí dosažení makroekonomické stability, integraci do světové ekonomiky, zajištění dostatečné ochrany vlastnictví a práv investorů a jejich případné vynucení. Poslední podmínku pro ekonomický růst spatřuje v určitém stupni sociální soudržnosti, solidarity a politické stability, protože bez sociální a politické stability nemůže ekonomika přiměřeně fungovat.

Frank (1969) spatřuje nedostatečný růst rozvojových zemí jako důsledek vnikání moderního kapitalismu do archaických ekonomických struktur třetího světa.

V průběhu 70. let se většina afrických zemí snažila aplikovat modely postupného růstu. Docházelo k investičnímu boomu, který však nebyl podložen dostatečnou výší úspor, spíše byly tyto finance použity na domácí spotřebu. Následkem prudkého zvýšení cen ropy (2. ropná krize) došlo zadlužení většiny afrických zemí. Krize rozbila existující koalice podporující protekci-

²⁵ V dnešní době se uvádí jako hranice chudoby 1 US \$ na den a uvádí se, že pod touto hranicí žije přes 1,5 mld. lidí. Afrika k tomu přispívá 250 mil., což představuje cca 17% nejchudší světové populace.

nismus a zároveň došlo k vytvoření koalic nových, více liberálnějších. Bylo nutno přistoupit k reformám. Tyto reformy byly nevyhnutelné vzhledem k výraznému prohlubování výše zadlužení. Mezinárodní měnový fond a Světová banka začaly aplikovat na silně zadlužené země politiku strukturálního přizpůsobování. Stabilizace zahrnovala snižování domácích koncových pohledávek pomocí restriktivní monetární politiky, snižování schodku rozpočtu a vhodnou politiku směnných kurzů.

Jednou z hlavních součástí strukturálního přizpůsobování je sada politických opatření sloužících ke změně struktury domácí produkce ve prospěch exportně orientovaných výrobků a výrobků, které mohou konkurovat dosavadnímu importu (van der Hoeven a Saget, 2005).

V roce 1989 Ekonomická komise OSN pro Afriku publikovala tzv. Africkou alternativu strukturálního přizpůsobování, která měla vzít do úvahy specifika afrických zemí. Tato Africká alternativa nezahrnovala pouze ekonomická a monetární kritéria. Klíčovými prvky bylo:

- alokace alespoň 20 -25% celkových veřejných investic do zemědělství,
- reforma zemědělství a usnadnění přístupu k půdě,
- vytvoření a posílení venkovských finančních institucí,
- snížení výdajů na obranu,
- zlepšení daňového systému,
- použití cílené obchodní politiky,
- posílení africké regionální spolupráce,
- snižování podílu dluhové služby,
- větší zapojení obyvatel do rozhodovacího procesu a implementace programu (Mailafia, 1997).

Je skutečností, že průměrná výše výdajů ústřední vlády je mnohem vyšší v rozvojových než rozvinutých zemích. Cílem strukturálního přizpůsobování bylo i snížení těchto vládních výdajů, čímž se mělo napomoci ekonomickému růstu. Akai, Nishimura a Sakata (2007) ve svém modelu provázanosti centrální a regionálních vlád potvrdili, že vztah mezi fiskální decentralizací a ekonomickým růstem není lineární a že ekonomický růst v souvislosti s fiskální decentralizací závisí na struktuře doplňkovosti centrální a regionální vlády. Není tedy možno říci, že pouhá decentralizace a návazné snížení vládních výdajů povedou k ekonomickému růstu.

Výhoda decentralizace (lepší využití informací na lokální úrovni - lepší znalost místního prostředí a priorit obyvatel), může být s velkou pravděpodobností redukována skutečností, že místní úřady jsou kontrolovány lokálními elitami ke škodě slabších členů komunity (Elbers et al, 2005).

Dagdeviren et al. (2005) v této souvislosti podotýká, že cílení veřejných výdajů bude efektivnější, pokud chudí tvoří pouze malou skupinu v populaci, tedy jestliže chudoba není hlavním

problémem. Pro země, kde je chudoba široce rozšířena, mohou administrativní náklady, identifikace a monitoring převýšit přínosy tohoto cílení.

Je možno říci, že během posledních desetiletí přestalo být rozvojové paradigma cíleno pouze na růst HDP, a přesunulo se k dosažení lidského blahobytu.

Je všeobecně přijímáno, že ekonomický růst automaticky neznamená lepší kvalitu života. Proto většina národních a mezinárodních institucí zdůrazňuje zlepšení sociálních ukazatelů rozvoje, které přímo souvisejí s lidským blahobytem.

Collier a Gunning (1999) dokazují, že pomalý ekonomický růst v Africe je souhrnem tří skupin faktorů:

- geografických (vnitrozemské státy, tropický charakter mnoha zemí),
- makroekonomických (nestabilní hospodářské politiky, nedostatek otevřenosti v mezinárodním obchodě) a
- mikroekonomických,

které neproporcionálně zdaňují zemědělskou produkci, erodují sociální kapitál, snižují poskytování veřejných služeb a mají za následek snižování zemědělské produkce na existenční úroveň.

4. REGIONÁLNÍ INTEGRACE

Je všeobecně dokázáno, že obchod a ekonomická integrace mají příznivý vliv na ekonomický růst. Obnova zájmu o teorie růstu na konci 80. let přivedla do popředí i rozvoj zájmu o regionální integraci a její vliv na ekonomický růst. Poslední desetiletí jsme svědky zvýšeného zájmu o studium regionalismu, který pomáhá k lepšímu pochopení mezinárodních vztahů.

Salas-Porras (2007) definuje region jako skupinu ekonomicky, geopoliticky a/nebo sociálně nezávislých států, které sdílejí lépe nebo hůře definované zeměpisné území. Čajka (2006) hovoří o regionu jako o určitém segmentu povrchu nebo prostoru, teritoria, které má určité přirozené nebo uměle vytvořené hranice. Zároveň se jedná o území, které se vyznačuje určitou vnitřní soudržností, jednotnou kvalitou a nebo charakteristikou jevů, kterou se jednoznačně odlišuje od okolních regionů.

„Od poloviny 50. let se ve světové ekonomii výrazně prosazuje tendence, která je označována jako regionalizace či regionalismus. Je územním projevem fragmentace, jež ve světové ekonomice působí paralelně s procesem globalizace. Na rozdíl od globalizace, která vede k univerzalizaci světové ekonomiky, má regionalizace za následek rozklad světové ekonomiky na menší hospodářské celky. Výsledkem regionalismu je zformování polycentrické či přesněji multiregionální struktury světové ekonomiky“ (Cihelková et al, 2001).

Breslin et al (2002) naznačuje, že globalizace a regionalizace jsou symbiotickými procesy, kdy následkem globalizace dochází k podpoře regionálních projektů a regiony samy mohou simultánně směřovat ke globalizaci.

Nedávné práce v oblasti mezinárodní politické ekonomie ukazují, že regionalismus může být výsledkem nebo odpovědí na probíhající globalizaci, a to ve dvou polohách. První z nich je otevřený regionalismus²⁶, kdy političtí činitelé zlepšují pozici národních ekonomik v globalizačním procesu. Druhým je reakce na negativní vlivy globalizace.

Velmi důležitou otázkou je, jak proces regionalizace a multilateralizace mohou spolu koexistovat a navzájem přispívat ke globální liberalizaci trhů.

Mezi obhájci volného trhu existuje všeobecně uznávaný konsenzus, že, v případě neexistence regionální integrace, paradigma, na kterém je založena globalizace, nebude funkční.

²⁶ Otevřený regionalismus představoval formu regionalismu založeného na principech jednostranné liberalizace, takže v obchodních otázkách se ke všem přistupovalo stejně (více Drysdale a Garnaut, 1993).

4.1. Typy integrace

Puchala (1968) upozorňuje na nutnost rozlišovat mezi dvěma odlišnými procesy, které jsou následkem politických změn, a to mezi integrací národní a integrací regionální. Pokud budeme rozlišovat mezi těmito dvěma procesy, můžeme i dnes spatřovat regionální integraci v rámci integrace národní. Ačkoliv toto rozdělení je již poněkud starší, lze i dnes vysledovat obě možnosti.

Galtung (1968) rozlišuje integrační úsilí podle přístupu a vztahu jednotlivých členů integračního uskupení. Integrační tendence dělí do těchto skupin:

- **Integrace jako hodnotová integrace**
 - *rovnostářský model* – činitelé integrace jsou spojeni společnými zájmy, kdy jsou sdíleny společné hodnoty
 - *hierarchický model* – hodnoty jsou uspořádány hierarchicky, takže problémy jsou řešeny, tak že jsou vybírány nejvyšší hodnoty v hierarchii
- **Integrace jako činitel integrace**
 - *podobnostní model* – integrace je procesem zvyšující se podobnosti mezi jednotlivými činiteli integrace
 - *závislostní model* – integrace je procesem zvyšující se závislosti (kulturní, politické, ekonomické) mezi jednotlivými účastníky integrace
- **Integrace jako směna mezi jednotlivými částmi a celkem**
 - *věrnostní model* – integrace může vzniknout a pokračovat pouze, pokud je podporována všemi účastníky
 - *alokační model* – integrace může vzniknout a působit pouze, pokud může něco nabídnout jednotlivým složkám.

Většina regionálních uskupení je postavena na **neo-funkcionalistickém pojetí** integrace, kdy základní koncept integračního procesu je stále se zvyšující přesun (průnik) integrace z jedné části hospodářství do druhé a následně i do politického rozhodování. Výsledkem je shoda ve společných zájmech a přesouvání více pravomocí z regionální rozhodovací úrovně do centra.

Neo-funkcionální logika regionální integrace je postavena na třech základních komponentech, které jsou navzájem provázané: ekonomické integraci → ekonomické závislosti → politické integraci.

Dalším možným pojetím je model systémové změny. Jedná se kombinaci konceptu systémové teorie s neo-funkcionalistickými aspekty a růstovým modelem. Rozdílné výsledky rozhodovacího procesu jsou následkem potřeby vstupů a potřebných vnitřních a vnějších zdrojů, které jsou použity společně, aby uspokojily potřeby (Dolan, 1975).

Integrační proces mezi jednotlivými státy s rozdílnou úrovní hospodaření může postupně přispívat ke snižování disparit mezi jednotlivými členskými zeměmi.

Pangestu a Gooptu definovali příčiny vedoucí k regionální integraci ve východní Asii. Některé z těchto důvodů jsou použitelné pouze pro zmíněnou oblast, ale další mohou být aplikovány na regionální integraci všeobecně. Jedná se o tyto příčiny:

- zájem na snižování rizika finanční nestability a nestability směnných kurzů
- rostoucí potřeba silnější spolupráce mezi Čínou a ostatními zeměmi regionu, a to v rámci exportu i importu
- zájem podnikatelských komunit o získání preferenčního přístupu na zahraniční trhy
- vstup nových firem z rozvinutých zemí na regionální trhy
- lepší přístup k harmonizaci a standardizaci pravidel (Pangestu a Gooptu, 2003)

První bod reaguje na finanční krizi z let 1998 – 1999, která vznikla v jihovýchodní Asii a následně zasáhla celý svět. Z tohoto důvodu je nutné i v rámci ostatních zemí snižovat finanční a měnovou nestabilitu. Druhý bod je specifikem východní Asie, která se obává rostoucí pozice Číny ve světové ekonomice. Avšak vzhledem k jejímu rostoucímu významu může toto být do budoucna důležitým aspektem většiny regionálních uskupení. Ostatní tři body jsou aplikovatelné na většinu regionálních uskupení.

4.2. Regionalismus vs. regionalizace

Zatímco proces globalizace se snaží zeslabit úlohu hranic, regionalismus vytváří z malých státních celků nové, větší uskupení, které sleduje společné zájmy.

Prvotní úvahy o regionalismu vznikly ze tří primárních zdrojů. Prvním z těchto zdrojů byla politicky normativní otázka týkající se udržitelnosti národních států jako hnací síly pro efektivní a mírový způsob vládnutí. Druhým byl vznik a následná formalizace občanských společností, a to hlavně ve Spojených státech. Posledním byl poté vznik regionálních integračních schemat (Breslin, Higgott a Rosamond, 2002).

V případě regionální ekonomie je nutno rozlišovat mezi regionalismem a regionalizací (Breslin a Higgott, 2003). **Regionalismus**²⁷ (regionalism) odkazuje na státem vedené projekty spolupráce, které vyplynou jako výstupy mezivládního dialogu a dohod v daném regionu. **Regionalizace** (regionalisation) odkazuje na integrační procesy, které vyvstanou z působení trhu, soukromého obchodu a investičních toků a z politiky a rozhodnutí společnosti spíše než z předurčených plánů národních nebo místních vlád. Jedná se o proces ekonomické spolupráce

²⁷ Pokud hovoříme o regionalismu, v literatuře je ještě rozlišován regionalismus uzavřený, který existoval v 70. a 80. letech, a regionalismus otevřený, který existuje dnes (více např. Grugel a Hout, 1999; Hveem, 2000 či Mittelman, 2000).

a integrace, která má vést k dosažení ekonomického růstu pomocí liberalizace obchodu a investic (Hurrell; 1995 Nesadurai, 2002; Pangestu a Gooptu, 2003). Regionalizace představuje spontánní proces, který vzniká odspoda (bottom-up), zatímco regionalismus reprezentuje opačný proces, který je představován státní silou a vzniká odshora (top-down) (Salas-Porras, 2007). Regionalizace bývá často také označována jako tržně orientovaná (market-driven) integrace. Rozdíl mezi těmito dvěma typy regionální integrace také spočívá v oficialitě struktury.

Hlavní rozdíl mezi regionalismem a regionalizací spočívá ve stupni formální institucionalizace. Zatímco regionalizace je spíše neformálním procesem, kde rozhodující roli hrají např. místní entity, nevládní organizace apod., regionalismus představuje formální proces.

Hovoříme o tzv. starém (old) a novém (new) regionalismu. **Starý regionalismus** je představován obdobím od konce Druhé světové války do rozpadu Východního bloku, tedy do počátku 90. let minulého století, kdy se oslabil vliv SSSR na světové politické scéně. Původní regionalismus souvisel s budováním satelitních států mocenských bloků a se získáváním vlivu na těchto územích.

V porovnání se starým regionalismem je **regionalismus nový** více autonomním procesem, který hraje důležitou roli ve vytváření mnoho-pólového²⁸ světového pořádku. Telo (2003) rozeznává v průběhu 20. století tři základní vlny regionalismu. První vlnou nazývá tzv. „**zlovolný regionalismus**“, který je představován německými a japonskými pokusy o vytvoření regionální hegemonní síly. Druhý typ regionalismu je představován tzv. „**ekonomickým regionalismem**“, který se projevoval během 60. a 70. let. Tento typ regionalismu byl kompatibilní s americkou soustředěnou hegemonickou stabilitou a její vizí multilateralismu. Třetí vlnu nazývá „**post-hegemonickou**“, kdy regionalismus představuje součást nového turbulentního světového systému.

Regionalismus může být definován dvěma způsoby. **Kognitivní definice** zahrnuje souhrn názorů, myšlenek a poznání, které shrnují myšlení jednotlivců a společnosti, v jakém smyslu vnímají svůj region. **Praktická definice** vidí regionalismus jako funkční vztah, který spojuje rozmanité národy s jejich politickým, ekonomickým a kulturním dědictvím. Velmi často jsou tyto národy spojovány na základě geografické výhody.

4.2.1. Subregionální integrace

Nový regionalismus, který vznikl rozpadem bipolárního světa, sebou přinesl nový fenomén v podobě subregionální integrace. V průběhu 90. let 20. století docházelo k vytváření nových regionálních uskupení, která se vzájemně překrývala a byla mezi sebou velmi silně provázána. Nejmarkantněji je tato situace patrná v Africe, kde pouze šest zemí (Kapverdy, Gambie, Ghana,

²⁸ Starý regionalismus byl ve své podstatě projevem bipolárního světa.

Egypt, Svatý Tomáš a Princův ostrov a Somálsko) je součástí pouze jednoho regionálního uskupení. Cihelková a Hnát (2005) hovoří o subregionalismu, pokud je regionální integrační seskupení zcela anebo z podstatné části obsaženo v rámci jiné integrace.

4.3. Ekonomická integrace

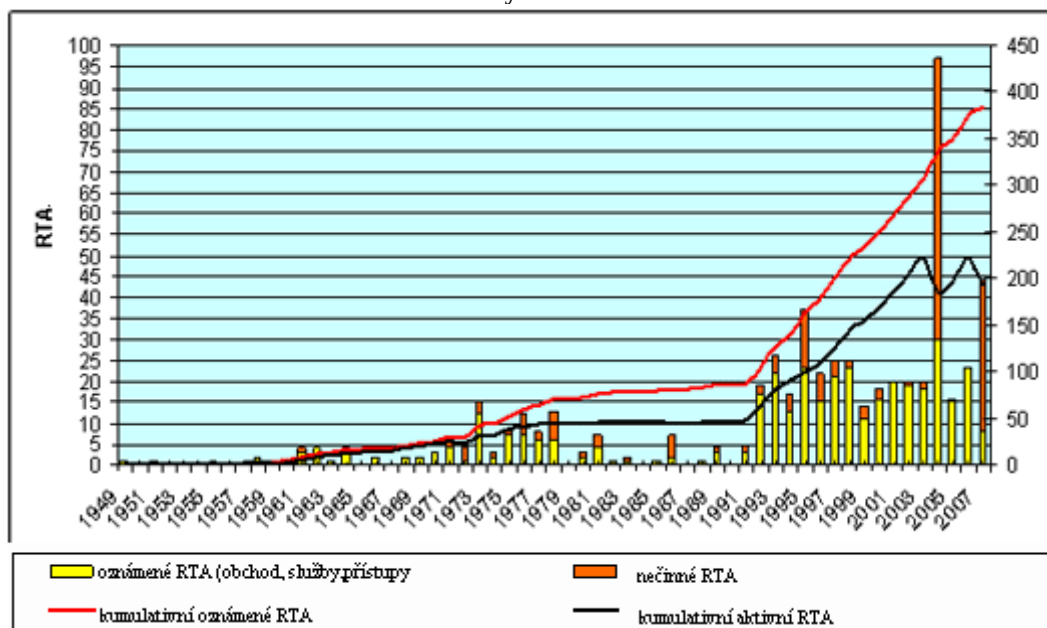
Balassa (1962) definoval ekonomickou integraci jako vytváření formální spolupráce mezi státy a progresivní přesun k zóně volného obchodu, celní unii, společnému trhu a nakonec úplné ekonomické integraci. Ekonomická integrace je definována jako eliminace ekonomických hranic mezi dvěma nebo více ekonomikami (Pelkmans, 2006).

Regionální obchodní dohody²⁹ (dále RTA), které představují ve své podstatě probíhající nový trend, tedy regionalismus, se začaly významněji objevovat v souvislosti s Uruguayským kolem Všeobecné dohody o clech a obchodu (dále GATT) na konci 80. let minulého století.

V roce 2007 byla třetina obchodu uskutečňována v rámci regionálních obchodních dohod. Všechny členské země WTO jsou členy alespoň jednoho regionálního uskupení a většina z nich je členy více než jednoho uskupení. Většina RTA má mnoho oblastí činnosti a cílů. V jednom cíli ale dochází k naprosté shodě napříč všemi regionálními uskupeními. Základním cílem je vždy odbourání bariér bránících obchodu mezi členskými zeměmi. V rámci WTO existují pravidla týkající se utváření RTA. Jedním z těchto pravidel je i oznámení o založení RTA či přistoupení nových členů. Toto ustanovení se v poslední době týkalo např. vstupu Bulharska a Rumunska do Evropské unie. V době působnosti GATT v období 1948 – 1994 bylo přijato těchto oznámení 124 (většina z nich se týkala pouze obchodu se zbožím), od založení WTO v roce 1995 bylo do roku 2006 přijato již více než 240 oznámení týkajících se RTA (obrázek č. 3). V tomto případě již mnoho RTA odstranilo překážky i v obchodu se službami.

²⁹ RTA zahrnují dohody o volném obchodu, dohody o celní unii, popř. dohody, které mají za cíl dosažení těchto integračních stupňů. Jejich utvoření je přesně definováno dle pravidel WTO.

Obrázek 3 - Počet RTA oznámených GATT/WTO v období 1948 - 2007

Zdroj: WTO, 2007

Regionální integrační dohody³⁰ (RIA) představují nejčastější způsoby ekonomické integrace mezi jednotlivými státy. Termín regionální integrační dohody volně pokrývá veškeré reciproční preferenční dohody. Základní charakteristikou RIA je geograficky diskriminační obchodní politika vůči třetím zemím. Tři základní typy RIA jsou představovány zónou volného obchodu, celní unií a posléze jednotným trhem. Pokud hovoříme o ekonomické integraci, existuje několik stupňů integrace. Prvním stadiem je zóna volného obchodu, kdy dochází ke zrušení všech tarifních i kvantitativních omezení mezi dvěma a více státy, následuje celní unie, kdy je zaveden společný celní sazebník vůči třetím zemím. Třetím stadiem je společný trh, kdy dochází k volnému pohybu hospodářských faktorů. Společný trh je následován měnovou unií. Posledním uváděným stadiem je hospodářská unie. Je však možno říci, že nejvyšším dosažitelným stupněm je úplná politická a hospodářská unie. Této úrovni však může být dosaženo až ve chvíli, kdy jsou splněny podmínky pro nižší stupně. Reálně však žádné regionální uskupení nedosahuje tohoto stupně integrace.

Regionální integrační dohody mají nejen specifickou strukturu, ale liší se také v cílech. Rozhodující rozdíl je v tom, zda je RIA založena na podporu vnitřního nebo zahraničního obchodu.

³⁰ Většina autorů neuvádí regionální integrační dohody, ale regionální obchodní dohody. Obsah těchto dvou pojmů se překrývá. Pro úplnost jsou zde však uváděny oba způsoby. Pro potřeby této práce bude nadále používán pouze termín regionální obchodní dohody RTA.

Většina RIA v rozvojových zemích byla založena na podporu vnitřního obchodu, aby došlo ke zvětšení domácích trhů (Radalet, 1997).

4.3.1. Vytváření a odchýlení trhu

Cílem většiny regionálních integračních uskupení je vznik celní unie. Vznik regionální integračního uskupení má poté vliv na ekonomickou situaci všech zúčastněných zemí. Tento efekt může mít jak pozitivní, tak negativní roli. Pozitivní účín je spatřován v tzv. **vytváření trhu** (trade creation). K vytváření trhu dochází v rámci regionálních obchodních dohod, pokud členové RTA po jeho vytvoření více importují z partnerských zemí s nižšími náklady, čímž dochází ke snižování méně efektivní domácí produkce. Následkem zvyšování importu dochází ke zvyšování produkční i spotřebitelské efektivnosti. Spotřebitelé si mohou koupit importované produkty, které jsou levnější než původní domácí produkce. Negativním efektem je tzv. **odchýlení trhu** (trade diversion), které vzniká, když členové RTA přesunou svůj import z více efektivních nečlenských zemí na méně efektivní partnerské země v rámci RTA. Tím dochází ke snížení celkové světové produkční efektivnosti a poškození spotřebitele v rámci RTA, kdy tito spotřebitelé musí kupovat produkty importované z dražších členských zemí RTA. Většina regionálních obchodních dohod obsahuje oba efekty. V důsledku vytváření RTA dochází ke zlepšování **směnných relací** (T/T) pro členské země a snížení pro zbytek světa. Toto je jeden z hlavních důvodů, proč jsou RTA velmi často kritizovány na mezinárodním fóru.

Pokud RTA více trhů odchýlí než vytvoří, dochází k menším ziskům na efektivitě, než by vytvořila multilaterální liberalizace, a v tomto případě není RTA efektivní a je výhodnější nebýt členem RTA.

Ve standardním modelu preferenční liberalizace trhu je odchýlení trhu možným výstupem. Tento výsledek je méně pravděpodobný v kontextu hlubší integrace, kdy ekonomická oblast preferenční liberalizace obchodu je doprovázena sdílením produkce. Zároveň sdílení produkce směřuje ke snižování závislosti obchodní bilance na změnách směnných kurzů, protože export země je úzce provázán s importem. Z tohoto důvodu jsou efekty směnných kurzů na jedné straně obchodní bilance vyrovnávány změnami na straně druhé (Arndt, 2003).

Shiff a Chang (2000), kteří sledovali dopad integračního uskupení MERCOSUR na směnné relace Brazílie, Argentiny a USA, došli k názoru, že regionální integrace může mít kladný soutěživý efekt v případě stabilních trhů a neúčasti některých tržních položek na trhu. Jestliže se pro některé produkty jednotlivé země neúčastní trhu v druhé zemi, regionální integrace mezi těmito zeměmi má kladný soutěživý efekt související s větším exportem a nižšími cenami pro nečlenské země a nižšími spotřebitelskými cenami a větší spotřebou v členských zemích. Za těch-

to okolností poté integrace vede k vytváření trhu, nikoliv však mezi členskými zeměmi, ale zvyšováním importu ze zbytku světa.

V situaci stabilních (konstantních) cen nebude celní unie nebo zóna volného obchodu ustanovená mezi „malými“ státy schopna ovlivnit své externí směnné relace a bude docházet převážně k vytváření trhu a zvyšování blahobytu pro celé uskupení i jednotlivé členské země. Předpokladem však je, že členskými zeměmi jsou především nízko nákladoví producenti schopní vývozu podle mezinárodních standardů. V případě, že jedna nebo více členských zemí patří mezi neefektivní producenty neschopné vývozu, dochází k významnému odchýlení trhu s nečlenskými zeměmi. Zároveň tato neefektivní země bude získávat z regionální integrační dohody. Na druhou stranu nebudou ostatní země schopné vývozu nezbytně získávat, protože zisky z vytváření trhu nemusí být dostatečnými na vyvážení tarifních ztrát vycházejících z odchýlení trhu. Je také nejisté, zda za těchto podmínek bude získávat regionální integrační uskupení jako celek (De Rosa, 1998).

4.3.2. Efekty regionální integrace

Baldwin a Venables (2004) definovali ekonomické efekty regionálních integračních dohod (RIA) podle vlivu na členské i nečlenské země do tří skupin:

- **Alokační** – ekonomický dopad RIA na statickou alokaci zdrojů;
- **Akumulační** – dopad RIA na akumulaci produkčních faktorů;
- **Lokační** – dopad RIA na prostorovou alokaci zdrojů (tzv. ekonomický zeměpis).

V posledních desetiletích hrají regionální sdružení významnou roli v mezinárodním obchodu. Rozvojové země se zároveň stávají stále významnějším aktéry mezinárodního obchodu právě pomocí regionálního sdružování.

Shams se snažil nalézt příčiny úspěchu jednotlivých regionálních uskupení na příkladech Evropské unie a MERCOSUR. Popsal základní předpoklady, které jsou nutné pro ekonomický úspěch regionálních uskupení. Mezi tyto předpoklady řadí:

- komparativní výhoda spojená s aglomeračním efektem³¹;
- výrazná dynamika hospodářského růstu nejvyspělejší země(í) uskupení;
- koordinace hospodářských politik a směnných kurzů jednotlivých zemí i celého regionu (Shams, 2003).

Shams bere do úvahy koordinaci hospodářských politik a směnných kurzů jednotlivých zemí v rámci daného regionu. Jedná se zcela určitě o důležitý prvek úspěchu celého uskupení, ale ve

³¹ Více o aglomeračním efektu Venables, 1999.

své podstatě pouze integrační uskupení, která již prošla určitým vývojovým procesem, mohou koordinovat své hospodářské politiky. Pro většinu afrických integračních uskupení je tento předpoklad téměř nedosažitelný. Většina těchto uskupení má problémy s aplikací jednotných celních sazebníků a není výjimkou, že v rámci jednotlivých integračních uskupení existuje sub-region, který aplikoval jednotná cla, avšak zbylé země se k němu nepřidaly.

Andriamananjara a Shift definovali několik důvodů formujícího se regionálního uskupení, které jsou zajímavé pro jednotlivé budoucí země³². Jedná se o základní důvody, které vedou jednotlivé země k účasti na regionálním uskupení raději než k bilaterálnímu vyjednávání v rámci mezinárodních organizací či vyjednávání mezi jednotlivými státy. Jsou to tyto předpoklady:

- Mezinárodní vyjednávání vyžaduje dostatečné finanční zdroje, čas a expertní znalosti, které jsou velmi často limitované a mohou být mnohem účelněji vynaloženy v jiných oblastech.
- Přítomnost zřejmé regionální autority může přitáhnout více zahraniční pomoci, protože je pro dárce jednodušší jednat se skupinou zemí vystupujících jako jednotná entita, než jednat s každým státem samostatně.
- Na druhou stranu připojením se k regionálnímu uskupení může země ztratit některé ze svých preferenčních postavení, které měla před započítím mezinárodního negociačního procesu (Andriamananjara a Shift, 1998).

Je velmi dobře zdokumentovaným faktem, že rostoucí otevřenost národních ekonomik v rámci mezinárodního obchodu má významný vliv na lokalizaci ekonomických aktivit v rámci dané země.

4.4. Politická ekonomie regionalismu

Od svého vzniku není pojem politická ekonomie přesně definován a je používán v mnoha rozdílných významech. Gill a Law (1988) například chápou politickou ekonomii jako komplexní obor zahrnující v sobě ekonomii, politiku a mezinárodní vztahy. Politická ekonomie podle nich vyžaduje analýzu jednak způsobu, jakým politika ovlivňuje ekonomiku, a jednak způsobu, jakým ekonomika ovlivňuje politiku. Na počátku 21. století politická ekonomie navazuje na historické úvahy o politických a ekonomických otázkách v rámci merkantilismu, klasického liberalismu a marxismu. Weingast a Wittman (2006) uvádějí, že zároveň reaguje na metodolo-

³² Tyto charakteristiky byly použity v rámci sledování pozice mikro-států při formování regionálních uskupení. Je možno však říci, že pro rozvojové země (a speciálně nejméně rozvinuté země) je možno většinu z těchto charakteristik použít také.

gickou i teoretickou nedostatečnost ekonomie, politické vědy či sociologie pro analýzu komplexních fenoménů vzájemného prolínání ekonomických a politických jevů a procesů zároveň na všech úrovních analýzy.

Politická ekonomie regionalismu je potom zaměřena na zkoumání formálních a neformálních vazeb mezi heterogenními aktéry, kteří jsou představováni velmi nestabilními státními a nestátními účastníky a jejich zájmy (Boas, Marchand a Shaw, 2005).

Názory politické ekonomie regionalismu je možno rozdělit do několika směrů podle podmětů, které jsou brány jako určující prvek daného názorového proudu. Prvním z výše uvedených podmětů je **velikost regionu** (území). Zastáncem této teorie jsou Goyal a Staal (1999), kteří tvrdí, že velikost regionů je důležitým aspektem rozhodování o sjednocení, popř. odtržení země(i). Malé země preferují odtržení více než velké země. Toto je však pravda pouze při nízkém stupni rozvoje dané země, a to i při vysokých nákladech na odtržení. Ve chvíli, kdy se začne ekonomika rozvíjet, to jsou naopak malé země, které hledají možnost integrace. Velikost zemí úzce souvisí i s možností vzniku asymetrických uskupení. V tomto případě menší země přenechá rozhodovací pravomoci větší zemi za možnost platby nižších daní, které souvisejí s existencí pouze jedné vlády.

Další velmi významná názorová skupina hledá příčiny regionalismu v **ekonomických souvislostech**. Tuto skupinu je možno rozdělit do dvou dílčích skupin. Jedna z nich spatřuje význam regionalismu ve zvyšování zisků, druhá pak vidí příčinu v obavách z postupující globalizace. Zastáncem teorie vyvažování zisku z přístupu na nové trhy se ztrátami na trzích domácích je Krishma (1998), zastává názor, že nově získaný trh musí být větší než trh domácí, aby se vyrovnaly předpokládané ztráty. Zároveň upozorňuje, že se zvyšující se obchodní diverzitou jednotlivých zemí roste v těchto zemích jejich podpora. S tímto názorem souvisí i názor Haggarda (1994), který tvrdí, že je nutná diverzifikace trhu a potencionálních investic. Ortiz Mena (2000) vidí regionalismus jako politický proces, jehož pomocí formální dohody upravují obchod a investování.

Zastánců **obranné teorie**, kteří se obávají postupující globalizace, je více. Mezi ně patří např. Hirschman (1981), který vidí regionální dohody jako reakci na protekcionalistické zájmy, jež chtějí omezit konkurenceschopnost třetích stran. Perroni a Whalley (1992) spatřují regionální dohody jako určitou formu pojištění pro malé země, které se obávají obchodní války a liberalizace jako způsobu rozdělení. Baldwin (1993) upozorňuje na dominový efekt regionalismu. Dominovým efektem nazývá tvorbu nových regionálních uskupení po rozšíření Evropské unie (EU) a implementaci Severoamerické zóny volného obchodu (NAFTA). Zároveň však upozorňuje na nutnost zahrnutí vlivu integračních a proti-integračních vlivů v ostatních zemích. Frankel (1997) vidí důvody vedoucí k integraci ve významu transportních nákladů při výběru partnerů

ze vzdálenějších zemí. Z těchto důvodů vyvozuje ekonomickou náchylnost k obchodování se sousedními zeměmi.

Millner (1997) spatřuje důvody vedoucí k tvorbě regionálních uskupení v **domácích politických zájmech**. V souvislosti s domácími politickými zájmy Dessus et al. (1999) upozorňuje na rozpočtové problémy související s integračními uskupeními. Pokud příjmy z obchodních cel dosahují více než 30 % všech příjmů státního rozpočtu, nemůže být udržitelný pokrok dosažen odstraňováním tarifů do doby, než jsou nalezena alternativní protiinflační řešení příjmů.

Poslední skupinu příčin vedoucích k regionální integraci tvoří **geopolitické** důvody, týkající se bezpečnostních opatření. Tyto důvody vyvstaly po ukončení studené války spolu s nárůstem celosvětové vlny terorismu. Obhájcem této myšlenky je např. S. P. Huntington (1991).

4.5. Regionální integrace rozvojových zemí

Pokud hovoříme o regionálních uskupeních rozvojových a nejméně rozvojových zemí, jejich nejmarkantnějším znakem je značná **heterogenita a asymetrie mezi členskými státy**. Podle nedávných výzkumů³³ jsou země, které jsou součástí regionálních uskupení, atraktivnější pro nadnárodní investory. Tato atraktivita je dána lepším přístupem na relativně integrovaný trh. V rámci jednotlivých integračních sdružení však dochází k nerovnoměrnému rozdělení zisků mezi jednotlivé členské státy. Jedním z důvodů této nerovnoměrnosti je i heterogenita členských zemí. Následným problémem nerovnoměrného rozdělení příjmů v rámci regionálního uskupení může být až zánik tohoto sdružení zemí³⁴. Coulibaly (2006) v této souvislosti podotýká, že v případě, kdy mezi zeměmi existuje rozdíl v úrovni infrastruktury, integrační proces povede k divergenci, nikoliv konvergenci těchto regionů. Zároveň dochází k divergenci regionů v rámci jednotlivých států.

Pokud budeme přistupovat k regionálním uskupením rozvojových zemí na základě **prostorové rovnováhy**, dochází podle A. Lösche (1954) k přesunu z mikro do makro polohy. V tomto případě tedy existuje celkové rovnovážné prostorové uspořádání jednotlivých aktivit. Oblast v tomto případě můžeme ztotožnit s celkovým tržním prostorem, který je představován „jednotným trhem“ těchto zemí. Toto je však spojeno i s celou řadou problémů, které působí společně s asymetrickými informacemi v rámci trhů. Mezi tyto nedostatky můžeme zařadit např. rozdíly v cenách, nedostatečnou mobilitu pracovních sil či rozdílná legislativní omezení v daných zemích.

Myrdal (1957) říká, že volná hra tržních sil zpravidla nevede ke zmírňování, ale spíše naopak k prohlubování meziregionálních rozdílů. Tyto rozdíly spatřuje v **koncentraci**, kdy zdánlivě

³³ Více Motta a Norman (1996), dále Puga a Venables (1997).

³⁴ Například East African Community (EAC) v roce 1977

přednosti zaostávajících regionů (značné zdroje volných pracovních sil, suroviny, energie) nemohou vyvážit výhody, jež nabízí rozvinuté koncentrované hospodářství.

Myrdalovu teorii potvrzuje dlouhotrvající špatná ekonomická situace většiny rozvojových a hlavně nejméně rozvinutých zemí. Poslední dvě dekády hrají regionální sdružení významnou roli v mezinárodním obchodu. Rozvojové země se zároveň stávají stále významnějšími aktéry mezinárodního obchodu právě pomocí regionálního sdružování. V globalizovaném světě nabývají regionální obchodní či politická uskupení na významu jako protiváha globálních hráčů, představovaných především USA, EU, Japonskem a v poslední době též Čínou. Globalizace je úzce propojena s hospodářstvím. Altvater a Mahnkopf (1996) v této souvislosti podotýkají, že Afrika jako kontinent je prakticky celá vyloučena z výhod ekonomické globalizace. Toto vyloučení je částečně dáno pozicí zemědělství nejen v Africe, ale ve všech nejméně rozvinutých zemích.

Zóny volného obchodu mezi rozvojovými zeměmi mohou vést k divergenci úrovně příjmů, kdy bohatší země mají prospěch ze zóny volného obchodu na úkor chudších zemí. Nicméně zóny volného obchodu, kde mezi členské země patří bohatší i chudší státy, vedou spíše ke konvergenci než divergenci příjmové hladiny (Venables, 1999). Pokud budeme porovnávat ekonomický růst a celkovou hospodářskou situaci jednotlivých integračních uskupení, je možno skutečně prokázat, že pokud jsou součástí integračního uskupení země bohatší i chudší, dochází ke zlepšování celkové hospodářské situace.

Robson (1993) si pokládá dvě základní otázky týkající se regionální integrace rozvojových zemí:

- Do jaké míry ovlivňuje charakteristika nejméně rozvinutých zemí vytváření trhů?
- Je vytváření trhů významným kritériem pro hodnocení celní unie mezi těmito státy?

Pokud hovoříme o integraci rozvojových zemí, je důležité si uvědomit, že problémem mnoha zemí v oblasti trhu je neexistence vzájemné provázanosti. Intraregionální trh v porovnání s trhem mezinárodním je velmi nízký. Avšak celní unie a vyšší formy integrace jsou založeny právě na posílení pozice intraregionálních trhů a jejich ochrany vůči nezúčastněným zemím.

Mezinárodní ekonomické trendy vytvářejí příznivé podmínky pro regionální integraci. Pozitivní vliv má v tomto směru například Evropská unie, která podporuje vytváření regionálních uskupení bývalých koloniálních držav členských států. Tento trend je patrný i vzhledem k uplatňovaným diskriminačním opatřením, která EU uplatňuje vůči třetím zemím. Tento přístup podnítl většinu rozvojových zemí a speciálně africké země k vytváření integračních uskupení, která měla za cíl obranu proti diskriminační politice EU. Tekle, Kameyana a Ito (2006) uvádějí, že členské země Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA) věří, že

zóny volného obchodu slouží jako katalyzátor větší efektivity produkce a dlouhodobé konkurenceschopnosti, která nakonec přinese ekonomický růst nejen v rámci dané země, ale i pro ostatní regiony Afriky.

Robson (1993) uvádí tři základní přístupy k vytváření ekonomické integrace mezi rozvojovými zeměmi:

- **Klasický přístup** zahrnující přeshraniční liberalizaci obchodu pro téměř veškeré zboží, a to vytvářením celní unie nebo zóny volného obchodu.
- **„Doplňkové dohody“** zahrnující obchodní liberalizaci pro jistá existující odvětví nebo skupiny výrobků v kontextu záměrné a plánované racionalizace produkce.
- **Třetí přístup** je také limitován specifickými produkty nebo odvětvími sloužícími k podpoře a usměrňování investic v nových odvětvích, která se nacházející v dané oblasti a využívají úspor z rozsahu, což může lépe sloužit k naplnění ekonomických potřeb členských zemí.

4.6. Regionální integrace v Africe

V průběhu 60. – 80. let 20. století došlo mezi rozvojovými zeměmi k vytvoření několika regionálních uskupení, ve většině případů založených na principu zóny volného obchodu. Tato uskupení však většinou neměla dlouhého trvání. Ve většině případů pouze kopírovala uskupení vzniklá v rámci politických preferencí, a s tím související politickou orientaci a polarizaci světa. Jejich účelem bylo zlepšování pozice hlavních světových politických aktérů prostřednictvím rozvojové spolupráce související s umělým nadhodnocováním hospodářské situace pomocí importu vlastní domácí produkce. Výsledkem této „pomoci“ byl úplný odklon hospodářství od funkčních tržních mechanismů. Výroba nereagovala na trh a byla značně neefektivní. Regionalizace tedy ve svém důsledku vedla k oddělení domácích a mezinárodních trhů a následnému snížení konkurenceschopnosti domácích trhů. Důsledkem byla stagnace pocházející z nedostatečného množství technologických transferů.

Iniciativy týkající se regionální integrace v Africe mají již dlouhou historii. Datují se již do počátku 20. století, kdy byla ustanovena Jihoafrická celní unie (1910) nebo Východoafrická společnost (v roce 1919). Od té doby se na africkém kontinentu vytvořilo velké množství regionálních integračních uskupení. Zvláště výrazný počet jich byl vytvořen v 70. letech minulého století.

V průběhu devadesátých let 20. století, po změně geopolitických podmínek, došlo k nové vlně regionalizace. Tato vlna byla ovlivněna probíhající liberalizací světového obchodu. V souvislosti s liberalizací došlo k celkovému nárůstu obchodu mezi rozvojovými a vyspělými ekonomikami a byly odbourány staré vazby na obchodní bloky.

V Africe existují dva základní směry. Prvním z nich je **částečná politická integrace**. Ačkoliv již jsou evidovány pokusy o politickou integraci, za současných podmínek není možnost plné realizace tohoto druhu integrace. Druhým směrem je **ekonomická integrace**, která slouží k odbourávání bariér - týká se hlavně změn v tarifikaci a má za cíl odbourávání ekonomických překážek v obchodu mezi jednotlivými zeměmi. Tento proces také úzce souvisí se zlepšováním infrastruktury daných zemí.

Můžeme konstatovat, že většina zemí je součástí několika regionálních uskupení, jejichž cíle se v podstatě překrývají. Z výše uvedených důvodů není možné tato sdružení zemí porovnávat pouze podle ekonomické výkonnosti. Musíme vycházet ze tří základních faktorů. Mezi tyto faktory řadíme faktory ekonomické, politické a kulturní. Pokud porovnáваме situaci jednotlivých zemí, musíme vzít do úvahy jeden zásadní prvek, a tím je rozdílná ekonomická situace související se stupněm rozvoje dané země. S tímto faktorem úzce souvisí orientace na trh. Země více tržně orientované mají lepší předpoklady k vytváření fungujících regionálních ekonomických uskupení. Mezi politické faktory řadíme politickou stabilitu sledovaných zemí. Většina ze sledovaných zemí prodělala v nedávné minulosti občanskou válku či různé nepokoje. Tyto nepokoje mají zásadní dopad na ekonomickou stabilitu země, kdy země ztrácí ekonomický potenciál a přestává být atraktivní pro další spolupráci v rámci daného uskupení. Lépe jsou v tomto směru přijímány země se stabilním, i když např. diktátorským režimem. Politicko-ekonomickým faktorem zůstává princip vlastnictví. Velmi důležitým faktorem pro posuzování, regionální integrace rozvojových zemí je porozumět možné provázanosti vztahů mezi upřednostňovaným obchodem a snahou o naplnění i neekonomických politických a sociálních cílů. Tato provázanost bývá kritickým rozhodovacím bodem, zda se rozvojová země stane součástí RTA či nikoliv.

V Africe roce 2008 funguje 14 větších regionálních ekonomických uskupení. Skutečný počet je však mnohem větší. V příloze číslo 1 jsou vyznačena hlavní regionální integrační uskupení v Africe.

Většina těchto uskupení neplní svoji primární roli, tedy nemá ve své náplni ekonomicko-integrační prvek. Mnoho uskupení vzniklo ještě v době, kdy byl svět polarizován na dvě základní uskupení, a tato dvě uskupení se snažila získat africké státy. Můžeme říci, že většina těchto seskupení stojí na velmi křehkých základech. Problémem mnoha států zůstává i jejich závislost na původní koloniální mocnosti a s tím spojená nevraživost vůči ostatním zemím (týká se např. vztahů frankofonních zemí vůči bývalým britským koloniím). Největší zkušenosti s regionální integrací mají země Sub-saharské Afriky.

V průběhu minulého desetiletí došlo v rozvojových zemích k mnoha událostem. V důsledku ekonomické krize a jejích následků pro ekonomiku jednotlivých zemí je možno nazvat toto

období ztraceným desetiletím. Neschopnost jednotlivých zemí reagovat na externí, ale i interní problémy prokázala nutnost politických reforem.

V důsledku účasti v Uruguayském kole GATT a následně členstvím ve WTO došlo k větší integraci těchto zemí do světové ekonomiky. Dnes aplikované obchodní politiky jsou nejméně restriktivní od počátku minulého století. Zároveň došlo k prohloubení rozdílu mezi jednotlivými rozvojovými zeměmi. Nejvýraznější je tento rozdíl mezi asijskými a africkými státy. V důsledku Uruguayského kola došlo k růstu světového obchodu se službami, rozvojové země zůstaly čistými importéry těchto služeb.

Od počátku 90. let 20. století docházelo k růstu intraregionálního obchodu mezi rozvojovými zeměmi, částečně v důsledku dvoustranné liberalizace a částečně jako konsekvence odstranění obchodních bariér na preferenčním základě v rámci regionálních obchodních dohod. Největší pokrok v této oblasti dosáhly země Latinské Ameriky.

Afrika dosahovala nejpomalejšího růstu obchodu v 90. letech minulého století. Jednalo se o důsledek kombinace pomalé liberalizace a komoditní struktury založené na primárních produktech.

Oproti rozvinutým zemím, které ve většině případů vytvářely regionální integrační uskupení jako „přirození“ partneři, uskupení rozvojových zemí je v mnoha případech založeno na politických kalkulacích³⁵.

Většina regionálních integračních uskupení zahrnujících rozvojové země nebo vytvářená z rozvojových zemí neuspěla v prosazování obchodu a industrializace nebo získání významného ekonomického užitku pro členské země. Empirická evidence prokazuje, že RTA mají malý, ne-li žádný vliv na intraregionální obchod (Radelet, 1997).

4.7. Hodnocení úspěšnosti regionální integrace

Mnoho autorů se ve svých pracích zabývá integračními procesy v Evropě. Problémem zůstává vhodnost (možnost) srovnání mezi Evropou a méně rozvinutými zeměmi, a z tohoto důvodu i (ne)vhodnost aplikace modelů vytvořených pro hodnocení úspěšnosti evropského integračního úsilí na rozvojové země. Teoretická východiska vytvořená v průběhu posledních 50 let jsou na většinu rozvojových zemí aplikovatelná pouze s výraznými obměnami. Existují však i části metod, které je možno použít.

Asi nejdůležitějším aspektem při hodnocení integračního uskupení je vytvoření rozšířeného trhu, který slouží ke **zvýšení obchodní výměny** mezi partnerskými zeměmi. Tohoto cíle není však dosaženo ve všech případech. Tyto případy již byly popsány v kapitole 4.3.1 Vytváření a odchýlení trhu.

³⁵ Více de Melo, Montenegro a Panagariya (1992) – Regional Integration, Old and New.

Hodnocení většiny autorů zabývajících se úspěšností regionální integrace vychází z hodnocení ekonomického charakteru. Týkají se ponejvíce výše zmiňovaného vytváření a odchýlení trhu spolu s rozšiřujícím se trhem.

Velmi častým způsobem modelování a následného hodnocení úspěšnosti regionální integrace je používání tzv. **váhových modelů**³⁶ (gravity model), kdy obchodní výměna mezi importujícími a exportujícími zeměmi je funkcí jejich potencionálního národního důchodu, populace a vzdálenosti mezi nimi (Testas, 1999). Váhové modely patří mezi standardní nástroje analýzy prostorových dopadů vzájemného obchodu.

Diao, Roe a Somwaru (2001) či Morley a Piger (2005) používají pro hodnocení vlivu RTA na světový obchod **trendový a cyklický dekompoziční přístup**. Tento přístup je založen na studii obchodních cyklů. Sledovaná časová řada je posuzována jako suma cyklických složek a růstových komponent. Předpokládá se, že růstové komponenty se v průběhu času mění následkem časového vývoje.

Vlivem integračních procesů na růst a lokalizaci ekonomických aktivit mezi rozdílnými zeměmi se zabýval ve své práci Dion. Jeho model je založen na nových obchodních, růstových a zeměpisných teoriích. Ve svém modelu bere Dion (2004a+b) do úvahy světovou ekonomiku se třemi oblastmi – Severem, Jihem a Východem, a zároveň je zde zachycen vliv tří faktorů – znalostí, nekvalifikovaných pracovníků a lidského kapitálu³⁷, a tři sektory – tradiční, moderní a vysoce technologicky náročný³⁸. Výsledkem teoretického přístupu (Dion, 2004a) jsou dva možné výsledky. První z nich zahrnuje **konvergenční přístup** zahrnující tři výše uvedené zúčástněné oblasti do společné unie. Druhým je vytváření tzv. vztahů **jádro-periferie**³⁹, jejichž hlavním rysem je existence integrovaných skupin (center) a nečlenů (periferií). Pomocí napodobování byly zjištěny dva základní efekty integračního uskupení:

- 1) Rozdíl ve výši mezd se snižuje, až dojde k naprostému vyrovnání,
- 2) přerozdělování pracovních sil z moderního sektoru do vysoce technologicky náročného sektoru podporuje růst v bohatších zemích.

Zároveň všechny země získávají z celkové liberalizace. Nejlepším způsobem pro jednotlivé členské země, které se chtějí vyhnout odchýlení trhu, je připojení se k unii.

Ke zjišťování vztahu mezi jádrem a periferií může také sloužit **analýza absolutní hodnoty bilaterálního obchodu**.

³⁶ Cihelková (2007) nazývá tyto modely – modely gravitačními.

³⁷ Jsou zde bráni do úvahy vysoce kvalifikovaní pracovníci.

³⁸ Tento sektor je úzce spojen s vysokými investicemi do vědy a výzkumu.

³⁹ Více o problematice jádro – periferie (hub and spoke) Wonnaccott (1990).

Na základě těchto teoretických poznatků zároveň Dion (2004b) ukázal na příkladu Evropské unie růst jejich členů pomocí efektu přelévání znalostí na produktivitu jednotlivých zemí. Efekt přelévání znalostí přispívá k formování vyššího dostupného množství znalostí, které by nebylo možno vytvořit v případě pouhého zapojení domácího trhu.

Transakční indexy patří mezi další používané ukazatele hodnotící stupeň integrace mezi dvěma či více státy. Do skupiny transakčních indexů řadíme např. absolutní hodnotu transakcí, procentní a proporční hodnotu, index koncentrace⁴⁰ či podíl zahraničního obchodu k domácímu⁴¹. Pro hodnocení budoucího vývoje je možno použít poměrové ukazatele, které mohou zachycovat procentuální změny v transakčních objemech v průběhu času. Tyto ukazatele je možno použít k měření zrychlení či zpomalení růstu v rámci transakčních vztahů.

Hufbauer a Schott (1994) vyvinuli několik indexů, které by měly měřit rozdílné stupně ekonomické závislosti v rámci integračních uskupení. Prvním z těchto indexů je tzv. **index dobrého zákazníka**⁴². Jedná se o vyjádření dolarové obchodní hodnoty jako % celkového exportu regionu původu.

Zjevnou nevýhodou tohoto indexu je, že nereflexuje čistou ekonomickou logiku komparativní výhody.

Dalším indexem používaným Hufbauerem a Schottem (1994) je **index silného souseda**⁴³. Jedná se o vyjádření dolarové obchodní hodnoty jako % celkového exportu děleného procentem světového HDP daného regionu. V případě, že jeho hodnota je > 1, jedná se o silné sousedské vztahy.

Nevýhodou tohoto indexu je, že příliš velký důraz je kladen na procentuální růst obchodu a neberou se do úvahy potencionální trhy.

Možným způsobem hodnocení je také používání různých **měr koncentrace** regionálních celků v rámci mezinárodního obchodu. Někteří autoři do této skupiny řadí například index koncentrace (viz výše) a koncentrační křivky. Nevýhodou těchto ukazatelů je nedostatečná srozumitelnost související s interpretací a zaměřením na jediný ukazatel. Méně problematickým je Herfindahl-Hirschmanův index koncentrace trhu, který může měřit koncentraci odvětví či trhu

⁴⁰ *Index koncentrace* – měří intenzitu zeměpisné koncentrace v rámci transakčního chování a tím se stává indexem ukazujícím stupeň preference, partnerství, závislosti či nezávislosti

$Gjx = 100 \sqrt{\sum (Xsj / x * j)^2}$, kde Xsj – transakce z j do s a X*j – celková výše transakcí pro j.

⁴¹ Jedná se o index měřící stupeň penetrace, vnitřního prostoupení, internacionalizace a izolovanosti.

⁴² Good Consumer Index

⁴³ Strong Neighbor Index

Ani tento index nemůže však být brán za naprosto vypovídající, protože vzhledem k zahrnutí kontinentálních bloků existuje významný rozdíl mezi Evropskou unií, která se skládá z 27 členských států, a NAFTA, které je složena ze tří zemí. Na základě Herfindahl-Hirschmanova indexu je možno se domnívat, že obchod jednotlivých zemí v rámci EU je mnohem více zaměřen na vnitro obchod v rámci EU než mezinárodně. Naproti tomu by se dalo předpokládat, že Mexiko bude více obchodovat mezinárodně, protože v rámci NAFTA jsou pouze další 2 země. Tato domněnka však nereflektuje skutečnou situaci, kdy Mexiko i Kanada jsou v rámci NAFTA velmi silně vázány na americkou ekonomiku, kam směřuje cca 85 % jejich exportu.

Nye (1968) spatřuje možnosti měření integračního úsilího v několika oblastech: ekonomické, sociální, politické, institucionální a bezpečnostní.

Isard et al (1998) používá pro měření regionálních rozdílů input-output analýzy a ekonometrického modelování spolu se všeobecnou regionální rovnováhou.

Je možno konstatovat, že v rámci hodnocení úspěšnosti regionální integrace je velmi komplikované použití pouze jednotlivého ukazatele. Nejvýhodnějším se jeví použití soustavy ukazatelů zaměřených na jednotlivé oblasti. Primárním cílem všech zemí účastnících se regionálních integračních uskupení by mělo být zlepšení blahobytu jejich obyvatel. Z tohoto důvodu je vhodné při hodnocení úspěšnosti sledovat i ukazatele týkající se zlepšování životní úrovně lidí v dané zemi.

Nejucelenější systém hodnocení regionálního integračního procesu uvádějí De Lombarde a Van Langenhove (2005). Jejich přístup je založen na hodnocení ve třech hlavních oblastech:

- Sektorový přístup I. (třídění dle hlavních politických oblastí);
- Sektorový přístup II. (třídění dle vědních disciplín);
- Input – output přístup.

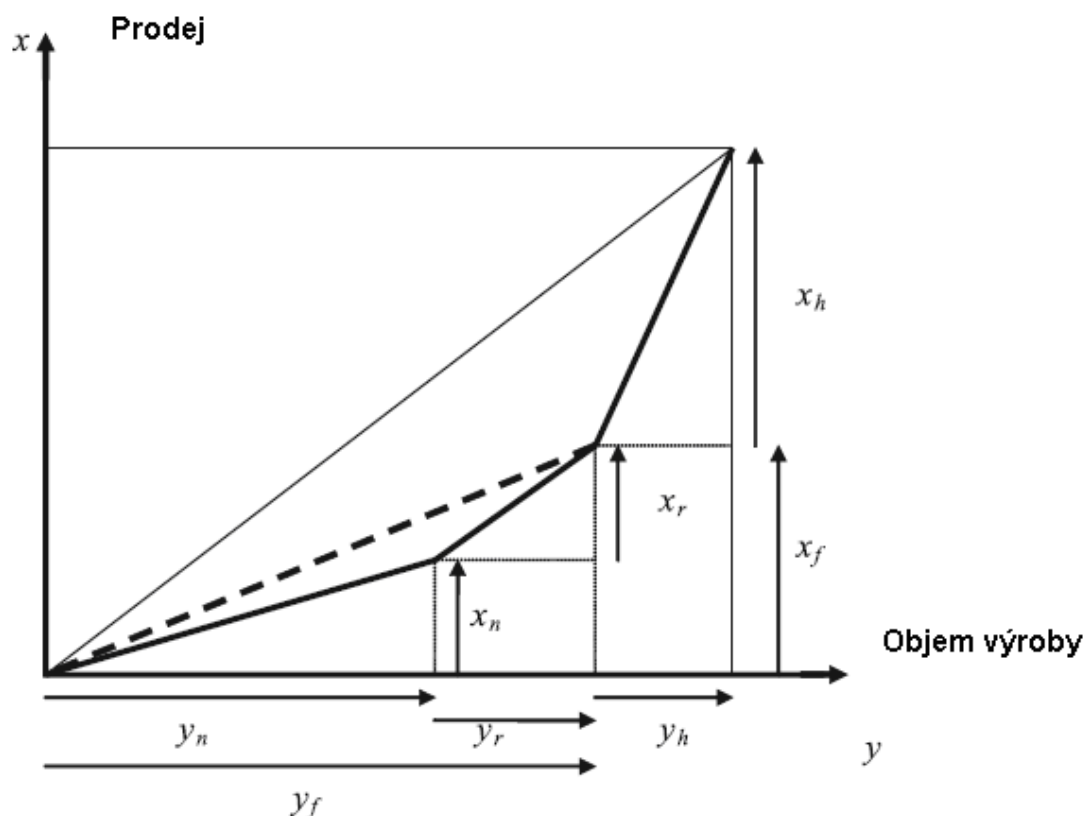
Tento přístup zahrnuje hodnocení z pohledu akademického i institucionálního a zároveň koncepční i aplikovaný přístup. Jedná se však pouze o přístup k hodnocení, nikoliv o hodnocení samotné.

Dalším přístupem je tzv. **integrační výkonové skóre** (integration achievement score⁴⁴). Tento přístup je založen na vzájemném zesilujícím působení integrace a domácí institucionální homogenity. Autoři zde berou do úvahy šest faktorů, které přispívají k rozvoji regionalismu. Jedná se o obchod se zbožím a službami, stupeň mobility kapitálu, stupeň mobility obyvatelstva, o úroveň důležitosti nadnárodních institucí, dosažený stupeň společné monetární politiky a stupeň koordinace fiskálních politik. Konečné skóre je poté průměrem šesti kategorií, kdy každé kategorii je přiřazena odpovídající váha.

⁴⁴ Více Genna, 2005 a Genna a Hirro, 2003.

Dalším možným způsobem hodnocení regionální integrace potažmo regionalismu je použití **Giniho koeficientu** popřípadě **Lorenzových křivek**. Tohoto přístupu používá např. Edwards (2007), který na horizontální osu vynáší hodnoty kumulovaných prodejů jednotlivých odvětví a na vertikální ose je poté znázorněna celková produkce daného odvětví v zemi (obrázek 4).

Obrázek 4 – Rovnost tržního principu s využitím Giniho koeficientu

Zdroj: Edwards, 2007

Kde: h... domácí
n... ostatní země
r... země, které jsou součástí regionálního uskupení
f... zbytek světa

Výpočet má poté následující podobu:

$$x_h + x_f = X \quad [2]$$

kde: x_h ... celkové domácí prodeje

x_f ... celkový import z ostatních zemí

X ... suma celkových domácích prodejů a celkového importu z ostatních zemí

$$y_h + y_f = Y \quad [3]$$

kde: y_h ... celkový domácí objem výroby

y_f ... celkový objem výroby ostatních zemí

Y ... suma celkového domácího objemu výroby a celkového objemu výroby ostatních zemí

$$HBG = \left[\frac{y_h y_f |((x_h / y_h) - (x_f / y_f))|}{YX} \right] \quad [4]$$

kde: HBG ... Giniho koeficient založený na domácí produkci.

Výsledek tohoto postupu je poté interpretován jako rovnost tržního přístupu.

Brahmbhatt (1998) uvádí jako způsob kvantitativního hodnocení regionální integrace **poměr celkového obchodu (importu + exportu) k HDP**⁴⁵. Zároveň však varuje, že HDP je nutno před použitím „očistit“ o vliv strukturálních faktorů, mezi které řadí velikost dané země, vybavenost produkčními faktory, polohu a stupeň rozvoje země.

Brosillo a Revelli (2003) se snaží hodnotit regionální integraci pomocí voliče mediánu. Předpokládají, že region patří do skupiny států se supranacionální politickou mocí (např. EU), kdy otázky týkající se kvality života obyvatel jsou rozhodovány na nadnárodní úrovni. Obyvatelé daného území jsou poté nuceni se rozhodnout, zda se budou podílet na rozhodování na nadnárodní úrovni, či zda budou rozhodovat pouze na lokální úrovni. Rozhodování poté probíhá na základě této funkce:

$$U_{mi} = U(c_{mi}, l_{mi}) = c_{mi} - \frac{1}{2} l_{mi}^2 \quad [5]$$

kde: U_{mi} ... funkce užitečnosti voliče mediána⁴⁶

c_{mi} ... soukromá spotřeba (po zdanění)

l_{mi} ... nabídka práce

⁴⁵ Tento poměr bývá také nazýván stupněm otevřenosti ekonomiky.

⁴⁶ Volič medián – představuje středového voliče, který rozděluje voličskou základnu na dvě poloviny. V případě relativní rovnosti rozdělení preferencí je to právě volič medián, který ovlivňuje volební výsledek. Ve vyspělých demokratických zemích bývá právě na voliče mediána cílena předvolební kampaň

Důležité je vzít do úvahy i rozpočtová omezení voliče mediána, která jsou vyjádřena následujícím způsobem:

$$c_{mi} = (1 - \tau_i) \omega_{mi} l_{mi} + g_i \quad [6]$$

kde: τ_i ... mezní sazba daně z příjmu

ω_{mi} ... exogenní mzda

g_i ... minimální garantovaná mzda

Maximalizace vztahu funkce užitečnosti voliče mediána vzhledem k jeho soukromé spotřebě limitované rozpočtovými omezeními je vyjádřena následujícím vztahem:

$$U_{mi} = U(\tau_i, g_i) = g_i + \frac{1}{2} y_{mi} (1 - \tau_i)^2 \quad [7]$$

kde: $y_{mi} = \omega_{mi}^2$ představuje potencionální příjmy voliče mediána, které si může vydělat při neexistenci daňového zatížení příjmovou daní.

Jak je z výše uvedeného textu patrné, existuje velké množství odborných názorů na možnost ovlivňování ekonomického růstu pomocí vhodných makroekonomických a mikroekonomických nástrojů. Autorka v tomto případě zastává názor, že ekonomický růst je ovlivněn velkým množstvím determinant, které mohou mít endogenní i exogenní charakter, avšak teprve kombinace více přístupů bude mít vliv na ekonomickou situaci a postupný růst a rozvoj afrických zemí. Mezi nejdůležitější faktory, které mohou ovlivnit hospodářství afrických zemí, patří péče o zvyšování kvality lidského faktoru a kumulace kapitálu spolu se snižováním míry korupce v jednotlivých zemích. Propojení těchto činitelů může postupně vést k hospodářskému růstu. Určitou „výhodou“ afrických zemí může být, že při současném stavu hospodářství nebudou ekonomiky jednotlivých zemí narážet na bariéry výkonnosti⁴⁷, naopak by se jednotlivé země mohly stát cílovým místem zahraničních firem při hledání vhodných investičních příležitostí, čemuž však brání nízká gramotnost obyvatelstva.

Problémem mnoha nejenom afrických zemí jsou i bariéry spotřeby, kdy nízká úroveň příjmů na osobu brání zvyšování HDP pomocí spotřebitelských výdajů.

Je nutné si však uvědomit, že není možné plně uplatňovat obecné principy a přístupy, které jsou platné ve vyspělém světě či v nově industrializovaných zemích, na situaci afrických zemí.

⁴⁷ O bariérách výkonnosti hovoříme v souvislosti s tzv. welfare state, kdy vysoká míra zdanění a vysoká cena práce vede k odlivu domácího i zahraničního kapitálu do nákladově výhodnějších oblastí.

Na základě studia odborné literatury zabývající se problematikou ekonomického růstu v souvislosti s regionální integrací existuje reálný předpoklad, že téměř všechny teorie jsou neuplatnitelné na situaci afrických zemí. Je tedy nutná určitá modifikace všeobecně platných principů, které by reflektovaly speciální situaci afrických zemí.

5. CÍL PRÁCE

Předkládaná práce se zaměřuje na problémy afrických rozvojových zemích související s regionální integrací. Prvotním východiskem této práce je teze, že regionální integrace rozvojových zemí může zlepšit hospodářskou a sociální situaci těchto zemí a potažmo jejich obyvatel.

Cílem práce je navrhnout soustavu ukazatelů, jejíž pomocí je možno hodnotit přínosy či neúspěchy regionální integrace v Africe. Základním předpokladem pro hodnocení úspěšnosti regionální integrace je zlepšení životních podmínek obyvatel sledovaných zemí.

Pro analýzu integračních uskupení podle výše uvedených skutečností (viz literární rešerše) bude práce rozdělena do dvou částí. **První teoreticko-metodická část** vytvoří předpoklady pro metodologickou koncepci sloužící k hodnocení regionální integrace. Prvním krokem bude vytvoření soustavy ukazatelů, pomocí kterých může být posuzován stupeň a úroveň ekonomické integrace v rámci afrických integračních celků, a zda se tato skutečnost promítá do zlepšení životních podmínek obyvatel. Nejedná se však o vytvoření zcela nových ukazatelů, jde spíše o kombinaci ukazatelů stávajících, tak aby vzájemným propojením v celek se zvýšila jejich vypovídací schopnost s ohledem na hodnocení regionální integrace.

Celkový cíl bude dosažen zejména naplněním těchto dílčích cílů práce :

Dílčí cíl 1: *posouzení, zda existence regionálního uskupení vede ke zlepšení kvality života obyvatel daného území.* Pomocí tohoto dílčího cíle bude hodnocen vliv RTA na životní podmínky v jednotlivých sledovaných uskupeních jakož i v jednotlivých členských zemích.

Dílčí cíl 2: *hodnocení změny distribuce příjmů vlivem integračního uskupení.* Tento cíl má za úkol zhodnotit distribuci příjmů, kdy předpokladem je, že nerovnováha v distribuci příjmů vede k celkovému nerovnoměrnému vývoji ekonomiky a významná příjmová nerovnováha se následně negativně odráží v životních podmínkách obyvatel daného území.

Dílčí cíl 3: *posouzení vzájemných obchodních vztahů u sledovaných uskupení.* Podle stavu a vývoje obchodních vztahů je možno usuzovat, zda integrační uskupení plní svoji primární funkci definovanou zakladatelskými smlouvami, tedy zda dochází k rozvoji obchodu mezi členskými zeměmi, kdy podpora obchodu je primárním účelem existence vybraných integračních uskupení.

Dílčí cíl 4: *hodnocení vlivu překrývajících se integračních uskupení na dosahování cílů integračních uskupení.* Problematika překrývajících se uskupení hraje významnou roli v rámci afrického integračního procesu, kdy dochází ke kontradikci v rámci plnění cílů jednotlivých uskupení a zároveň tedy k udržitelnému růstu.

Dílčí cíl 5: *posouzení změn struktury HDP a produktivity práce u sledovaných uskupení.* Dá se předpokládat, že v průběhu vývoje integračního procesu bude docházet ke změně struktury HDP

směrem k produktům s vyšší přidanou hodnotou a zároveň i k přesunu pracovních sil z tradičního sektoru do sektoru moderního.

Dílčí cíl 6: prokázání existence beta a sigma konvergence. Pro naplnění tohoto cíle bude hodnoceno sblížování HDP jednotlivých členských zemí v rámci sledovaných uskupení. Vycházíme z toho, že pokud země společně tvoří integrační celek, je jeho cílem konvergence ekonomik, kdy existence ekonomicky silnější země v rámci uskupení by měla vést ke snižování rozdílů mezi jednotlivými členskými státy.

Předkládaná metodika bude hodnotit zároveň i výchozí předpoklady jednotlivých zemí pro vytváření regionálních integračních celků.

Druhá část práce bude empirického charakteru, kdy právě na základě empirického hodnocení založeného na teoreticko-metodologické části bude možno vyvodit závěry, zda regionální integrace může přispět k ekonomickému růstu a zároveň i ke zlepšení životních podmínek v zemi a stanovit teoretická východiska pro integraci afrických rozvojových zemí. Zároveň bude hodnocena vypovídací schopnost a použitelnost jednotlivých ukazatelů a zda je možno na základě vytvořené metodiky zevšeobecňovat dosažené výsledky na ostatní africká regionální uskupení. Pro formulaci závěrů bude nutno propojit více disciplín, což zároveň umožní přinášet nové pohledy na zkoumanou problematiku. V závěrečné kapitole dojde k syntéze poznatků a zároveň k hodnocení vazeb a souvislostí mezi těmito poznatky.

Teoretickým přínosem práce bude vytvoření **metodického postupu**, který bude zahrnovat klíčové socioekonomické oblasti, jež ovlivňují ekonomický růst a tím i nepřímo působí na rozvoj lidského potenciálu.

Praktická část poté bude zaměřena na samotné **hodnocení přínosů sledovaných regionálních integračních uskupení** na jednotlivé země v rámci sledovaných skupin ukazatelů. **Výsledkem praktické části bude ověření metodického přístupu** a jeho možné aplikace na africké rozvojové země.

5.1. Vymezení pracovních hypotéz

Významnost a platnost jednotlivých dílčích cílů i cíle komplexního bude posouzena a ověřena pomocí následujících hypotéz. Ověření jednotlivých hypotéz bude provedeno pomocí analytických metod uvedených v následující kapitole týkající se metodiky práce. Níže uvedené hypotézy vycházejí ze studia odborné literatury uvedené v seznamu použité literatury.

- „Sledované typy integračního úsilí vedou ke zlepšování kvality života obyvatel daného území“
- „Regionální uskupení vytvářejí země s rozdílnou distribucí zdrojů.“

- „Tendence k vytváření regionálních integračních uskupení v Africe se vyskytují u zemí, které jsou na stejné úrovni ekonomického rozvoje.“
- „Vytváření regionálních integračních uskupení je více pravděpodobné u zemí s významnou vzájemnou obchodní výměnou.“
- „Země s rozdílnou výrobní strukturou mají větší možnosti uplatnění své produkce v rámci integračního uskupení, a tvoří tedy tato uskupení.“
- „V rámci sledovaných uskupení dochází ke konvergenci hospodářství jednotlivých zemí.“
- „Země, které se účastní regionální integrace, procházejí změnou struktury HDP a zaměstnanosti v jednotlivých sektorech národního hospodářství.“
- „Překrývající se integrační uskupení zhoršují úspěšnost regionální integrace“.

6. METODICKÝ POSTUP PRÁCE

Podle vulgárního materialisty F.C. Bohlena je základním pojmem našeho poznání PRAVDA, i když je na začátku našeho zkoumání NEPŘESNÁ. Zkoumáním postupně ZPŘESŇUJEME PRAVDU a tak se DOZVÍME VŠE.

Zpracování této práce je rozčleněno do několika na sebe navazujících etap. V první fázi byla shromážděna relevantní podkladová data. Relevantní data a informace pocházejí z těchto zdrojů: Světová obchodní organizace (WTO), Světová banka (WB), Organizace spojených národů (OSN), Mezinárodní rozvojové a výzkumné centrum (IDRC), Africká rozvojová banka (ADB), Evropská komise (EK), EUROSTAT. Dále potom dostupné databáze, především data pocházející z databáze Organizace spojených národů pro výživu a zemědělství (FAO), databáze Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD), databáze Eurostatu Comex a databáze Organizace spojených národů Comtrade. Ke shromáždění podkladových dat a informací bylo využito také internetových stránek jednotlivých institucí, popř. tematicky zaměřených odkazů, článků a knižních publikací. Existuje zde však velký problém v rozdílnosti jednotlivých dat. Ačkoliv by data dle metodik zjišťování měla být shodná, velmi často jsou mezi jednotlivými informačními zdroji zásadní rozdíly, a není tedy možno chybějící data z jedné databáze doplnit daty z databáze druhé, protože nesouhlasí např. vývoj v časové řadě.

Z teoretických postupů poznání bude použito induktivních i deduktivních postupů, kdy v rámci indukce dochází k vyvozování obecných závěrů na základě jednotlivých poznatků. Z tohoto důvodu budou některé induktivní závěry v omezeném rozsahu posuzovány v dalším průběhu jako hypotézy. Omezený rozsah je zvolen z důvodů subjektivního posuzování, kdy dochází k ovlivnění zkušenostmi a znalostmi, a tedy omezené platnosti takto zvolených hypotéz. Pro vytvoření relevantního modelu objektu je použita metoda abstrakce, čímž dochází k vydělení podstatných charakteristik a znaků, jejichž zkoumáním se práce zabývá. Pomocí této metody tedy dojde k posouzení podstaty zkoumaných jevů.

Ve vlastní práci jsou dále použity základní a nástavbové metody ekonomického výzkumu, z nichž významově nejdůležitější metodou je analýza, tedy proces faktického nebo alespoň myšlenkového rozčlenění celku na jeho jednotlivé části. Analýza v této práci tedy dovoluje poznávat objekt zájmu jako jediný celek. Je to spojování poznatků získaných analytickým přístupem. Nejedná se však o pouhé skládání jednotlivých dílčích částí celku, ale o činnost, která odhaluje nové vztahy a zákonitosti mezi zkoumanými jevy. Nedílnou součástí práce je i metoda komparace, tedy srovnávání skutečného jevu s určitou srovnávací základnou.

Při hodnocení regionální integrace afrických rozvojových zemí je nutno zohlednit členství jednotlivých zemí ve více regionálních integračních uskupeních. Používané analytické metody nedokáží zcela přesně rozlišit vliv jednotlivých uskupení na situaci zúčastněných zemí.

V důsledku relativně krátké historie většiny integračních uskupení použití konvenčních statistických metod není dostatečně průkazné, aby bylo možno identifikovat komplexní efekty integrace na jednotlivé členské země. Zároveň zde narážíme na problém nedostatečné časové řady, která u většiny sledovaných jevů neumožňuje plnohodnotné statistické ověřování. Z tohoto důvodu není možno většinu výsledků statisticky potvrdit ani vyvrátit.

Navrhovaný metodický aparát se snaží identifikovat soubor proměnných v jednotlivých oblastech, které představují skutečný vliv regionální integrace na život v jednotlivých členských zemích. Pomocí této identifikace je možno porovnat i rozdíly mezi jednotlivými zeměmi.

Jak již bylo výše řečeno, je důležité vytvořit soustavu ukazatelů monitorujících jednotlivé oblasti. Použitá data by mělo být možno agregovat a disagregovat, aby se dala vytvořit hierarchická struktura ukazatelů, které by mohly být použity při hledání příčin daného stavu.

Systém ukazatelů hodnocení integračního uskupení by případně mohl být i rozdílný pro hodnocení na národní a nadnárodní úrovni. Tyto ukazatele by měly měřit pokrok i intenzitu integrace v dané oblasti.

Důležitou částí je také definice zájmové skupiny v rámci integračního úsilí a vymezení pojmu integrace pro potřeby této práce. Metodická část práce je postavena na vytvoření metodického aparátu vhodného pro měření úspěšnosti regionální integrace v závislosti na plnění základní hypotézy této práce.

V průběhu zpracování práce je však nutno brát do úvahy relevantnost použitých dat.

6.1. Vymezení zájmové skupiny

Zájmová skupina je v tomto případě tvořena dvěmi regionálními uskupeními, mezi kterými nedochází k vzájemnému prolínání. Aby nedocházelo ke střetu vlivu různých regionálních integračních uskupení, bude pro aplikaci zvoleného metodického aparátu porovnávána situace dvou uskupení, v jejichž rámci nedochází k překrytu členské základny. Pro účely této práce byla zvoleny uskupení ECOWAS (Economic Community of West African States) a SADC (Southern African Development Community). Mezi členy ECOWAS patří 15 západoafrických států⁴⁸. Jedná se o tyto země: Benin, Burkina Faso, Kapverdy, Pobřeží slonoviny, Gambie, Ghana, Guinea, Guinea Bissau, Libérie, Mali, Niger, Nigerie, Senegal, Sierra Leone a Togo.

⁴⁸ Členem ECOWAS byla i Mauretánie, která však v prosinci 1999 oznámila ukončení členství v uskupení, protože nesouhlasila s některými závěry společného Summitu. Ačkoliv již není oficiálním členem uskupení, stále se podílí na některých aktivitách Společenství. Z tohoto důvodu je v některých výpočtech pro názornost stále zahrnuta.

Členy SADC tvoří 15 jihoafrických států. Jedná se o tyto země: Angola, Botswana, Demokratická republika Kongo, Jihoafrická republika, Lesotho, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Mozambik, Namibie, Seychely, Svazijsko, Tanzanie, Zambie a Zimbabwe.

V rámci těchto integračních uskupení bude porovnávána situace jednotlivých členských států s ohledem na délku členství a stagnaci/zlepšení/zhoršení celkové makroekonomické situace dané země spolu s porovnáním životních podmínek obyvatel dané země.

Pro potvrzení některých hypotéz budou použity i údaje z dalších zemí, popř. údaje dalších regionálních uskupení v rámci afrického kontinentu.

6.2. Vymezení pojmu integrace

Integrace je v této práci chápána jako dlouhodobý dynamický proces jehož cílem je na základě podobnosti jednotlivých členských zemí vytvořit a společně sdílet hodnoty vedoucí k zlepšení životní úrovně obyvatel jednotlivých členských států. Předpokladem je podpora ekonomického růstu a rozvoje a zapojení všech zúčastněnýchdo úsilí ke splnění daných cílů. Toto pojetí je částečně převzato z neofunkcionalistického⁴⁹ konceptu integrace a vychází z ekonomické integrace, ekonomické závislosti a politické integrace. Oproti neofunkcionalistickému pojetí je zde však ještě přidána sociální dimenze integračního procesu. Výsledkem integračního procesu by měl být pozvolný přesun národní suverenity na vznikající nadnárodní instituce.

6.3. Měření přínosů regionální integrace

V rámci měření přínosů regionální integrace je práce zaměřena na změny základních socioekonomických ukazatelů, které mají určitou vypovídající schopnost týkající se celkové změny hospodářství a sociální situace v dané zemi.

Práce bude zaměřena na jednotlivé makroekonomické a sociální ukazatele a bude hodnocena jejich změna v čase.

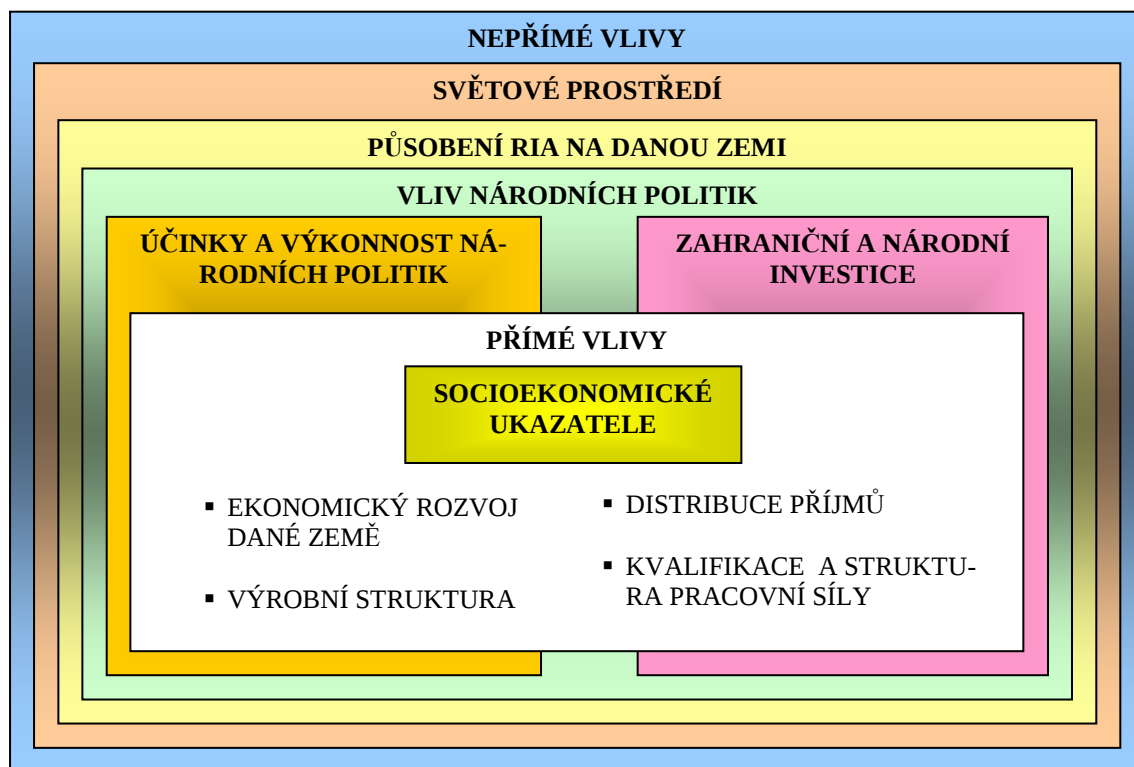
Práce vychází z faktorů zahrnutých v obrázku 5, které mohou ovlivňovat jednotlivé ukazatele sledované v rámci hodnocení přínosů regionálního uskupení na konkrétní země. Do úvahy jsou brány jak faktory vycházející z globálního prostředí, které jsou neovlivnitelné sledovanými

⁴⁹ Neofunkcionalistická teorie je založena na myšlence, že státy nejsou jedinými důležitými hráči na mezinárodní scéně. Neofunkcionalismus tedy upírá svoji pozornost na roli nadnárodních institucí a nestátních hráčů, jako jsou např. zájmové skupiny či politické strany, které mají představovat skutečnou řídicí sílu regionálního integračního úsilí.

Problematika neofunkcionalismu je úzce spjata se vznikem a působením Evropských společenství (hlavně 50. a 60. léta minulého století).

zeměmi, tak faktory na regionální či národní úrovni, které jednotlivé země mohou ovlivňovat v rámci svých makroekonomických politik.

Obrázek 5 – Základní faktory, které mají vliv na socioekonomickou situaci rozvojových zemí v rámci RIA

Zdroj: autor

V rámci jednotlivých hypotéz budou využity následující ukazatele:

„Sledované typy integračního úsilí vedou ke zlepšování kvality života obyvatel daného území“

První hypotéze se týká zlepšování životní situace obyvatel daného území. Analyzován bude v tomto případě **index lidského rozvoje** (human development index - HDI), který umožní srovnání jednotlivých uskupení v čase.

$$HDI = \frac{1}{3} ID + \frac{1}{3} IV + \frac{1}{3} IHDP \quad [8]$$

kde: ID..... index dožití

IV..... index vzdělání

IHDP.. index HDP

Jednotlivé indexy jsou konstruovány jako podíl, kdy čítec je rozdíl mezi skutečnou hodnotou a hodnotou minimální a jmenovatel je představován rozdílem mezi hodnotou maximální a minimální. U očekávané délky dožití je maximum 85 let.

Vzdělávací index se skládá ze dvou částí: a) gramotnosti dospělých, kdy očekávané maximum je 99 % . Tento ukazatel tvoří 2/3 výše uvedeného indexu; b) kombinované hrubé zapsání ke studiu⁵⁰, kdy je očekávané maximum opět 99 %. Tato část tvoří 1/3 sledovaného indexu.

Index HDP je vyjádřen stejným způsobem v logaritmickém vyjádření. Maximální dosažitelná výše HDP na osobu v paritě kupní síly je \$ 40 000, minimální výše je \$ 100.

Dalším použitým ukazatel bude **index chudoby** (human poverty index – HPI-1) modifikovaný pro rozvojové země. Jedná se o určitou obdobu HDI. Rozdíl mezi těmito ukazateli je však v tom, co hodnotí. Zatímco HDP měří dosažený výkon, tak HPI-1 měří nedostatky či jejich zlepšování.

$$HPI - 1 = \left[\frac{1}{3} (P_1^\alpha + P_2^\alpha + P_3^\alpha) \right]^\frac{1}{\alpha} \quad [9]$$

kde: P_1 pravděpodobnost při narození, že se dítě nedožije 40 let

P_2 podíl negramotných nad 18 let věku

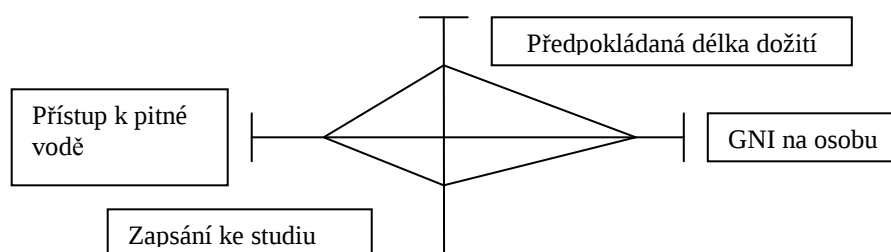
P_3 podíl populace nemající přístup ke kvalitní pitné vodě a podíl podvyživených dětí

α 3

Podíl podvyživených dětí se sleduje do pěti let věku dítěte. Pro grafické znázornění bude použit rozvojový diagram, který zachycuje věk dožití, GNI na osobu, zapsání ke studiu na prvním stupni a přístup k pitné vodě.

Zjištěné údaje budou dále graficky zpracovány do **rozvojového diagramu** (obrázek 6), který bude zachycovat stav jednotlivých rozvojových ukazatelů v rámci sledovaných uskupení.

Obrázek 6 – Rozvojový diagram

⁵⁰ Gross enrolment index

Rozvojový diagram bude zpracován pro jednotlivá regionální uskupení a bude sledován jeho vývoj v čase, což by mělo ukázat, jakým způsobem integrační seskupení působí na zlepšování socio-ekonomické situace svých obyvatel.

„Regionální uskupení vytvářejí země se stejnou distribucí zdrojů.“

Druhá hypotéza se týká rovnoměrného rozložení zdrojů. Na základě studia odborné literatury se dá předpokládat, že jedním z důležitých předpokladů týkajících se vytváření regionální integrace je rovnoměrné rozložení příjmů v populaci jednotlivých zemí. Pro hodnocení rovnoměrného rozložení HDP v jednotlivých afrických zemích bude použit Giniho koeficient⁵¹ a Theilův index entropie. Giniho koeficient vyjadřuje úroveň diverzifikace sledovaného ukazatele, v tomto případě rozložení příjmů.

$$G = \frac{2 \sum_{i=1}^n i y_i}{n \sum_{i=1}^n y_i} - \frac{n+1}{n} \quad [10]$$

kde: G..... Giniho koeficient
 y..... kumulovaný podíl příjmu
 i..... kumulovaný podíl populace
 n..... počet výběrů

Theilův index je možno aplikovat i na jednotlivé regiony, a tím tedy doplňovat Giniho koeficient. Theilův index se dělí na celkový Theilův index, který zachycuje vývoj nerovnosti v rámci Afriky, a dále na rozdíl mezi jednotlivými regionálními uskupeními a v rámci jednotlivých regionálních uskupení.

Theilův index pro Afriku můžeme vypočítat jako:

$$T_{Afrika} = \sum_{i=1}^n \left[\frac{HDP_i}{\sum HDP_i} * \log \left(\frac{\frac{HDP_i}{\sum HDP_i}}{\frac{1}{p}} \right) \right] \quad [11]$$

kde: HDP i... výše HDP pro zemi i
 $\sum HDP_i$... představuje výši HDP pro sledované uskupení
 p.... .počet obyvatel celkem

⁵¹ Někdy bývá též použito označení Giniho index.

Theilův index nerovnosti mezi jednotlivými uskupeními:

$$T' = \sum_{c=1}^m \left[\frac{HDP_i}{\sum HDP_i} * \log \left(\frac{\frac{HDP_i}{\sum HDP_i}}{\frac{r}{p}} \right) \right] \quad [12]$$

kde: $r, \dots$ počet obyvatel sledované země v rámci uskupení
 $p, \dots$ počet obyvatel uskupení

Theilův index rozdílů uvnitř jednotlivých regionálních uskupení :

$$T'' = \sum_{c=1}^m \left[\frac{HDP_i}{\sum HDP_i} * T_k \right] \quad [13]$$

kde: $T_k, \dots$ nerovnost mezi jednotlivými zeměmi v rámci jednoho regionálního uskupení

Theilův index nerovnosti mezi státy jednotlivých uskupení

$$T_k = \sum \left[\frac{HDP_o}{\sum HDP_r} * \log \left(\frac{\frac{HDP_o}{\sum HDP_r}}{\frac{o}{r}} \right) \right] \quad [14]$$

kde: $HDP_r, \dots, HDP$ v jednotlivých zemích
 $o, \dots, \dots$ počet obyvatel jednotlivé země

V případě hodnot blížících se nule bude použit normalizovaný Theilův index⁵², který odstraní v případě pouhého dvoukvantilového rozpětí Paretovsky optimální stav, který nastává při dvou kvantilech a rozložení 50:50.

$$T_{norm} = 1 - e^{-T} \quad [15]$$

⁵² Více o této problematice Henrich, 2004.

„Tendence k vytváření regionálních integračních uskupení v Africe se vyskytují u zemí, které jsou na stejné úrovni ekonomického rozvoje.“

Tato hypotéza je založena na stupni ekonomického rozvoje v Africe. Vychází z analýzy hodnocení statistických ukazatelů týkajících se hodnoty HDP ve stálých cenách za jednotlivá odvětví národního hospodářství, podílu exportu a importu na HDP a zaměstnanosti v jednotlivých sektorech národního hospodářství. Pomocí shlukové analýzy založené na hierarchických shlukovacích postupech⁵³ budou vytvořeny skupiny zemí⁵⁴, které se nacházejí ve stejné ekonomické situaci. Výsledky tohoto teoretického přístupu budou následně porovnány se skutečností.

Cílem je zhodnotit, zda teoretické předpoklady postavené na podobnosti jednotlivých zemí odpovídají praktickému rozložení těchto zemí v rámci afrických regionálních uskupení, zda tedy existuje určitá shoda mezi teoretickým přístupem a skutečností.

„Vytváření regionálních integračních uskupení je více pravděpodobné u zemí s významnou vzájemnou obchodní výměnou.“

Dalším analyzovaným ukazatelem bude index stupně bilaterismu:

$$IB = 1 - \frac{\sum / x_i - m_i /}{\sum / x_i + m_i /} * 100 \quad [16]$$

kde: IB ... index bilaterismu

x_i ... export od i -tého obchodního partnera

m_i ... import k i -tému obchodnímu partnerovi.

Na základě teoretických předpokladů se dá usuzovat, že stupeň bilaterismu bude mezi jednotlivými zeměmi vyrovnaný, že nebude docházet k významnějším rozdílům mezi importem a exportem daných zemí. Tato situace by však mohla být i opačná v případě, že v rámci sledovaného uskupení budou významné rozdíly v hospodářské situaci sledovaných zemí, tedy pokud jedna či více zemí bude ekonomicky podstatně silnější než země ostatní.

⁵³ Výsledná použitá metoda bude závislá na výši kofenetického korelačního koeficientu (CC) a hodnoty delta (0,5) a delta (0,1). Bude zvolena ta metoda, jejíž hodnota CC bude nejbližší jedné a hodnota delta 0,5 bude nejbližší 0.

⁵⁴ Výhodou využití hierarchických shlukovacích postupů je nepotřebnost informace o optimálním počtu výsledných shluků.

Zároveň bude v čase srovnáván vývoj poměru obchodu a HDP ve stálých cenách. Dalším použitým ukazatelem bude index koncentrace (IK) a jeho určitá modifikace, kdy nebudou sledovány jednotlivé země, ale bude analyzována hodnota tohoto indexu pro celé uskupení.

$$Gjx = 100 \sqrt{\sum (Xsj / x^* j)^2} \quad [17]$$

kde: Gjx ... modifikovaný index koncentrace

Xsj ... transakce ze země j do země s

x^*j ... celková výše transakcí pro zemi j

Dá se předpokládat, že pokud vzájemný obchod z i do j je v určitém poměru k rozdělení celkového obchodu obou zemí, hodnota indexu koncentrace by měla být rovna jedné. Pokud je tato hodnota menší či větší, znamená to, že tyto dvě porovnávané země mají větší nebo menší vzájemný obchod než je jeho očekávaná hodnota založená na podílu těchto zemí na mezinárodním obchodě

„Země s rozdílnou výrobní strukturou mají větší možnosti uplatnění své produkce v rámci integračního uskupení a tvoří tedy tato uskupení.“

V rámci tohoto předpokladu bude analyzován index specializace. Tento index udává úroveň specializace jednotlivých zemí.

$$T_{ij}^{AS} = \ln(n) - \sum_{k=1}^n v_{ijk} \ln\left(\frac{1}{v_{ijk}}\right) \quad [18]$$

kde: v_{ijk} ... podíl jednotlivých sektorů národního hospodářství

j země j v rámci RIA

i RIA

k sledovaný sektor

n počet sektorů

AS... absolutní specializace

Pro výpočet bude použit podíl na HDP u těchto sektorů: zemědělství, služby a průmysl (který bude dále dělen na textilní výrobu, chemickou výrobu a zpracovatelský průmysl).

Čím vyšší je index absolutní specializace (AS) tím vyšší je úroveň specializace hospodářství dané země. Dalším ukazatel použitým pro tuto hypotézu bude index relativní specializace:

$$T_{ij}^c = \sum_{k=1}^n v_{ijk} \ln\left(\frac{v_{ijk}}{v_{ik}}\right) \quad [19]$$

$$T_i = n \sum_{k=1} v_{ik} \ln\left(\frac{v_{ik}}{v_k}\right) \quad [20]$$

Index relativní specializace podává informaci o rozdílnosti v sektorové struktuře jednotlivých zemí v rámci RIA ve srovnání s porovnávaným celkem. Výše uvedené ukazatele relativní specializace jsou zvoleny, protože stupeň diverzifikace dané země je ovlivněn uskupením, v jehož rámci dochází ke srovnávání. Jestliže hodnota indexu T_{ij} bude nabývat hodnoty 0, potom je možno říci, že struktura průmyslové výroby dané země je identická s průměrnou strukturou výroby v celém RIA. Čím vyšší je hodnota těchto indexů, tím více se liší struktura výroby v dané zemi od průměrných hodnot celého regionálního uskupení.

„V rámci sledovaných uskupení dochází ke konvergenci hospodářství jednotlivých zemí.“

Pro testování regionální konvergence bude použita β - konvergence popř. σ – konvergence. β – konvergence je založená na tzv. růstové regresi, která má následující tvar:

$$\left(\frac{1}{T}\right) \log\left(\frac{y_{it+T}}{y_{it}}\right) = \alpha - \beta (y_{it}) + \varepsilon_{it} \quad [21]$$

kde: T	počet sledovaných období
$y_{it} = Y_{it}/Y_t$	HDP na osobu v i-té zemi vztahující se k průměru sledovaných zemí
$\left(\frac{1}{T}\right) \log\left(\frac{y_{it+T}}{y_{it}}\right)$	roční růst HDP na osob v i-té zemi během sledovaného období
α	výše konstanty
β	hodnota beta konvergence
ε_{it}	chybová hodnota

Výše uvedená růstová regrese vychází ze standardní neoklasické produkční funkce. Pro případ β – konvergence musí být naplněna tato podmínka: $0 < \beta < 1$, což znamená, že v dlouhém období dochází k vyrovnávání HDP na osobu.⁵⁵ Existence beta konvergence znamená, že je možno prokázat negativní vztah mezi mírou růstu HDP a jeho původní úrovní.

⁵⁵ β – konvergence ve své podstatě měří rychlost konvergenčního procesu.

V případě prokázání beta konvergence bude dále hodnocena σ – konvergence. Existence sigma konvergence by znamenala, že dochází ke snižování rozptylu hrubého domácího produktu na osobu, a to v delším časovém období.

$$\sigma_1 = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (\log_{y_{it}} - u_t)^2} \quad [22]$$

kde: σ_1 hodnota sigma konvergence
 y_{it} reálný hrubý domácí produkt na osobu pro zemi i ($i = 1, \dots, N$) v čase t
 N počet zemí
 u_t průměrná hodnota $\log(y_{it})$

„Překrývající se integrační uskupení zhoršují úspěšnost regionální integrace.“

Hodnocení této hypotézy bude založeno na studiu dokumentů týkajících se jednotlivých integračních uskupení v Africe. Tato hypotéza bude vyvrácena pomocí statistické analýzy makroekonomické situace jednotlivých regionálních integračních uskupení v Africe a jejich členských zemí. Budou brány do úvahy subregionální integrační uskupení v rámci jednotlivých regionálních uskupení a bude porovnáván současný stav regionální integrace s původním plánovaným cílem.

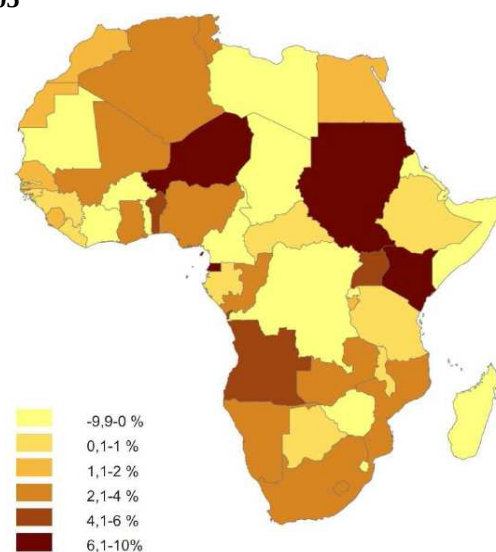
7. STRUČNÁ SOCIOEKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA AFRICKÝCH ZEMÍ

Afrika je třetím největším kontinentem světa. Její plocha představuje 20% celkové plochy povrchu země. Počet obyvatel představoval v roce 2007 přibližně 12,5% celkové světové populace. V roce 2008 se na území Afriky nachází 53 zemí.

V porovnání s ostatními kontinenty je problémem Afriky její celková zaostalost. Zatímco ostatní země světa procházely postupným ekonomickým rozvojem, většina afrických zemí zůstává dlouhodobě na velmi nízké úrovni vývoje. V roce 2006 představoval podíl afrických zemí na celosvětovém HDP v PPP 3,351%. V průběhu posledních let se výše tohoto ukazatele standardně pohybuje mezi 3 – 4%. Následující obrázek 7 ukazuje tempo růstu HDP v letech 1995 – 2005 pro jednotlivé africké země.

Zároveň Afrika představuje kontinent, který je nejvíce poznamenán politickými nepokoji či existencí nedemokratických režimů.

Obrázek 7 – Tempo růstu HDP v letech 1995 -2005

Zdroj: Vlastní výpočty založené na IMF, 2008

Velké množství konfliktů je způsobeno elitářskými či diktátorskými vládami, které se snaží udržet při moci. Problémem může být také postupující islamizace kontinentu a prohlubující se pandemie HIV/AIDS⁵⁶.

Jak je patrné, existují mezi jednotlivými zeměmi významné rozdíly, které jsou zapříčiněny velkým množstvím faktorů. (Např. přístup k nerostným surovinám, populační růst, akumulace kapitálu, ozbrojené konflikty, nedostatek pitné vody apod.). Zároveň však existují i rozdíly v rámci jednotlivých uskupení. V případě rozdílů mezi jednotlivými regionálními uskupeními je nutné brát do úvahy, zda tyto zásadní rozdíly mohou být způsobeny např. rozdílným uplatňováním principů volného obchodu či rozdílným celním zatížením. Odlišnosti mezi jednotlivými zeměmi však mohou být ovlivněny současně i vztahy jednotlivých uskupení (či zemí) k rozví-

⁵⁶ Podle neověřených statistik je na africkém kontinentu již 35 mil. nemocných.

nutým ekonomikám. Kdy některé země mají preferenční přístup pro své produkty na evropské či americké trhy⁵⁷. Všechny tyto faktory mohou působit na ekonomický rozvoj afrických zemí. Jejich zahrnutí do prováděných analýz je však velmi problematické.

Následující tabulka 2 porovnává základní makroekonomické ukazatele Afriky s dalšími vybranými regiony.

Tabulka 2 – Základní makroekonomické ukazatele (2005)

	HDP (v mld.USD)*	Míra růstu HDP**	Inflace (meziroční změna)	Deficit běžného účtu***
Svět	44 744.619	4.80	3.70	n/a
Vyspělé ekonomiky	34 181.405	2.50	2.30	-1.30
Nově industrializované asijské země	1 441.246	4.70	2.30	5.50
EU	13 744.537	2.00	2.30	-0.20
Afrika	817.252	5.60	6.60	2.00

Zdroj: IMF, 2008

Poznámky: * v běžných cenách
 ** v stálých cenách
 *** procento HDP

Rozvojové země mají vyšší míru růstu HDP oproti ostatním zemím. Ekonomiky afrických zemí dosahují růstu taktéž, ale rostou o téměř 3% méně. Výše HDP v běžných cenách je však v porovnání s ostatními zeměmi velmi nízká a je pochopitelné, že i malá změna v hodnotě HDP představuje vyšší procentuální růst. Graf 1 zobrazuje meziroční změnu HDP jednotlivých ekonomických celků v letech 1980 – 2005. Nejvyššího růstu dosáhly ve sledovaném období asijské země. Nejméně vyvážený růst naopak zaznamenaly země na středním východě. Pokud je porovnáváno tempo růstu HDP mezi Afrikou a ostatními oblastmi světa, z grafického znázornění je možno vysledovat určitý vztah mezi změnou tempa růstu HDP v Africe a ostatních částech světa.

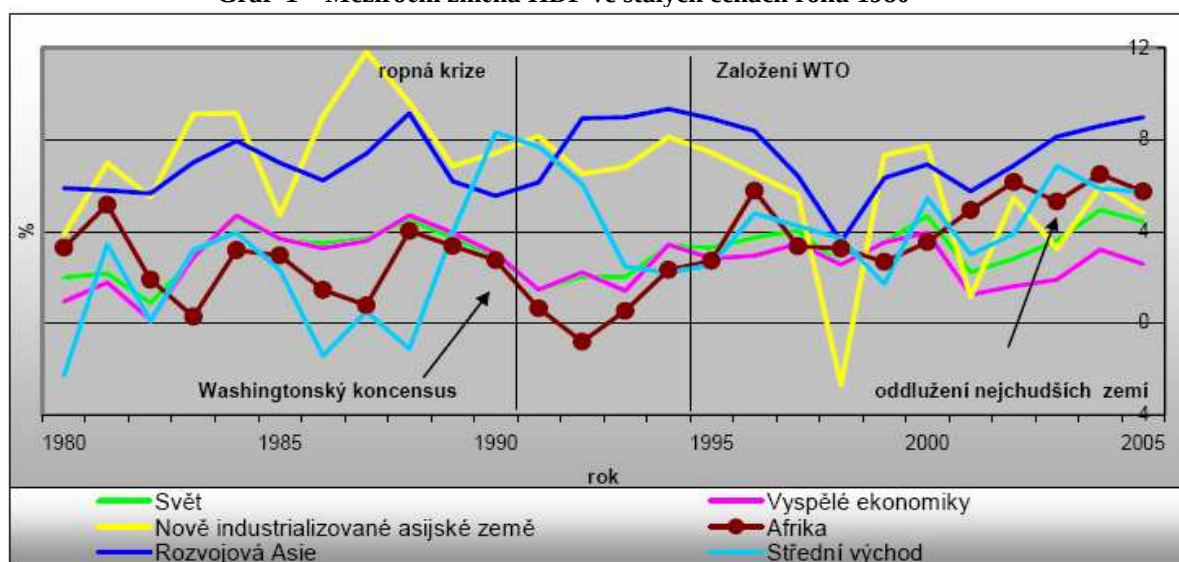
Je možno říci, že v letech 1980 – 1995 kopírovala africká ekonomika hospodářský růst vyspělých zemí. V letech 1989 – 1992 došlo k poklesu reálného HDP, který byl způsobem rozpadem bipolárního světa, což způsobilo pokles důležitosti afrických států. Afrika ztratila svůj strategický význam pro USA i Sovětský svaz. Tento trend byl ještě prohlouben v letech 1991 – 1992, kdy v důsledku obsazení Kuvajtu došlo k nárůstu cen ropy a s tím souvisejícímu celkovému poklesu světového hospodářství⁵⁸. O tomto období se dá hovořit jako o období recese

⁵⁷ Může se jednat o preferenční vztahy v rámci Everything But Arms (Vše kromě zbraní), které se však kromě zbraní nevztahují na rýži, banány a cukr. Dále o dohody mezi EU a ACP (africké, karibské a pacifické) země, či následné programy navazující na dohody z Youndé, Lomé, či Cotonou, popř. dnes Dohody o ekonomickém partnerství.

⁵⁸ Velmi výrazný byl v tomto období pokles reálného HDP u zemí na Arabském poloostrově.

světové ekonomiky. Od roku 1996 dochází k rychlejšímu růstu africké ekonomiky než ekonomik vyspělých. Na rozdíl od nově industrializovaných zemí⁵⁹, které byly v letech 1996 – 1997 zasaženy měnovou krizí, následkem čehož došlo k poklesu růstu HDP, africké země nebyly takto dramaticky zasaženy vzhledem k nízké participaci a zainteresovanosti těchto zemí na mezinárodních kapitálových trzích.

Graf 1 – Meziroční změna HDP ve stálých cenách roku 1980

Zdroj: Vlastní výpočty založené na IMF, 2008

Země v Africe je možno rozdělit do pěti základních skupin na základě jejich hospodářského výkonu. Jedná se o tyto skupiny:

- pět největších ekonomik⁶⁰ - Jihoafrická republika, Alžírsko, Egypt, Nigérie a Maroko;
- státy zabývající se exportem ropy – jedná se o jedenáct států;
- nejméně rozvinuté země – třicet tři zemí, které jsou zařazeny dle metodiky OSN;
- vnitrozemské státy - kam patří patnáct států s pomalu rostoucím hospodářstvím;
- ostrovní státy – čtyři státy, u kterých v posledních letech dochází k poklesu ekonomického růstu.

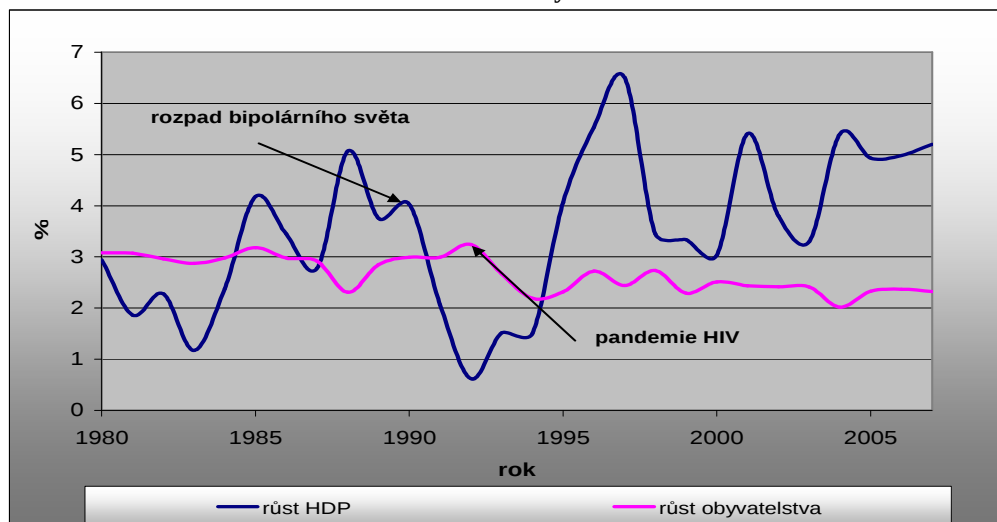
Jednotlivé státy mohou být zařazovány do více skupin. Jedná se např. o vnitrozemské státy, které zároveň patří do skupiny nejméně rozvinutých zemí, či státy ostrovní, kde je situace obdobná. Nigérie oproti tomu patří mezi země zabývající se exportem ropy a vzhledem k této skutečnosti je poté řazena do skupiny pěti největších ekonomik.

⁵⁹ Jedná se zejména o země jihovýchodní Asie, řadíme sem tzv. nově industrializované země první i druhé generace, tedy Jižní Koreu, Hongkong, Tchaj-wan, Thajsko, Malajsii a Indonésii.

⁶⁰ Někdy bývají nazývány skupinou G5.

Dalo by se usuzovat, že existuje provázanost mezi růstem HDP na osobu a růstem populace, kdy právě rostoucí výše HDP bude prvotní příčinou populační exploze⁶¹ a následně s dalším růstem bude docházet ke snižování populačního růstu.

Graf 2 – Růst HDP v PPP a růst obyvatelstva v letech 1980 – 2007

Zdroj: Vlastní výpočty založené na IMF, 2008

Graf 2 zobrazuje růst HDP a obyvatelstva v letech 1980 – 2007. Na základě grafického znázornění není možno prokázat žádnou příčinnou souvislost mezi růstem populace a růstem HDP. Míra růstu obyvatelstva má v dlouhém období mírně klesající tendenci, což je dáno zlepšující se osvětou kontroly porodnosti, avšak je zde i jeden negativní faktor. Jedná se o pandemii nemoci HIV/AIDS na africkém kontinentě. Protože hospodářský růst je podmíněn vazbami na vnější prostředí a mezinárodní trhy, je z tohoto důvodu značně kolísavý. Příčiny tohoto kolísání budou rozebrány v dalších částech práce.

Tabulka 3 dokumentuje základní sociální ukazatele v Africe v porovnání s ostatními regiony světa. Průměrná délka dožití je v afrických státech o 12 let nižší než je průměr světa. Zároveň je zde však i vysoký rozptyl. Je možno říci, že pět největších ekonomik (JAR, Nigérie, Alžírsko, Egypt, Maroko) má průměrnou délku dožití okolo 70 let. Oproti tomu lidé ze zemí subsaharské Afriky se v průměru nedožívají ani 50 let.

⁶¹ Tento vývoj byl zaznamenán u rozvinutých zemí.

Tabulka 3 – Základní sociální ukazatele v roce 2005

	průměrná délka života při narození	gramotnost dospělých	% zapsaných ke studiu ve všech formách studia	celkový počet obyvatel (v mil.)	fertilita (počet porodů na ženu)	přítomnost zdravotnický vzdělané osoby u porodu (%)
Vysokopříjmové skupiny	79.2	n/a	92.3	991.5	1.5	97
Nízkopříjmové skupiny	60	60.2	56.3	2 425.50	3.8	41
OECD	78.3	n/a	88.6	1 172.60	1.7	95
SVE a SNS	68.6	99	83.5	405.2	1.5	97
Afrika	56.3	62.2	54.47	880.41	5.24	60
Rozvojové země	66.1	76.6	64.1	5 215.00	2.9	60
Nejméně rozvinuté země	54.5	53.9	47.8	765.70	4.9	35
Subsaharská Afrika	49.6	60.3	50.4	722.70	5.5	43
Svět	68.1	78.6	67.8	6 514.80	2.6	63

Zdroj: Vlastní výpočty a Human development Report 2007/2008

Poznámka: Výše uvedené příjmové skupiny vycházejí z klasifikace Světové banky definované ve World Development Report 1999

Fertilita v tomto případě představuje počet dětí narozených na jednu ženu v jejím plodném období.

Významný rozdíl je i v průměrném počtu narozených dětí na jednu ženu, kdy např. rozdíl mezi OECD a africkými zeměmi je více než 3 děti na ženu. Ve většině sledovaných ukazatelů je Afrika pod celosvětovým průměrem, ještě horší situace je však v zemích sub-saharské Afriky.

Pokud sledujeme zadluženost afrických států (tab. 4), je možno říci, že nejvýraznější nárůst celkových vnějších dluhů byl mezi lety 1980 – 1995. Tento nárůst je přičítán ropným krizím (a následně válce v Kuvajtu), které se velmi negativně promítly do rozpočtového hospodaření zemí sub-saharské Afriky. V posledních deseti letech došlo k poklesu zadluženosti u zemí sub-saharské i severní Afriky.

Tabulka 4 – Celkové vnější dluhy (% GNI)

Region	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Evropa a střední Asie	...	...	20	34	55	41
Jižní Asie	16	22	31	32	27	19
Latinská Amerika a Karibik	34	59	42	36	39	31
Střední východ a Severní Afrika	38	40	60	58	38	26
Subsaharská Afrika	24	53	63	78	66	37

Zdroj: World development Indicators, 2008

Tento pokles je však celosvětový a souvisí nejen s oddlužováním nejchudších států světa, ale i se snižující se hodnotou dolaru, kdy většina těchto zemí má své externí dluhy u Světové banky a Mezinárodního měnového fondu a tyto dluhy jsou udávány v amerických dolarech.

Problémem většiny afrických zemí je i značná závislost na exportu omezeného množství primárních komodit a zároveň závislost na importu potravin. Tabulka 5 ukazuje, že jedním z nejvíce závislých uskupení na zemědělském exportu je z afrických uskupení EWOWAS, EC-CAS a následuje COMESA.

Tabulka 5 – Podíl čtyř hlavních agrárních komodit na zemědělském exportu a importu v roce 2002

Region/stát	Podíl na zemědělském importu	Podíl na zemědělském exportu
COMESA	22,04	63,37
SADC	17,07	48,35
ECOWAS	30,06	67,99
ECCAS	27,11	66,28
EU 15	12,90	22,01
EU 25	14,28	22,90
Kairnská skupina	20,98	40,87
USA	16,49	29,56
Čína	19,05	19,36

Zdroj: Pokorná, 2006

Důsledkem této závislosti je poté výrazná závislost na cenách na mezinárodních trzích. Velmi často se jedná o tzv. *cash crops*⁶², kam řadíme např. kávové boby, kakao, vanilku, skořici, nezpracovaný cukr, čaj, tabák, bavlnu apod. Každé ze sledovaných uskupení je závislé na jiné kombinaci produktů vzhledem ke klimatickým a produkčním podmínkám v jednotlivých zemích. U těchto komodit dochází k velmi výraznému kolísání cen v závislosti na poptávce v rozvinutých zemích.

Pokud budeme sledovat strukturu exportu, jsou to právě *cash crops*, které významným způsobem přispívají k tvorbě HDP jednotlivých zemí. Největší podíl mají zelené kávové boby, cukr, čaj, tabák, bavlna, koření (vanilka a skořice) a čerstvé ovoce a zelenina. Všechny tyto produkty patří do skupiny primárních produktů a nemají téměř žádnou přidanou hodnotu a tím pádem i nízký podíl na ekonomickém růstu.

⁶² Lehce zpeněžitelné produkty

Negativně se také projevuje 30% závislost na zemědělském importu u ECOWASU či EC-CAS. Takto vysoká závislost signalizuje čistého importéra potravin, tedy opět státy, jejichž národní rozpočty jsou velmi silně ovlivnitelné růstem cen na světových komoditních trzích. Vzhledem k povaze těchto komodit, které představují základní potraviny nutné pro lidskou výživu, je většina států dotuje ze státního rozpočtu, což má poté negativní důsledky na ekonomický růst.

Regionální uskupení na africkém kontinentu velmi často představují velice heterogenní spojení států, jejichž fragmentovaná politická geografie je příčinou přetrvávající ekonomické zaoštalosti. Od konce 50. let bylo v Africe založeno více než 200 organizací, které si kladou za cíl regionální integraci a spolupráci. Tyto organizace představují východisko pro budování odpovídajícího hospodářského prostoru, který by měl zajistit rozvojem zemím dostatečný ekonomický růst.

8. REGIONÁLNÍ INTEGRACE V AFRICE

Regionální integrace představuje politické rozhodnutí, kdy jednotlivé země mají na výběr z většího množství potencionálních regionálních partnerů. Kritéria pro posuzování toho, zda země bude vhodným obchodním partnerem, závisí na velikosti navrhované unie a velikosti obchodu mezi potencionálními partnery. Integrace není magickým lékem, jedná se pouze o součást reformního procesu, tedy za jakých okolností je efektivní obětovat národní zájmy na „oltář“ regionální spolupráce. Z tohoto důvodu není možno k regionální integraci přistupovat jako k všespasitelnému nástroji, který vyřeší dlouhotrvající problémy rozvojových zemí. Regionální integrace nepředstavuje pouze snižování tarifů i kvót. Cílem by mělo být odstraňování ostatních bariér, které brání obchodu, tříští trhy, a tím zamezují volnému pohybu zboží, služeb a produkčních faktorů. Bylo by nesprávné se domnívat, že pokrok v jedné oblasti sebou nezbytně přinese ekonomickou stabilitu. Je nutné zdůraznit, že integrační tendence na africkém kontinentu mají sice dlouhou tradici, ale teprve v poslední dekádě 20. století (spojené s pádem železné opony) došlo k výraznému posunu v této oblasti.

Většina afrických zemí je zasahována stejnými šoky a v důsledku toho je kladen důraz na zlepšování makroekonomické stability a zvyšování politické harmonizace. Následkem toho by mělo dojít k lepší koordinaci jednotlivých integračních uskupení. Africké regionální integrační dohody však ještě nedosáhly takové úrovně obchodu a investic, které by mohly vést k významné modifikaci politických preferencí.

Regionální integrace v Africe je ovlivňována dvěma skupinami problémů. Jedná se o:

- Asymetričnost ekonomické integrace – je zde chápána jako nerovnoměrnost v rozložení výhod plynoucích z regionální integrace.
- Asymetričnost světového politického systému – existence dominantních center, která ovlivňují globální podmínky fungování obchodu a tím i postavení rozvojových zemí v mezinárodním obchodu.

Existence regionálních integračních uskupení nezbytně vyžaduje účast podobných či stejných zemí, které jsou na relativně srovnatelné ekonomické, politické a sociální úrovni. Tato podmínka byla předpokladem pro vytváření Evropské unie. V Africe je tato situace poněkud odlišná. Rozdíly mezi jednotlivými zeměmi mohou plynout i z polohy těchto zemí na africkém kontinentu. Velmi rozdílná je pozice zemí, které mají přístup k moři, popř. zemí, které jsou ostrovními státy. Vnitrozemské země jsou závislé na okolních státech a velmi často je pro ně ekonomická integrace jedinou možností ekonomického růstu. Následující tabulky 6 a 7 dokumentují rozdílnou pozici jednotlivých zemí v rámci sledovaných integračních uskupení SADC a ECOWAS.

Tabulka 6 – Základní ukazatele v rámci SADC (2006)

	Rozloha (tis. km ²)	Počet obyvatel (mil)	Počet obyvatel/km ²	HDP/PPP (na osobu)	Růst HDP %
Angola	1 246.70	12.26	9.84	3 542.80	18.60
Botswana	585.37	1.82	3.10	15 692.10	2.60
D.R. Congo	2 267.60	65.75	29.00	842.20	5.10
Jihoafrická republika	1 219.91	44.00	36.07	13 018.10	5.00
Lesotho	30.36	2.13	70.01	2 250.90	7.20
Malawi	94.08	13.60	144.59	706.70	7.90
Mauricius	2.03	1.25	616.20	13 281.10	3.50
Mozambik	784.09	2.09	2.67	1 494.30	8.50
Namíbie	825.42	20.91	25.33	8 576.80	4.60
Seychelly	0.46	0.08	179.99	19 793.80	5.30
Svazijsko	17.36	1.13	65.26	5 358.70	2.10
Tanzánie	886.04	39.38	44.45	806.50	6.20
Zambie	740.72	11.48	15.49	1 087.60	5.90
Zimbabwe	386.37	12.31	31.84	2 395.10	-4.60
Průměr	649.06	16.30	90.99	6 346.19	5.56
Směrodatná odchylka	622.13	19.20	154.08	6 723.32	4.76

Zdroj: IMF (2008), World Bank (2008) a vlastní výpočty

Bližší zkoumání charakteristik afrických regionálních uskupení sebou přináší poznání o diverzitě jednotlivých zemí i uskupení. Velmi rozdílný je např. počet obyvatel či HDP v paritě kupní síly. Významným ukazatelem heterogenity daných zemí je i počet obyvatel na km², kde existují značné rozdíly mezi jednotlivými státy v rámci obou sledovaných uskupení.

Tabulka 7 – Základní ukazatele v rámci ECOWAS (2006)

	Rozloha (tis. km ²)	Počet obyvatel (mil)	Počet obyvatel/km ²	HDP/PPP (na osobu)	Růst HDP %
Benin	112.62	7.61	67.59	1 404.37	7.03
Burkina Faso	273.80	13.42	49.01	1 406.40	9.21
Gambie	10.00	1.55	154.80	2 244.59	9.89
Ghana	230.94	21.42	92.76	2 785.73	9.60
Guinea	245.86	9.56	38.86	2 410.87	5.39
Guinea Bissau	28.00	1.63	58.36	763.29	5.94
Kapverdy	0.43	0.49	1 120.09	7 344.31	9.81
Libérie	96.32	3.58	37.16	357.00	10.71
Mali	1 220.00	12.77	10.46	1 307.79	8.59
Mauretánie	1 030.40	2.89	2.81	2 504.06	14.97
Niger	1 266.70	12.95	10.22	963.04	8.49
Nigérie	923.77	149.88	162.25	1 226.81	8.98
Pobřeží slonoviny	322.46	18.47	57.29	1 679.64	4.08
Senegal	196.19	11.94	60.85	1 980.99	5.34
Sierra Leone	71.74	5.59	77.95	893.16	7.78
Togo	56.88	6.30	110.79	1 505.53	5.21
Průměr	380.38	17.50	131.95	1 923.60	8.19
Směrodatná odchylka	436.99	34.70	259.05	1 545.74	2.62

Zdroj: IMF (2008), World Bank (2008) a vlastní výpočty

Z ekonomického hlediska jsou mezi státy ECOWAS velké rozdíly, avšak s výjimkou Senegalu a Pobřeží slonoviny (které představují středopříjmové země) jsou všechny zbylé státy řazeny do skupiny zemí s nízkým příjmem. Velký rozdíl existuje mezi Nigérií a ostatními zeměmi, kdy ačkoliv Nigérie patří také do skupiny nízkopříjmnových zemí, její příjem je několikanásobně větší, než je tomu u malých zemí (jako např. Gambie). Vzhledem ke své velikosti tak Nigérie představuje významný potencionální trh pro země ECOWAS. Problémem je struktura ekonomiky, protože je u totožná téměř všech členských zemí, což znamená, že není možno využívat případné diversifikace v rámci uskupení a do budoucna bude potřeba větší specializace.

K dosažení socioekonomického růstu a k podpoře strategie udržitelného růstu, která by měla podporovat zároveň ekonomický růst a sociálně vhodnou redistribuci příjmů, je důležité přeorientovat směřování průmyslového sektoru a posílit aspekt specializace mezi členskými zeměmi. Veškeré úsilí by mělo být směřováno na restrukturalizaci, která by měla být diskutována v rámci odborných skupin.

8.1. Hlavní regionální integrační uskupení v Africe

Dohoda o ustanovení **Společného trhu východní a jižní Afriky** – COMESA (Common Market for Eastern and Southern Africa) byla podepsána v listopadu 1993 v Kampale (Uganda) a ratifikována o rok později v Lilongwe (Malawi). V roce 2008 COMESA sdružuje tyto země: Burundi, Komory, Demokratická republika Kongo, Džibuti, Egypt, Eritrea, Etiopie, Keňa, Libye, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Rwanda, Seychely, Súdán, Svazijské království, Uganda, Zambie a Zimbabwe.

Společný trh východní a jižní Afriky má tyto hlavní cíle:

- dosažení udržitelného růstu a rozvoje členských států pomocí rovnovážného rozvoje produkce a tržních struktur,
- podpora společného rozvoje ve všech ekonomických aktivitách a adaptace společných makroekonomických politik a programů, které by přispěly k zvýšení životních standardů obyvatel všech zúčastněných zemí a napomohly by k lepším vzájemným vztahům členských zemí.

COMESA funguje na principu preferenčního uspořádání.

Východoafrické společenství – EAC (East African Community) představuje regionální mezivládní organizaci, která je tvořena těmito státy: Burundi, Keňa, Rwanda, Uganda a Tanzanie. Dohoda o založení společenství vstoupila v platnost v červenci 2007 a v říjnu téhož roku byla notifikována u WTO jako preferenční uspořádání. V posledních pěti letech však probíhala jednání o založení společného trhu a federace východoafrických států. Cílem uskupení je vytvoření silného ekonomického a politického východoafrického bloku.

Mezi další integrační uskupení řadíme: **Hospodářské společenství států střední Afriky** (ECCAS), které je tvořeno těmito státy: Angola, Burundi, Kamerun, Středoafriická republika, Čad, Kongo, Demokratická republika Kongo, Rovnicková Guinea, Gabon, Rwanda, Svatý Tomáš a Princův ostrov. **Výbor pro Indický oceán** (IOC), který je tvořen těmito státy: Madagaskar, Mauritius, Réunion a Seychely. **Středoafriické hospodářské a měnové společenství** (CEMAC), které tvoří tyto státy: Kamerun, Středoafriická republika, Čad, Rovnicková Guinea, Gabon, Kongo.

Mezi významná integrační uskupení se řadí i hospodářské společenství západoafrických států - ECOWAS (The Economic Community Of West African States) a jeho celní unie nazvaná **Západoafrická hospodářská a měnová unie** – WAEMU.

Dalším významným uskupením je **Jihoafriické rozvojové společenství** – SADC (Southern African Development Community), v jehož rámci funguje **Jihoafriická celní unie** – SACU. Tato dvě uskupení jsou blíže rozebrána v následující kapitole 8.1.1.

8.1.1. Integrační vývoj v rámci ECOWAS a SADC

Hospodářské společenství západoafrických států - ECOWAS (The Economic Community Of West African States) bylo založeno v roce 1975. Hlavním cílem uskupení je vytvoření hospodářské a měnové unie. Tohoto cíle má být dosaženo podporou ekonomické integrace ve všech oblastech hospodářství, speciálně v průmyslu, dopravě, telekomunikacích, zemědělství atd. Aby se urychlil integrační proces, došlo v roce 1993 k revizi zakládací smlouvy. Podle kritérií WTO se jedná o preferenční uspořádání. V roce 2008 má patnáct členských států: Benin, Burkina Faso, Kapverdy, Pobřeží slonoviny, Gambie, Ghana, Guinea, Guinea Bissau, Libérie, Mali, Niger, Nigérie, Senegal, Sierra Leone a Togo.⁶³ Sedm z těchto států vytvořilo v roce 1994 tzv. **Západoafrickou hospodářskou a měnovou unii** – WAEMU (UEMOA). Zakládajícími státy jsou tyto země: Benin, Burkina Faso, Pobřeží slonoviny, Mali, Niger, Senegal a Togo, později se připojila ještě Guinea Bisau. Všechny členské státy používají jednotnou měnu – frank, který má ustálený kurz k EURU. Členské státy implementovaly makroekonomická konvergenční kritéria a jejich efektivní sledovací mechanismus. Zároveň vytvořily celní unii a aplikovaly jednotné společné celní tarify. Jedná se spolu se SACU o pravděpodobně nejúspěšnější regionální integrační uskupení v Africe.

⁶³ Osm z těchto států řadíme do skupiny zemí Sahelu. Jedná se o Burkina Faso, Kapverdy, Gambii, Guinea Bissau, Niger, Mali, Senegal a Mauretánii. Všechny tyto země jsou zařazeny mezi nejméně rozvinuté země světa a jsou charakteristické svoji závislostí na malozemědělství (1 – 5 ha) velmi málo orientovaným na trh.

Státy ECOWAS si od doby vzniku vytvořily významné vztahy s mnohými rozvinutými ekonomikami, které občas nabývají podoby vztahů mezi ovládajícím a ovládaným subjektem. Pokud např. porovnáme obchod v rámci integračního uskupení s obchodem s Evropskou unií, je možno říci, že intraregionální obchod dosahuje pouhé jedné čtvrtiny obchodu s EU⁶⁴. Ekonomicky silné státy ECOWAS (kam řadíme Nigérii, Senegal, Pobřeží slonoviny a Ghanu) zastávají názor, že jejich pozice je natolik významná, že regionální integrační uskupení příliš nepotřebují. Zároveň spíše preferují vztahy s rozvinutými zeměmi, u kterých předpokládají výraznější rozvojovou pomoc. Oproti tomu vnitrozemské státy, kam je možno zařadit Niger, Burkinu Faso a Mali, se spíše přiklání k regionální integraci, protože si uvědomují svoji slabou vyjednávací pozici, kterou se snaží zlepšit účastí v regionálním integračním uskupení.

Organizační struktura ECOWAS prošla určitým vývojem, ale její základ zůstává nezměněn. Společenství je tvořeno Konferencí hlav států a vlád, Radou ministrů, Soudním dvorem Společenství, Výkonným sekretariátem a 6 specializovanými Komisemi (1. Obchod, cla, imigrace, monetární politika a platby, 2. Průmysl, zemědělství a přírodní zdroje, 3. Transport, komunikace a energie, 4. Sociální a kulturní záležitosti, 5. Administrativa a finance a 6. Informace).

Ačkoliv se ECOWAS snaží podporovat spolupráci a případnou další integraci v rámci hospodářství a dalších výše uvedených oblastí, jsou tyto integrační politiky velkou měrou ovlivněny ekonomickými problémy členských zemí. Nedostatek pokroku je do značné míry také způsoben překrývajícími se integračními uskupeními v rámci afrického kontinentu. Významným problémem pro aplikaci společných politik je také častá neochota vlád členských zemí k implementaci politik a následně nástrojů schválených na nadnárodní úrovni do legislativy jednotlivých členských států. Pro další integrační vývoj bude kritický způsob naplňování rozpočtu Společenství, s čímž se Sekretariát Společenství potýká již nyní. Vzhledem k systému financování, kdy ECOWAS je financován příspěvky členských zemí (neexistují však přesné záznamy, které by doložily skutečnou výši příspěvků jednotlivých zemí), a neochotě implementovat rozhodnutí ECOWAS na národní úrovni, se jedná o dva základní limitující faktory, které ovlivňují úspěšnost sledovaného uskupení.

Předchůdcem dnešního **Jihoafrického rozvojového společenství** – SADC (Southern African Development Community) byla Konference o rozvojové spolupráci v jižní Africe (SADCC), která byla ustanovena v dubnu 1980. Následné založení SADC bylo vyvrcholením dlouhého procesu, který byl završen na summitu ve Windhoeku (Namíbie) v srpnu 1992, kde zástupci jednotlivých států podepsali Deklaraci a Smlouvu o ustanovení SADC. Mezi hlavní cíle můžeme zařadit tyto body:

⁶⁴ Na základě dat WTO z roku 2002 je export v rámci uskupení v hodnotě 2,5 mld USD a export mezi jednotlivými členskými státy a EU dosahuje výše 8,2 mld USD.

- dosažení rozvoje a ekonomického růstu, potlačení chudoby, zlepšení životních standardů a kvality života lidí v jižní Africe
- podpora a rozvoj společných politických hodnot, systémů a institucí,
- podpora a obrana míru a bezpečnosti.

V roce 2008 má SADC těchto patnáct členů: Angola, Botswana, Demokratická republika Kongo, Lesotho, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Mosambik, Namíbie, Jihoafrická republika, Seychely, Svazijské království, Tanzanie, Zambie a Zimbabwe.

Většina členských zemí má podobnou ekonomickou strukturu, která je založena na exportu primárních komodit. V důsledku podobné struktury exportu neexistuje v regionu doplňkovost obchodu, což umožňuje firmám z nečlenských zemí vstup na vnitřní trhy těchto zemí. Jedná se o zónu volného obchodu.

Spolupráce v rámci SADC funguje v pěti základních oblastech: 1. Potraviny, zemědělství a přírodní zdroje, 2. Infrastruktura a služby, 3. Společná politika, obrana a bezpečnost, 4. Sociální a lidský rozvoj a 5. Obchod, průmysl, finance a investice.

Organizační struktura SADC je tvořena následujícími institucemi: Summit hlav států a vlád - představuje nejvyšší organizační složku uskupení. Zástupci států se setkávají dvakrát ročně a řeší otázky související s budoucím směřováním Společenství. „Trojka systém“ – je založen na spolupráci současné předsedající země SADC spolu s minulou a budoucí předsedající zemí.⁶⁵ Tento systém umožňuje návaznost rozhodnutí přijatých na nadnárodní úrovni. Další složkou je Rada ministrů. Obvykle se setkávají ministři zahraničí či financí. V současné době dochází k tomuto setkání 4x ročně a Rada dohlíží na implementaci nařízení přijatých v rámci Summitu. V rámci SADC je také využívána funkce Generálního sekretariátu a existuje Soudní dvůr.

Jihoafrická celní unie – SACU (Southern Africa Custom Union) je nejstarší celní unií na světě. Počátky současné celní unie sahají až do roku 1989.⁶⁶ V tomto roce byla podepsána dohoda mezi Botswanou, Lesothem, Svazijskem a Jihoafrickou republikou. V roce 1991, kdy Namíbie získala nezávislost, stala se pátým členem SACU. V roce 2002 byla podepsána nová Dohoda o jihoafrické celní unii, která zahrnovala společný rozhodovací proces, který měl být podpořen vytvořením vlastního nezávislého administrativního sekretariátu a dalších nezávislých institucí (Rada ministrů, Komise celní unie, Tribunál atd.). Tyto instituce vznikly, aby se zvýšila a byla rovnoměrněji rozložena participace členských států. Zároveň byly vytvořeny nástroje pro koordinaci odvětvových politik (zemědělství, průmysl, volná soutěž atd.). Důležitým prvkem

⁶⁵ Podobný systém je také aplikován v rámci EU. SADC však tento systém používá již od roku 1999, kdy proběhl Summit v Maputo v Mozambiku.

⁶⁶ Předchůdkyně dnešní celní unie však byla ustanovena již v roce 1910 a v platnosti zůstala až do roku 1969. Do dnešní doby představuje nejstarší celní unií ve světě.

této dohody je i změna výpočtu čistého výnosu tak, aby přispíval k rozvoji jednotlivých zemí. Posledním důležitým prvkem byla otázka vnějšího obchodu. Jednalo se o rozvoj strategií vedoucích k politické, ekonomické, sociální a kulturní integraci regionu, a to bez ohrožení malých států.

8.2. Vliv regionální integrace na životní podmínky obyvatel

Mezi dva nejčastěji používané ukazatele týkající se změn v ekonomické prosperitě patří změny HDP a změny reálné spotřeby. Obecně však tyto ukazatele odrážejí pouze změny v celkové úrovni hospodářské situace a nikoliv změny v blahobytu obyvatelstva nebo životní úrovni. Z tohoto důvodu je nutno použít nejen tyto ukazatele, ale i ukazatele, které skutečně odrážejí dopad hospodářské situace jednotlivých zemí na životní podmínky obyvatelstva.

Hlavním výchozím bodem ve všech diskusích týkajících se vztahu mezi ekonomickým růstem a zmírňováním chudoby u afrických zemí je souvislost, jak ekonomické a politické reformy prováděné v rámci jednotlivých zemí mohou ovlivnit distribuci příjmů a tím nepřímo i chudobu, a to hlavně v rurálních oblastech a v předměstí velkým měst. Problémem jakékoliv podrobné analýzy je nedostatek relevantních dat na makro i mikro úrovni. Dalším problémem je i odlehlost regionů, kdy velké množství obyvatel žije bez přístupu k veřejným statkům a službám a zároveň velmi často nejsou zahrnováni do statistických průzkumů.

Pojem životní podmínky obyvatel je pro potřeby této práce definován jako takové podmínky života, které vedou k vyváženému rozvoji obyvatel dané země. Pojem kvalita života je poté definován jako takové ekonomické, sociální a environmentální podmínky života, které zajišťují vhodné předpoklady⁶⁷ pro život obyvatel daného území při plném využití jejich ekonomického a sociálního potenciálu.

Je možno konstatovat, že existuje velké množství faktorů, které ovlivňují rozvoj obyvatel daného státu a tedy přeneseně rozvoj lidského potenciálu. Tyto faktory se pohybují ve všech rovinách národního hospodářství od mikro přes mezo na makro úroveň a i na nadnárodní rovině je možno nalézt prvky, které působí na lidský rozvoj v jednotlivých zemích.

8.2.1. Index lidského rozvoje

Velmi významným ukazatelem, který může sloužit k vyjádření zájmu státu na rozvoji lidského potenciálu, je struktura vládních výdajů a vládní programy v rámci sociálního sektoru.

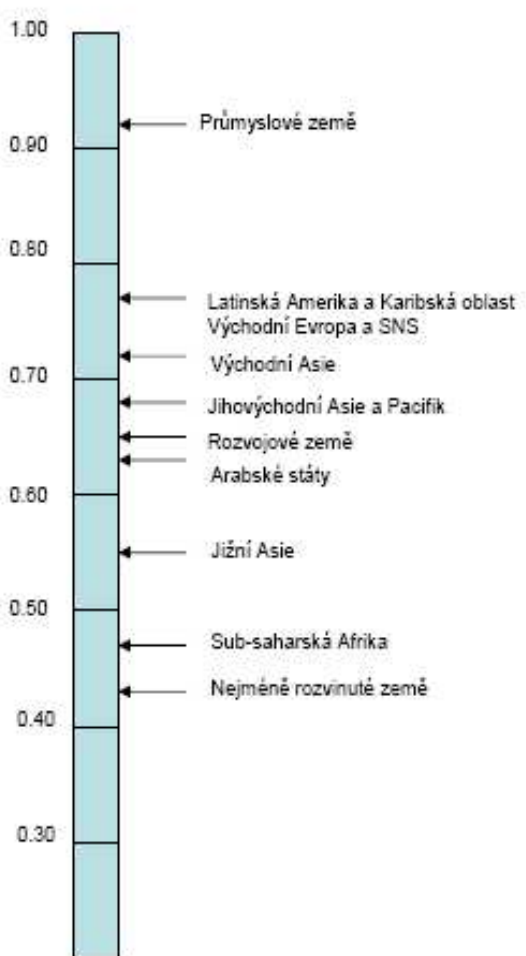
Velmi důležitým faktorem je např. míra zdanění příjmů, která může pozitivně či negativně ovlivnit distribuci příjmů. Všechny tyto faktory jsou přímo či nepřímo zahrnuty v Indexu lid-

⁶⁷ Pokud hovoříme o vhodných předpokladech, jedná se např. o přístup k pitné vodě, dostatečné množství potravin, přístup ke vzdělání či základní zdravotní péči.

ského rozvoje (HDI), který bývá také velmi často používaný jako kritériální měřítko pro mezinárodní pomoc.

V rámci konceptu lidského rozvoje existují čtyři základní prvky. Jedná se o produktivitu, rovnost, udržitelný rozvoj a posílení lidského rozměru. Je možno říci, že index lidského rozvoje neměří vyloženě lidský blahobyť, ale spíše se jedná o alternativu k HDP a v časovém horizontu monitoruje pokrok jednotlivých zemí v této oblasti. V podstatě tedy zachycuje, jak jsou země úspěšné při plnění určitých předem definovaných cílů⁶⁸.

Obrázek 8 – Index lidského rozvoje a jeho rozdíly mezi regiony

Při porovnání výše indexu lidského rozvoje napříč světovými regiony (obrázek 8) je vidět znatelný rozdíl mezi jednotlivými regiony, a to v závislosti na stupni rozvoje jednotlivých zemí v rámci daného regionu.

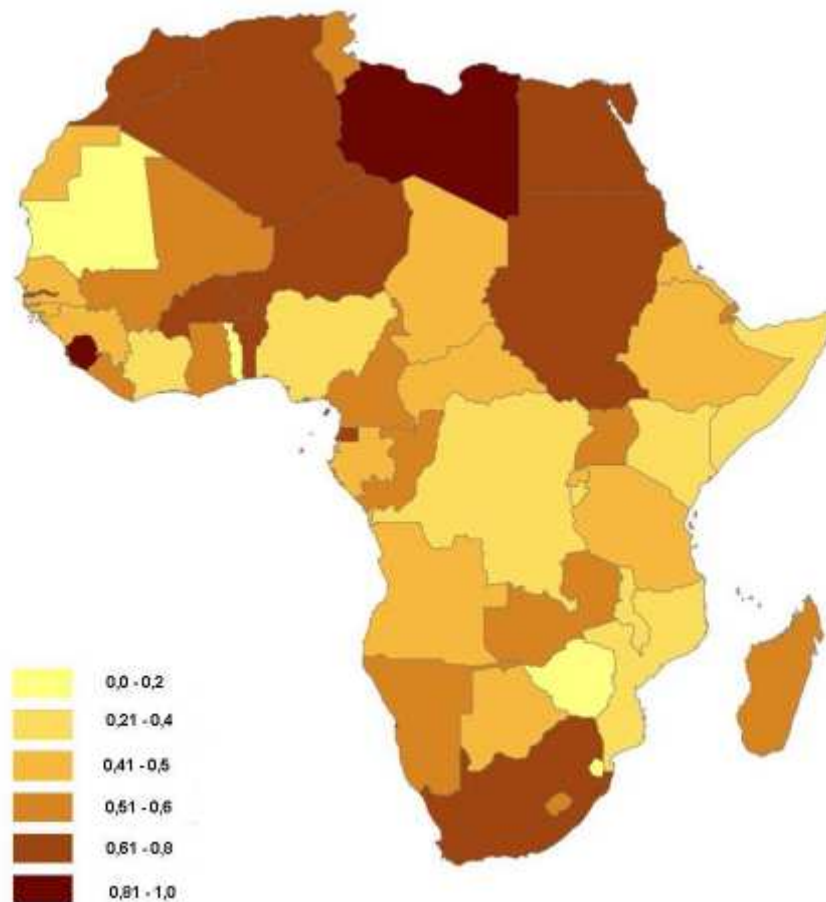
Zajímavá je pozice skupiny rozvojových zemí a arabských států. Průměrná výše HDP u rozvojových zemí je nižší než je tomu u skupiny arabských států, ale hodnota HDI je u rozvojových zemí vyšší. Tato pozice je ovlivněna distribucí příjmů v rámci arabských států, kdy většina příjmů z produkce ropy a jejích derivátů je rozdělena mezi poslední kvartil, tedy posledních 10 %.

Následující obrázek 9 dokumentuje hodnotu indexu lidského rozvoje v roce 2005 v jednotlivých afrických zemích.

Zdroj: Vlastní výpočty založené na Human Development Indicators 2007

⁶⁸ Jedná se o délku dožití 85 let, přístup ke vzdělání pro všechny a určitou úroveň příjmů, která je v současné době stanovena na \$ 40 000,- na osobu a rok.

Obrázek 9 – Index lidského rozvoje 2005

Zdroj: Vlastní výpočty založené na Human Development Indicators 2007

Pokud budeme porovnávat úroveň indexu lidského rozvoje ve sledovaných uskupeních, zjistíme, že jeho výše dosahuje velmi rozdílné úrovně napříč uskupeními. V rámci SADC dosahuje hodnot 0,384 až 0,843. Což značí významné rozdíly v rámci jednotlivých uskupení. Tyto rozdíly dokládá tabulka 8.

Tabulka 8 – Index lidského rozvoje v rámci SADC (2005)

	Očekávaná délka dožití při narození	Gramotnost dospělých	Kombinované zapsání ke studiu	HDP na osobu	Index délky dožití	Vzdělávací index	HDP index	HDI
Mozambik	42.8	38.70	52.90	1 242	0.296	0.435	0.421	0.384
D.R. Congo	45.8	67.20	33.70	714	0.346	0.560	0.328	0.411
Zambie	40.5	68.00	60.50	1 023	0.259	0.655	0.388	0.434
Malawi	46.3	64.10	63.10	667	0.355	0.638	0.317	0.437
Angola	41.7	67.40	25.60	2 335	0.279	0.535	0.526	0.446
Tanzánie	51.0	69.40	50.40	744	0.434	0.631	0.335	0.467
Zimbabwe	40.9	89.40	52.40	2 038	0.265	0.770	0.503	0.513
Svazijsko	40.9	79.60	59.80	4 824	0.265	0.730	0.647	0.547
Lesotho	42.6	82.20	66.00	3 335	0.293	0.768	0.768	0.585
Namíbie	51.6	85.00	64.70	7 586	0.444	0.783	0.723	0.650
Botswana	48.1	81.20	69.50	12 387	0.385	0.773	0.804	0.654
Jihoafrická republika	50.8	82.40	77.00	11 110	0.430	0.806	0.786	0.674
Mauricius	72.4	84.30	75.30	12 715	0.790	0.813	0.809	0.804
Seychely	72.7	91.80	82.20	16 106	0.795	0.886	0.848	0.843
Průměr	49.2	75.05	59.51	5 488	0.403	0.699	0.586	0.561
Medián	46.1	80.40	61.80	2 835	0.351	0.749	0.587	0.530

Zdroj: Vlastní výpočty založené na Human Development Indicators 2007

V rámci SADC je možno rozdělit jednotlivé země podle výše indexu lidského rozvoje do tří skupin. Země s vysokým HDI⁶⁹ jsou Mauritius a Seychely. Střední úroveň dosahují Jihoafrická republika, Botswana, Namíbie, Lesotho, Svazijsko a Zimbabwe. Ostatní země je možno řadit do skupiny zemí s nízkým HDI. Vzhledem ke konstrukci tohoto ukazatele, kdy HDP tvoří pouhou třetinu celkového indexu, je možno zaznamenat, že např. Mozambik, který dosahuje v rámci zemí s nízkým HDI nejnižší hodnoty, má v porovnání s ostatními zeměmi vysoké HDP na osobu, dosahuje však nejnižší gramotnosti dospělých a očekávaná délka dožití dosahuje v rámci této skupiny průměrných hodnot. Zajímavá je situace u D. R. Kongo, kde gramotnost dospělých dosahuje 67,2 %, ale v rámci kombinovaného zapsání ke studiu je zaregistrováno pouze 33,7 % populace. Je tedy možno konstatovat, že úroveň gramotnosti se velmi pravděpodobně bude v příštích letech snižovat. Velmi rozdílná pozice je u očekávané délky dožití, kdy země zařazené do skupiny zemí s nejvyšší úrovní HDI dosahují předpokládanou délku dožití o více než 20 let delší, než je tomu u zemí se střední úrovní HDI. Následující tabulka 9 zachycuje tyto ukazatele u ECOWAS.

⁶⁹ V případě vysokého HDI se hodnota indexu pohybuje mezi 0,8 – 1, střední výše HDI znamená hodnoty 0,5 – 0,79 a nízké HDI nabývá hodnot do 0,49.

Tabulka 9 – Index lidského rozvoje v rámci ECOWAS (2005)

	Očekávaná délka dožití při narození	Gramotnost dospělých	Kombinované zapsání ke studiu	HDP na osobu	Index délky dožití	Vzdělávací index	HDP index	HDI
Sierra Leone	41.8	34.80	44.60	806	0.280	0.381	0.348	0.336
Burkina Faso	51.4	23.60	29.30	1 213	0.440	0.255	0.417	0.370
Guinea Bissau	45.8	44.80	36.70	827	0.347	0.421	0.353	0.374
Niger	55.8	28.70	22.70	781	0.513	0.267	0.343	0.374
Mali	53.1	24.00	36.70	1 033	0.469	0.282	0.390	0.380
Pobřeží slonoviny	47.4	48.70	39.60	1 648	0.373	0.457	0.468	0.432
Benin	55.4	34.70	50.70	1 141	0.506	0.400	0.406	0.437
Guinea	54.8	29.50	45.10	2 316	0.497	0.347	0.524	0.456
Nigérie	46.5	69.10	56.20	1 128	0.359	0.648	0.404	0.470
Senegal	62.3	39.30	39.60	1 792	0.622	0.394	0.482	0.499
Gambie	58.8	42.50	50.10	1 921	0.563	0.450	0.493	0.502
Togo	57.8	53.20	55.00	1 506	0.547	0.538	0.453	0.512
Mauretánie	63.2	51.20	45.60	2 234	0.637	0.493	0.519	0.550
Ghana	59.1	57.90	50.70	2 480	0.568	0.555	0.536	0.553
Kapverdy	71.0	81.20	66.40	5 803	0.766	0.763	0.678	0.736
Průměr	54.9	44.21	44.60	1 775	0.499	0.443	0.454	0.465
Medián	55.4	42.50	45.10	1 506	0.506	0.421	0.453	0.456

Zdroj: Vlastní výpočty založené na Human Development Indicators 2007

Poznámka: Pro kalkulaci HDI Libérie nejsou dostatečná podkladová data, z tohoto důvodu byla v tomto případě vypuštěna.

Členskými státy ECOWAS nejsou žádné země, které by bylo možno zařadit do skupiny zemí s vysokým HDI. Pokud porovnáváme strukturu jednotlivých součástí HDI, je zajímavá situace u Mali (které dosahuje, v porovnání s ostatními zeměmi s nízkým HD) vyššího HDP na osobu (jedná se o hodnotu vyšší než 1000 \$), ale vzhledem k velmi nízké gramotnosti dospělých je řazeno mezi státy s nízkým HDI. Je zde však možno vypočítat určitou zlepšující se situaci vzhledem k procentu kombinovaného zapsání ke studiu. Obdobná je situace i u Burkiny Faso.

Celkově je možno konstatovat, že průměrná úroveň HDI je vyšší u zemí SADC, u kterých se ale mezi jednotlivými státy projevují výraznější rozdíly. Velmi výrazně se liší hodnoty týkající se gramotnosti dospělých a výše HDP na osobu.

Při hodnocení indexu lidského rozvoje je zajímavé sledovat nejen změny v čase, ale i změnu v pořadí. Ačkoliv v některých letech došlo k poklesu výše HDI, tento pokles se neprojevil v rámci pořadí negativně, ale pozitivně. Tedy i přes pokles hodnoty došlo k zlepšení pozice. Což znamená, že u dalších zemí došlo k ještě výraznějšímu poklesu⁷⁰.

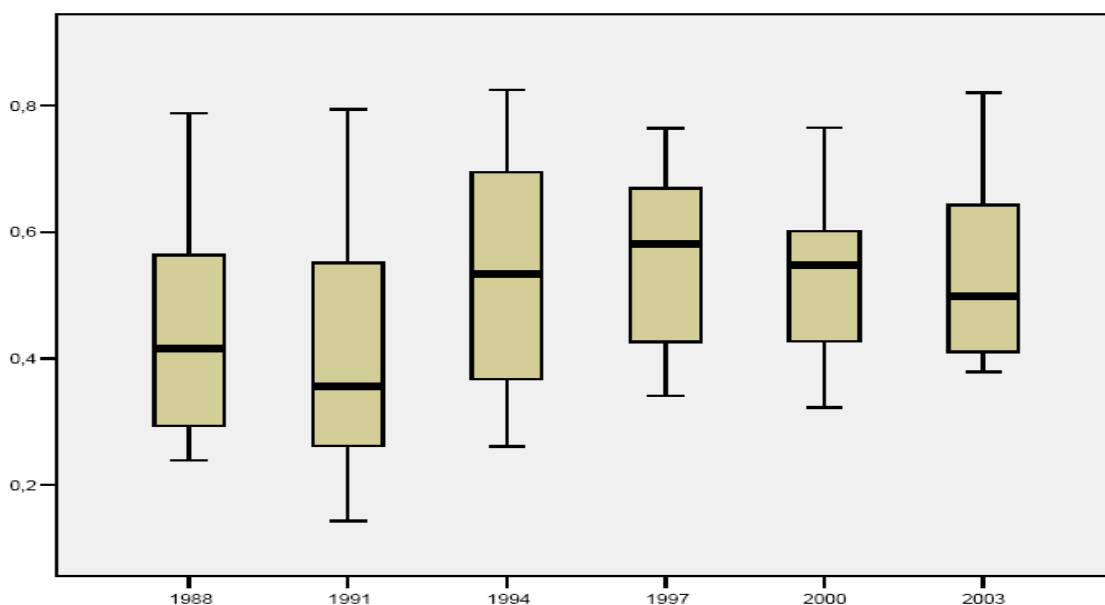
Dalším faktorem jsou změny jednotlivých ukazatelů v průběhu sledovaného období. V některých sledovaných zemích dochází ke zlepšení situace.

⁷⁰ Jedná se např. o Zambii, kde meziroční změna mezi roky 1990 a 1991 byla -0,13 indexních bodů, ale v žebříčku států si Zambie zlepšila svoji pozici.

Následující graf 3 znázorňuje variabilitu výše HDI v rámci SADC. Na vertikální ose jsou vyneseny hodnoty HDI a horizontální osa zachycuje jednotlivé sledované roky. Pro větší přehlednost nejsou graficky znázorněny všechny sledované roky.

Pokud bychom porovnávali hodnotu HDI v rámci sledovaného uskupení s celosvětovým průměrem, který se pohybuje ve sledovaném období v rozmezí od 0,65 do 0,75 indexních bodů, je možno konstatovat, že většina sledovaných zemí je pod úrovní celosvětového průměru. Z grafu je patrné, že v některých letech není možno hovořit v rámci HDI o normálním rozdělení (jedná se např. o roky 1991, 1997, 2000 či 2003), kdy medián nečlení statistický soubor na dvě stejné části. Pokud budeme sledovat rozložení jednotlivých kvartilů⁷¹ a interkvartilový interval⁷², je možno říci, že střední polovina všech hodnot se v jednotlivých letech velmi různí. Vzdálenost mezi jednotlivými kvartily je větší, protože hodnoty indexu lidského rozvoje se mezi sebou výrazně liší. Např. v roce 1991 se 50 % hodnot výběru pohybovalo v rozmezí od 0,25 do 0,55, docházelo tedy k veliké variabilitě uvnitř souboru. Oproti tomu v roce 2000 došlo k poklesu variability a polovina hodnot se pohybovala již pouze v rozmezí od 0,4 – 0,55. Pozitivním je snižování hodnot v rámci prvního kvartilu (dolní) ke kterému došlo v letech 2001 - 2003.

Graf 3 – Variabilita HDI v rámci SADC v letech 1988 - 2003

Zdroj: Vlastní výpočty založené na Human Development Indicators

Z grafického znázornění není možno vypožorovat mírný trend týkající se zvyšující se hodnoty mediánu. Oproti letům 1990 a 1991, kdy hodnota mediánu byla na nejnižší úrovni (0,36), došlo

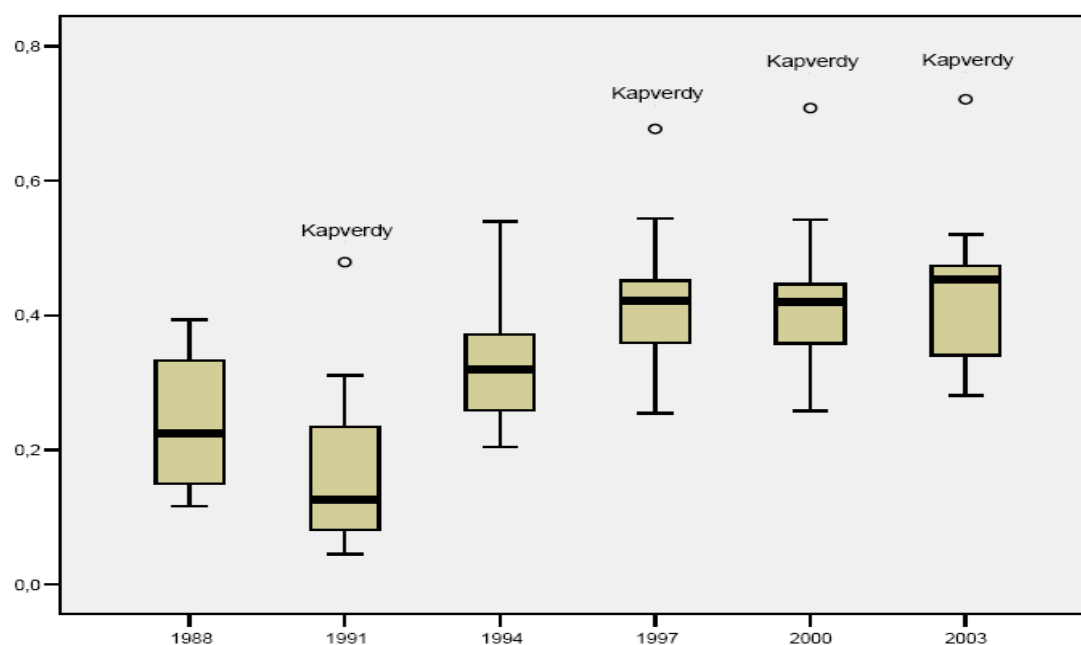
⁷¹ Kvartily jsou hodnoty, které dělí statistický soubor do čtyř částí a každá z nich obsahuje právě 25 % sledovaných jednotek.

⁷² Jedná se o oblast mezi 1. a 3. kvantilem.

k postupnému nárůstu na hodnotu 0,57 v roce 1997 a poté opět k poklesu na současnou hodnotu 0,46. Celkově je však tento trend možno hodnotit pozitivně vzhledem ke zlepšující se situaci v oblasti rozvoje lidského potenciálu v jednotlivých zemích. Není zde patrná ani zvyšující se tendence mezi třetím kvantilem a maximem a nedochází tedy k nárůstu rozdílů mezi 25 % zemí s nejvyšší hodnotou HDI a zbylými zeměmi v rámci uskupení.

Pokud porovnáваме situaci v rámci SADC a ECOWAS (graf 4) je viditelný rozdíl týkající se maxima a odlehlých hodnot⁷³. Zatímco u SADC se nenacházejí žádné odlehlé hodnoty (tedy země, které by se výrazně odchylovaly od hodnoty mediánu), v rámci ECOWAS jsou ve všech sledovaných letech (s výjimkou let 1988-1990 a 1992-1994) Kapverdy mimo sledovaný rámec. Vzhledem k tomu, že v rámci ECOWAS není ve sledovaných letech normální distribuce, není možno použít Grubbsův test⁷⁴ pro odlehlé hodnoty.

Graf 4 – Variabilita HDI v rámci ECOWAS

Zdroj: Vlastní výpočty založené na Human Development Indicators

V rámci ECOWAS je možno vypořádat podobnou tendenci týkající se hodnoty mediánu jako u SADC. Mezi lety 1988 a 1989 došlo k výraznému poklesu. Tato výše HDI byla na stejné úrovni 0,132 po dobu tří let a posléze opět došlo ke skokovému nárůstu mezi roky 1991 a 1992. V tomto období se hodnota HDI zvýšila na 0,261. Mezi lety 1992 až 2003 se střídala období

⁷³ Maximum je počítáno jako medián plus 1,5 násobek mezikvartilového rozpětí, cokoliv nacházející se nad touto hodnotou je považováno za odlehlé pozorování. Minimum se stanovuje obdobně.

⁷⁴ Grubbsův test – zjišťuje a ověřuje odlehlé hodnoty při normálním rozdělení.

stagnace s obdobími růstu. Celkově je však možno říci, že dochází k neustálému růstu výše HDI, tedy ke zlepšování situace v rámci celého uskupení. V porovnání se SADC je zde však možno vypočítat negativní trend týkající se rozdílů mezi prvním a třetím kvantilem, což signalizuje narůstání rozdílů mezi jednotlivými zeměmi v rámci uskupení. Obzvláště markantní byl tento trend v období let 1993 – 1996 a poté v letech 2001 – 2003.

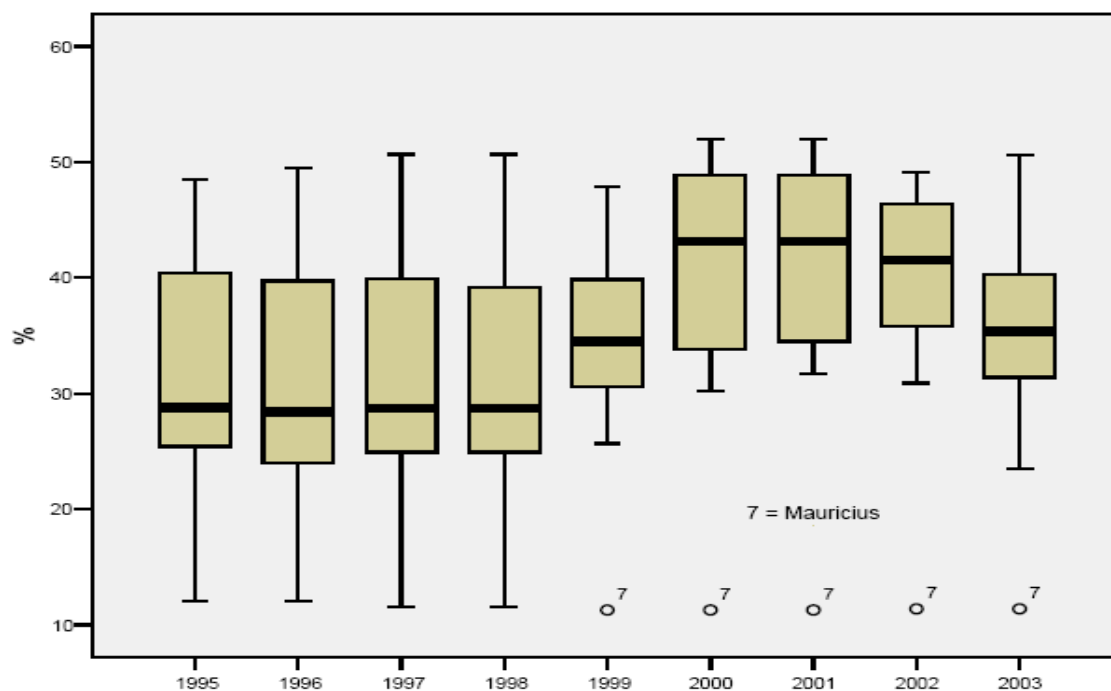
V období 1993 – 1996 byl tento pokles zaviněn politickou nestabilitou, etnickým násilím a válkami (např. Nigérie, Libérie, Sierra Leone a Mozambik). V tomto období docházelo také ke zneužívání zahraniční pomoci, kdy v některých zemích byla zahraniční rozvojová pomoc využívána na nákup zbraní. V letech 2001 – 2003 byla hlavním důvodem poklesu výše HDI pandemie HIV/AIDS v regionu.

8.2.2. Index chudoby

Dalším důležitým ukazatelem v oblasti lidského rozvoje je index chudoby (HPI-1). Dnes se kalkulují dva typy indexu chudoby. Základní rozdíl mezi těmito dvěma typy je v tom, zda je počítán pro rozvojové či rozvinuté země. V případě rozvojových zemí se jedná o HPI-1. Index chudoby dokumentuje, jakého bylo dosaženo pokroku ve sledovaných oblastech. Čím nižší dosahuje hodnoty tím lepší je situace v dané zemi. Dalo by se usuzovat, že vlivem integračního uskupení bude docházet ke snižování hodnoty indexu chudoby. Index chudoby by se tedy měl postupně snižovat a zároveň by mělo docházet k poklesu rozdílů mezi jednotlivými státy.

Následující graf 5 dokumentuje variabilitu HPI-1 v rámci SADC. Do výpočtu nebylo možno zahrnout Seychely, protože, ačkoliv se jedná o rozvojovou zemi, sledované hodnoty jsou na úrovni zemí rozvinutých. Z grafu je patrné, že variabilita sledovaného indexu HPI-1 uvnitř sledovaného uskupení má sice klesající tendenci, avšak nemá požadovanou tendenci, tedy výrazný pokles hodnoty mediánu. K meziročnímu poklesu hodnoty mediánu došlo poprvé za sledované období v letech 2002 – 2003. Jedná se o výrazný pokles, kdy hodnota mediánu poklesla na původní hodnotu prvního kvantilu.

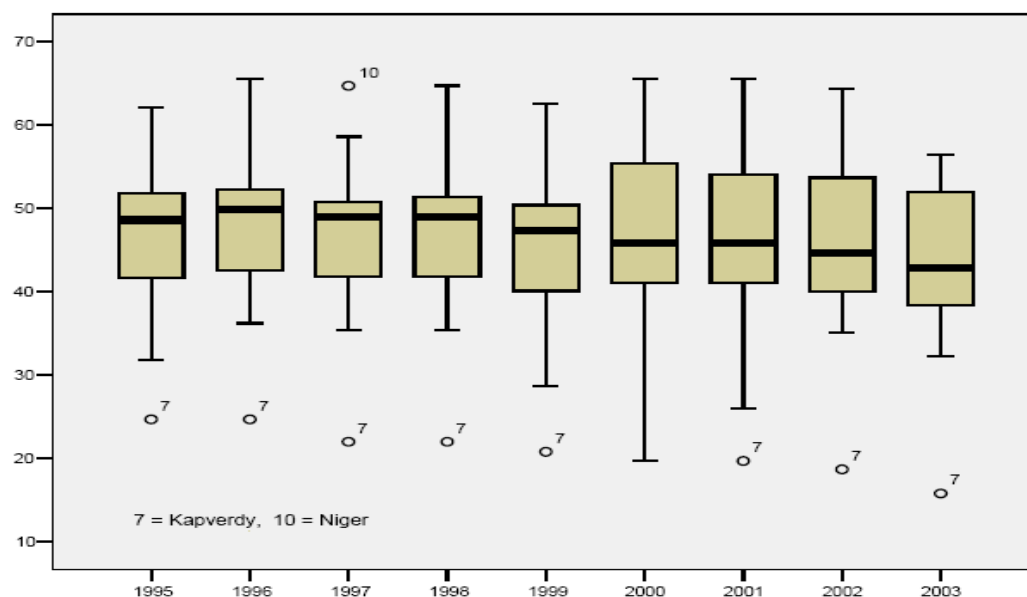
Graf 5 – Variabilita HPI-1 v rámci SADC (1995 – 2003)

Zdroj: Vlastní výpočty založené na Human Development Indicators

Graf 6 představuje vývoj HPI-1 v rámci ECOWAS. Na základě grafického znázornění je možno říci, že oproti SADC je u ECOWAS možno zaznamenat mírné zlepšování situace, kdy dochází k dlouhodobému mírnému poklesu hodnoty mediánu v rámci sledovaného uskupení. Oproti SADC je zde ve sledovaných letech (s výjimkou roku 2000 a 2001⁷⁵) nižší mezikvartilové rozpětí. V rámci uskupení však existuje podstatně nižší variabilita sledovaného znaku, uskupení je tedy více homogenní. Ačkoliv však dochází ke snižování hodnoty mediánu, jeho hodnota je stále nad úrovní hodnoty SADC.

⁷⁵ Snížení hodnoty mezikvartilového rozpětí je dáno změnou hodnoty mediánu, tedy celkovou změnou sledovaných hodnot. Pouze v roce 2000 se nacházely v rámci rozpětí i Kapverdy, které jinak tvoří odlehlá pozorování.

Graf 6 – Variabilita HPI-1 v rámci ECOWAS (1995 – 2003)

Zdroj: Vlastní výpočty založené na Human Development Indicators

Následující graf 7 zobrazuje vztah mezi hodnotou HPI-1 a HDI. Je možno říci, že se stoupající hodnotou indexu lidského rozvoje klesá hodnota indexu chudoby a naopak. Korelační koeficient v tomto případě dosahuje hodnoty **-0,927** (tab. 10) a je významný na 99% hladině významnosti.

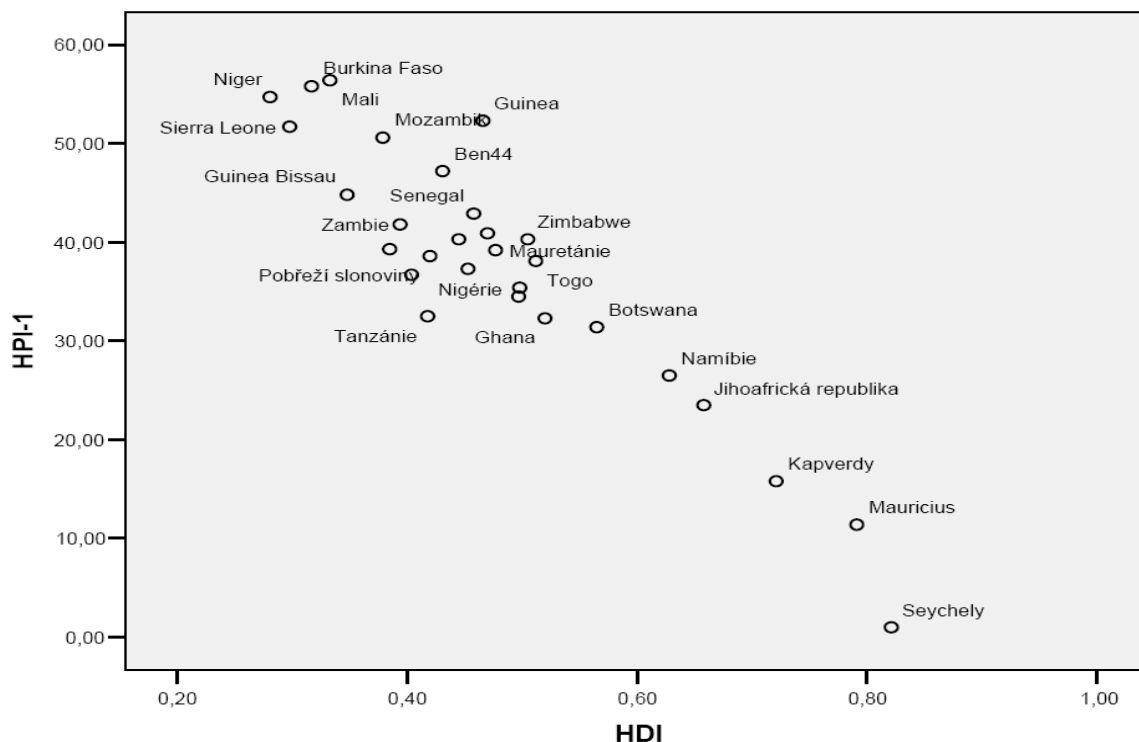
Tabulka 10 – Hodnota korelačního koeficientu

		HPI-1	HDI
HPI-1	Pearson Correlation	1	-,927
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	29	29
HDI	Pearson Correlation	-,927	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	29	29

Zdroj: Vlastní výpočty

Ze sledovaných zemí v rámci SADC jsou na nejvyšší úrovni týkající se lidského rozvoje Seychely, následované Mauriciem, Jihoafrickou republikou, Namíbií a Botswanou. Oproti tomu hodnoty ECOWAS jsou více homogenní a významných rozdílů dosahují pouze Kapverdy.

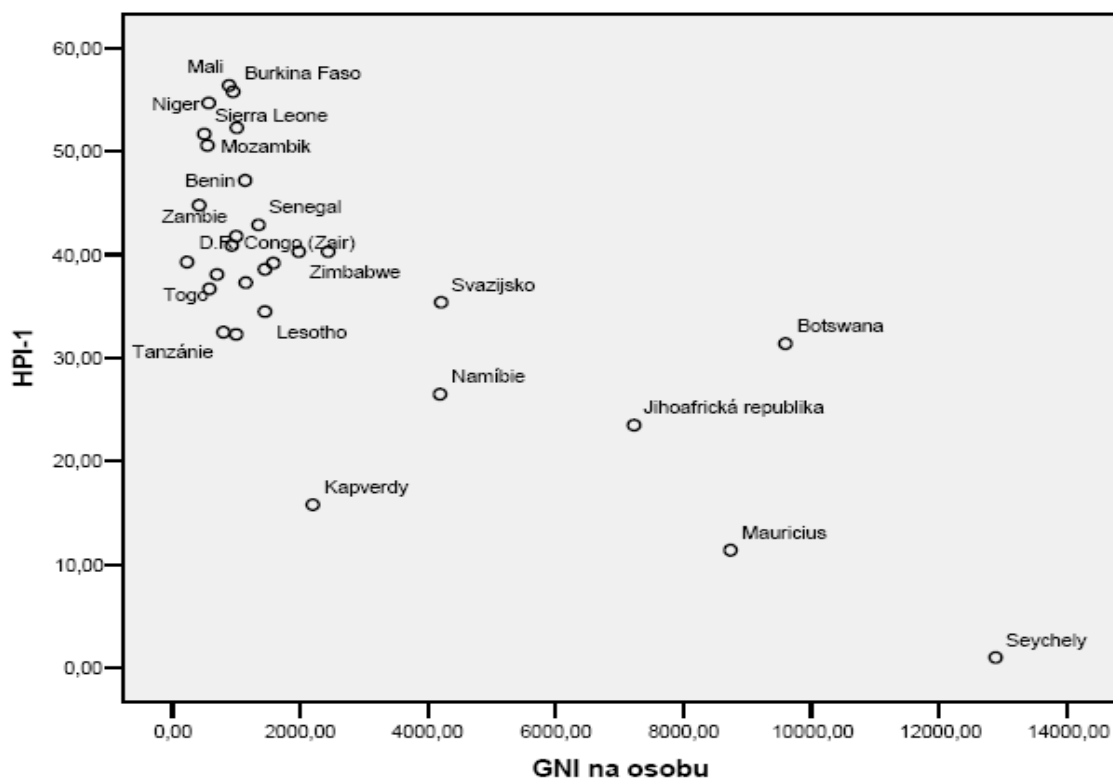
Graf 7 – Diagram rozptylu HPI-1 a HDI u jednotlivých zemí v roce 2003

Zdroj: Vlastní výpočty založené na Human Development Indicators

Bylo by možné předpokládat, že obdobná situace nastane v případě vztahu mezi hodnotou HPI-1 a výší hrubého domácího příjmu na osobu v paritě kupní síly (PPP). Tento předpoklad vychází z predikce, že když součástí HDI je i výše HDP v PPP na osobu, měl by existovat vztah i mezi výše uvedenými ukazateli. Jak dokládá následující graf 8, je skutečně možno prokázat mírnou míru závislosti mezi sledovanými hodnotami.

Graf 8 – Diagram rozptylu mezi HPI-1 a GNI v roce 2003

Zdroj: Vlastní výpočty založené na Human Development Indicators

Hodnota korelačního koeficientu (tab. 11) je v tomto případě nižší **-0,759** a opět dosahuje záporných hodnot. Na 99% hladině významnosti je možno opět říci, že existuje příčinná souvislost mezi výší hrubého domácího příjmu v paritě kupní síly na osobu a výší indexu chudoby. Zajímavá je pozice Kapverd, které mají velmi nízké GNI a zároveň i velmi nízký index chudoby.

Tabulka 11 – Hodnota korelačního koeficientu

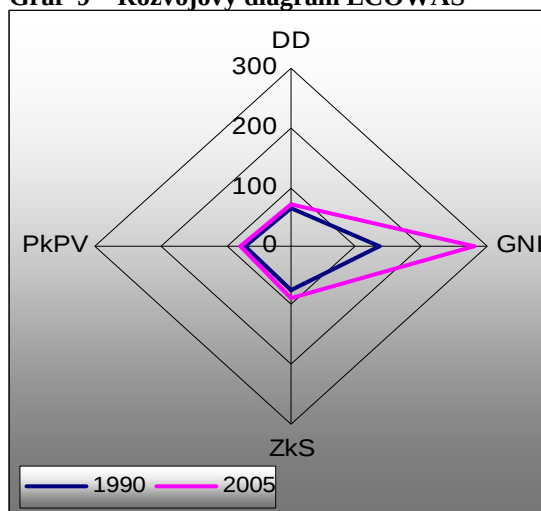
		HPI-1	GNI na osobu
HPI-1	Pearson Correlation	1	-,759
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	29	29
GNI na osobu	Pearson Correlation	-,759	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	29	29

Zdroj: Vlastní výpočty

8.2.3. Rozvojový diagram

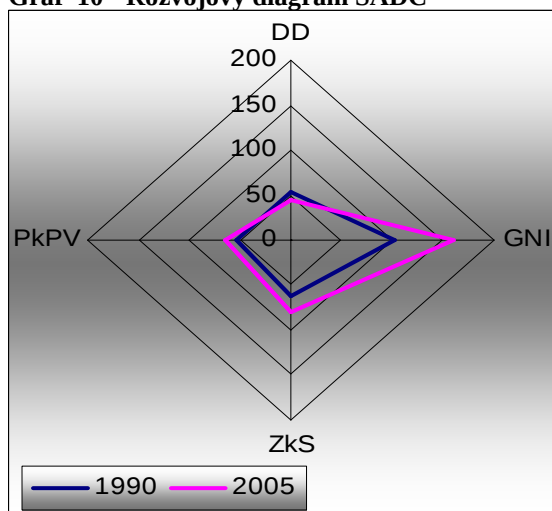
Při hodnocení socioekonomické situace rozvojových uskupení vycházíme z hypotézy, že vlivem regionální integrace dochází ke zlepšení životních podmínek obyvatelstva. Následující grafy 9 a 10 dokumentují, jakým způsobem se změnily socio-ekonomické ukazatele v rámci jednotlivých regionálních uskupení v průběhu sledovaných let. Vzhledem k rozdílnosti měřítek jednotlivých ukazatelů byla hodnota GNI u obou uskupení snížena o jedno desetinné místo. Hodnoty pro jednotlivá uskupení jsou uvedeny v příloze 2.

Graf 9 – Rozvojový diagram ECOWAS

Zdroj: Vlastní výpočty

Graf 10 – Rozvojový diagram SADC

Zdroj: Vlastní výpočty

Poznámky: GNI – hrubý národní příjem
PkPV – přístup k pitné vodě

DD – délka dožití
ZkS – zapsání ke studiu

Ve sledovaném období došlo ke zvýšení hodnoty GNI u obou sledovaných uskupení. Existuje zde však výrazný rozdíl v tempu růstu. V obou sledovaných uskupeních došlo mezi roky 1990 – 2000 k poklesu hodnoty HDI. V rámci SADC tento pokles činil necelých 5 %, oproti tomu ECOWAS zaznamenal pokles téměř 15 %. Důvody tohoto poklesu byly již zmíněny výše. V následujícím období 2000 – 2005 hodnota GNI mírně vzrostla. Velmi kladným prvkem je zvýšení délky dožití obyvatel zemí ECOWAS. Délka dožití se zvýšila za sledované období o čtyři roky, zároveň má o 4,5 % více lidí (62,56 %) přístup ke zdroji pitné vody. Tento trend je možno hodnotit jako pozitivní, ale při srovnání s ostatními regionálními uskupeními dosahuje ECOWAS nejnižšího zvýšení. V průměru se tato hodnota zvýšila o 10 %. Velmi výrazného pokroku bylo dosaženo v oblasti zlepšení dostupnosti primárního vzdělání, kdy počet dětí zapsaných ke studiu na prvním stupni se zvýšil o 43 %.

Rozdílná situace je v rámci SADC, kde došlo k výraznému zvýšení hodnoty GNI, počtu dětí zapsaných ke studiu i ke zlepšení přístupu k pitné vodě. Odlišná je však situace u délky dožití, kde naopak došlo k poklesu průměrné délky dožití o osm let. Tento klesající trend je dán nemocí HIV/AIDS, kdy za sledované období 1990 – 2005 došlo k výraznému nárůstu nemocných v této oblasti. Od poloviny 80. let minulého století, kdy HIV/AIDS bylo identifikováno, bylo v zemích SADC infikováno velké množství dětí i dospělých. Tento trend má následný vliv na socio-ekonomický rozvoj sledovaného regionu. Dopady této nemoci jsou zaznamenatelné v množství vládních výdajů na zdravotnictví, ale i v snížení množství disponibilní pracovní síly v regionu. Následkem pandemie této nemoci např. v Zambii, Ugandě či Keni došlo k velmi výraznému snížení průměrné délky života, hovoří se o délce dožití mezi 40 – 50 roky, která se různí mezi jednotlivými zeměmi. Zároveň došlo k nárůstu dětské i celkové úmrtnosti. V roce 2008 se soudí, že v rámci SADC je 14 miliónů lidí s nemocí AIDS. Zároveň se předpokládá, že v městských konglomeracích je celých 20 % obyvatel HIV pozitivních.

Je možno konstatovat, že pro rozvoj lidského potenciálu ve sledovaných oblastech jsou kritické tři faktory. Jedná se o:

- ***zajištění vhodného prostředí, které bude sloužit k efektivnímu využití zdrojů;***
- ***nastolení politické stability a***
- ***ekonomická integrace.***

Měla by to být právě ekonomická integrace, která podpoří nastolení politické stability a zajistí vhodné prostředí pro efektivní využívání zdrojů. Mezi klíčové oblasti způsobující nedostatečný ekonomicko-sociální růst ve sledovaných uskupeních můžeme zařadit makroekonomickou a politickou nestabilitu, které představují základní předpoklady pro rozvoj a růst. Dále se jedná o nedostatečné využívání zdrojů související s nízkou gramotností obyvatelstva, což má přímý dopad na přidanou hodnotu produkce. Nízká gramotnost je provázána s nedostatečnou sítí škol, nedostatkem pitné vody či přístupem ke zdravotní péči. Důležitým prvkem ekonomické nerozvinutosti těchto zemí je nerozvinutý trh a nedostatečná infrastruktura, pomocí které by producenti dokázali dopravit své produkty na trh. S velkou pravděpodobností tyto klíčové problémy nedokáže napravit pouze stát, ale bude se muset angažovat i soukromý sektor, který bude nucen převzít část odpovědnosti, pokud bude chtít více investovat ve sledovaných zemích. Zde však opět narážíme na začarovaný kruh, protože soukromý investor bude mít zájem o investice pouze v případě, že v oblasti nalezne stabilní politické prostředí, alespoň částečně kvalifikovanou pracovní sílu a vybudovanou infrastrukturu.

Většina odborných studií upozorňuje, že investice do lidského kapitálu hrají významnou roli při zlepšování hospodářství dané země. Mankiw et al. (1992) či Gundlach (1995) upozorňují, že je to právě lidský kapitál, stejně jako investiční kapitál, který je klíčový v hledání možných

příčin ekonomického růstu. Ve většině zemí ECOWAS a SADC je hlavním poskytovatelem gramotnosti, popř. celého základního vzdělání stát. Velké množství států také garantuje státní programy na zvyšování gramotnosti dospělých. Ve většině případů je hlavním garantem ministerstva školství nebo jeho ekvivalent v dané zemi.

Pokud vycházíme z této premisy, bylo by možné říci, že vzhledem ke zvyšujícím se (i když stále nedostatečným) investicím do lidského kapitálu dochází k podpoře ekonomického růstu sledovaných zemí. Velmi pozitivním prvkem je zlepšování gramotnosti zvyšujícím se počtem zapsaných ke studiu, což se může pozitivně odrazit v lepším využívání (i když ne vyvíjení) moderních technologií, které představují možný růstový potenciál pro rozvojové země. Tento potenciál je dán lepším využitím stávajících technologií, čímž může docházet k zvyšování ekonomického růstu.

Posledním důležitým činitelem je trend ve vztahu mezi jednotlivými ukazateli. Je možno říci, že dochází ke konzistentnímu vývoji v rámci sledovaných ukazatelů.

Na základě provedených analýz nelze říci, že by bylo možno prokázat zlepšení situace sledovaných zemí od vytvoření RIA. Nelze tedy říci, že sledovaná uskupení působí na zlepšování životních podmínek obyvatelstva.

8.3. Distribuce příjmů a integrační uskupení

Existují dva efekty globalizace a regionalizace, které se promítají do života všech obyvatel a na celém světě se o těchto dvou efektech vedou významné politické debaty. Jedním z těchto efektů je vliv globalizace a regionalizace na potírání chudoby a druhým je jejich vliv na nerovnoměrnost rozložení příjmů v populaci. Tyto vlivy nebyly příliš patrné do poloviny 90. let minulého století, protože rozdíl mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi, popř. nejméně rozvinutými zeměmi nebyl tak výrazným předmětem zájmu a informace o této problematice nebyly příliš rozšířené.

Vyspělé země byly v té době hlavními příjemci výhod globalizace, které pramenily z poklesu spotřebitelských cen, a zároveň nebylo ještě příliš rozšířené hledání levnější pracovní síly v jiných zemích.

Zároveň v této době docházelo k celosvětovému snižování počtu lidí žijících pod hranicí chudoby. Někteří autoři z toho vyvozovali, že globalizace má celkově pozitivní vliv na chudobu v rozvojových zemích. Předpokládalo se, že Afrika byla kontinentem, na který měla globalizace veskrze příznivý dopad, což bylo převážně způsobené přílivem přímých zahraničních investic.

Při hodnocení distribuce příjmů existuje několik obvyklých způsobů, které mohou měřit nerovnoměrnost v distribuci příjmů, popř. změny chudoby.

8.3.1. Giniho koeficient

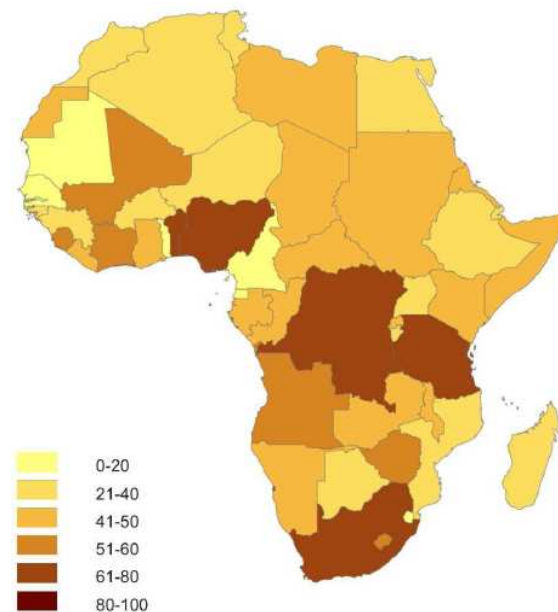
Nejčastěji používaným ukazatelem distribuce příjmů je Giniho koeficient, který dosahuje hodnot (0,1) respektive 0 – 100 %, kdy hodnota blízká nule představuje téměř rovnoměrně rozloženou distribuci příjmů. Hodnoty blízké se druhému extrému naopak představují naprostou nerovnoměrnost v rozložení příjmů.

Obrázek 10 ukazuje hodnotu Giniho koeficientu pro jednotlivé africké země v roce 2005. Následující graf 11 dokumentuje vývoj Giniho koeficientu u sledovaných uskupení. Největší nerovnost v distribuci příjmu je v zemích SADC a tím pádem v celní unii SACU. Tato nerovnoměrnost je dána pozicí Jihoafrické republiky (JAR), která je výrazně nad průměrem zbytku uskupení. Mezi uskupení s nerovnoměrnou distribucí příjmů ještě řadíme COMESU a ECOWAS.

U těchto uskupení se však Giniho koeficient ve sledovaných letech vyvíjel stabilně, nedocházelo tedy k výrazným změnám, které jsou patrné např. u IGAD, kdy mezi lety 1990 – 1993 došlo k nárůstu nerovnosti v distribuci příjmu o 100 %. Opačná situace nastala u uskupení CEMAC, které zaznamenalo v letech 1986 – 1997 výrazný pokles.

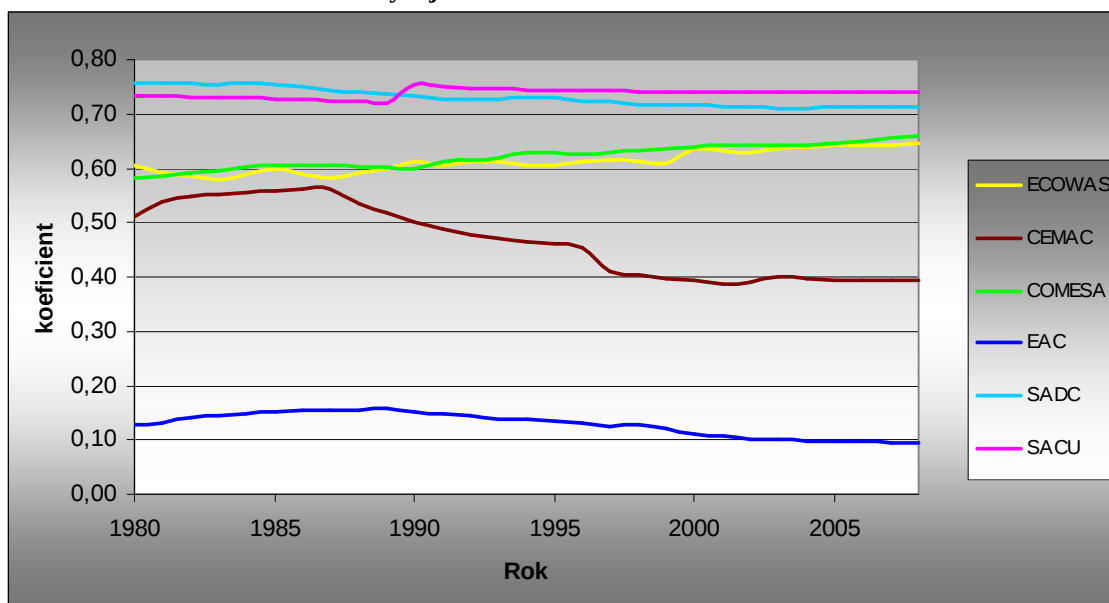
Nevýhodou při použití Giniho koeficientu je ovšem nemožnost jeho rozkladu. Ukazuje nám pouze, že existuje určitá nerovnost. Není však možno určit, o jaký typ nerovnosti se jedná. Z tohoto důvodu se tedy použití Giniho koeficientu pro regionální uskupení nejeví jako zcela vhodné. Giniho koeficient také nemusí mít zcela přesnou vypovídací hodnotu v případě malého vzorku.

Obrázek 10 – Giniho koeficient 2005

Zdroj: WB, 2007; WTO 2006 a UN, 2007

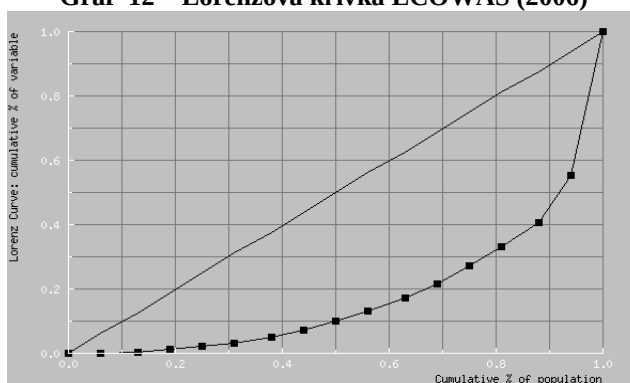
Graf 11 – Vývoj Giniho koeficientu v letech 1980 – 2007

Zdroj: IMF (2008), World Bank (2008) a vlastní výpočty

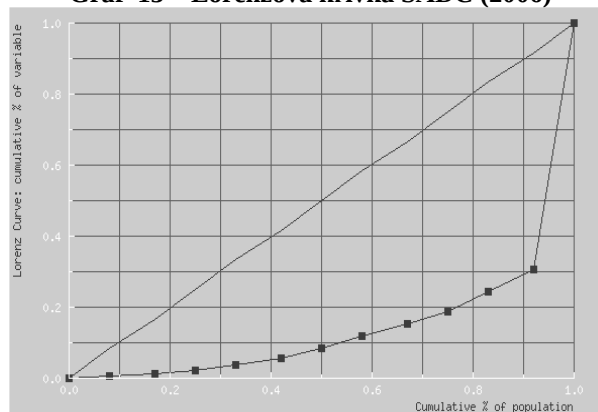
Další v tomto případě důležitou nevýhodou Giniho koeficientu je eliminace krajních hodnot, které v případě rozvojových zemí hrají výraznou roli. Je nutno ho doplnit dalšími ukazateli, které mají v daném případě vyšší vypovídací hodnotu. Následující grafy 12 a 13 ukazují Lorenzovu křivku pro ECOWAS a SADC v roce 2006.

Graf 12 – Lorenzova křivka ECOWAS (2006)

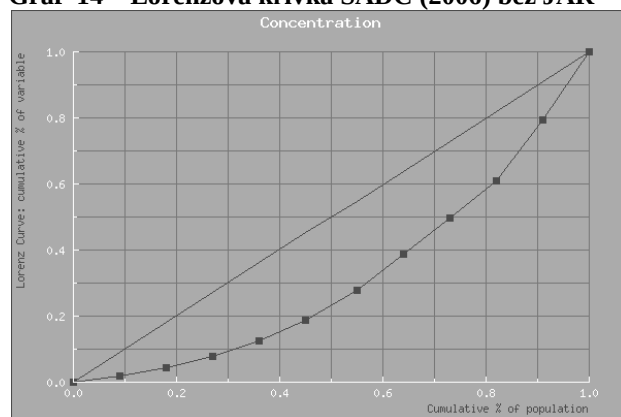
Zdroj: vlastní výpočty

Z grafického znázornění je patrné, že existuje významnější nerovnoměrnost v SADC než v rámci ECOWAS. V rámci ECOWAS má 90 % států v držení téměř 60 % zdrojů.

Graf 13 – Lorenzova křivka SADC (2006)

Zdroj: vlastní výpočty

Velmi nerovnoměrné rozdělení zdrojů je poté ve druhém sledovaném uskupení, kdy 90 % států má v držení pouhých 30 % zdrojů. Zde je právě patrný vliv Jihoafrické republiky, jak to dokumentuje graf 14, kde nebyla při výpočtu zahrnuta právě Jihoafrická republika, a tím došlo k relativnímu vyrovnání rozdělení zdrojů a následně také poklesu výše Giniho koeficientu téměř o polovinu, a to na 0,36.

Graf 14 – Lorenzova křivka SADC (2006) bez JAR

Zdroj: vlastní výpočty

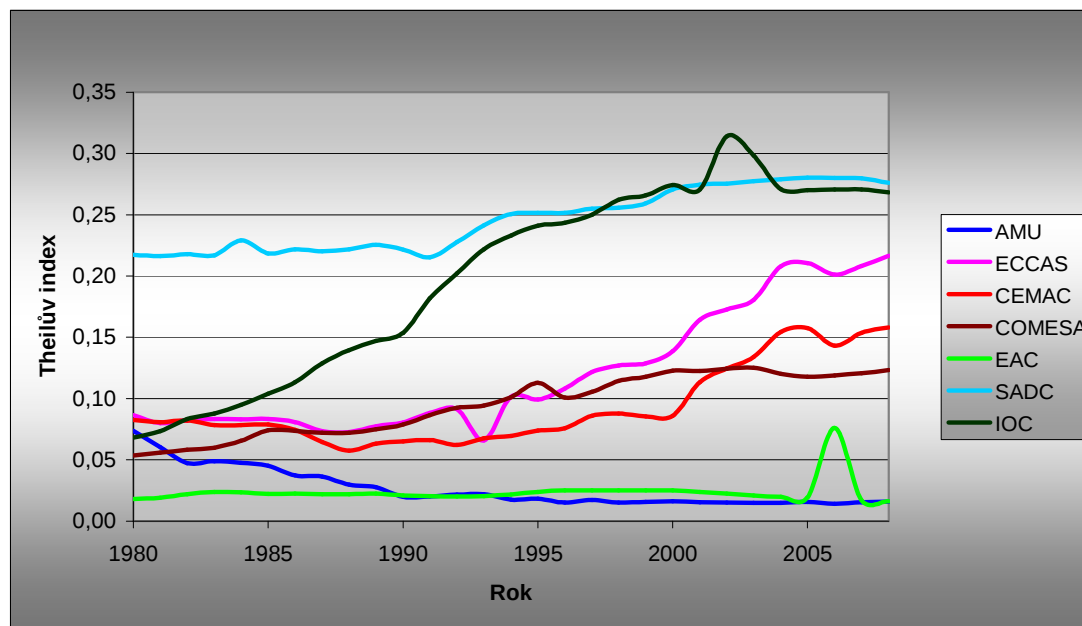
Podobná situace je v rámci ECOWAS, kdy podstatný vliv na nerovnoměrnost distribuce zdrojů má vzhledem ke svému nerostnému bohatství Nigérie. V tomto případě je však nutno vzít do úvahy další fakt, a to zda neexistuje možnost ekonomického růstu chudších zemí uskupení, který by byl vyvolán ekonomicky silnějšími zeměmi v daném uskupení (tato problematika bude dále zkoumána v části věnující se konvergenci sledovaných uskupení).

8.3.2. Theilův index

Dalším ukazatel, který doplňuje Giniho koeficient, je Theilův index entropie, který vyvažuje nedostatečnost Giniho koeficientu následným rozkladem na nižší úrovně, tedy nerovnosti v rámci uskupení a mezi zeměmi.

Oproti Giniho koeficientu jsou hodnoty Theilova indexu odlišné. Nerovnost uvnitř uskupení je na relativně nízké úrovni, ale má výrazný rostoucí charakter. Tento rostoucí trend je obzvláště patrný u uskupení, jejichž součástí je alespoň jedna ekonomicky významná země.

Graf 15 – Theilův index nerovnosti

Zdroj: Vlastní výpočty založené na IMF, 2008

Theilův index pro africké země je roven 0.8997. Tato hodnota odpovídá velmi vysoké nerovnováze v distribuci zdrojů. Podle některých autorů tato nerovnováha odpovídá rozdělení, kdy 20 procent populace má v držení 80% celkových zdrojů. Z grafu 15 je patrný trend v růstu nerovností v rámci uskupení. Téměř neměnná však zůstává hodnota indexu pro rozdíl mezi uskupeními. Tento celoafrický trend pouze kopíruje trend patrný u jednotlivých uskupení. Následující tabulka 12 porovnává hodnoty variačního koeficientu u HDP v paritě kupní síly a u HDP na osobu v paritě kupní síly.

Tabulka 12 – Hodnoty variačního koeficientu HDP v PPP a HDP na osobu v PPP

Rok	HDP		HDP na osobu	
	ECOWAS	SADC	ECOWAS	SADC
1990	1,702	2,242	0,392	0,956
1993	1,664	2,309	0,448	0,994
1996	1,619	2,309	0,465	0,997
1999	1,556	2,310	0,476	1,043
2000	1,662	2,346	0,472	1,068
2001	1,649	2,350	0,466	1,081
2002	1,638	2,342	0,458	1,082
2003	1,691	2,346	0,479	1,095
2004	1,712	2,340	0,471	1,098
2005	1,733	2,331	0,491	1,086

Zdroj: vlastní výpočty

Toto srovnání ukazuje, že HDP má podstatně vyšší koncentraci než HDP na osobu, což indikuje, že vyšší koncentrace HDP je spojována s větší koncentrací populace. Variační koeficient HDP pro ECOWAS zůstává téměř neměnný po celé sledované období, zatímco v rámci SADC došlo k jeho nárůstu a je možno říci, že dochází i ke změnám výše HDP mezi jednotlivými zeměmi, které spíše tedy divergují než konvergují.

V případě variačního koeficientu u HDP na osobu dochází u obou uskupení k mírnému nárůstu, což signalizuje určitou tendenci k příjmové polarizaci.

V posledním sledovaném roce (2005) došlo v rámci SADC ke snížení variačního koeficientu u HDP i u HDP na osobu. Z tohoto jednoročního poklesu však není možno vyvozovat žádné závěry. V případě, že by tento pokles byl patrný i v následujících sledovaných letech, bylo by možno říci, že se jedná o určitý trend, který byl vyvolán účastí v integračním uskupení.

Pokud porovnáváme růst reálného HDP v PPP a reálného HDP na osobu v PPP, je možno říci, že růst HDP v PPP je vyšší než je růst HDP na osobu, což indikuje, že v rámci sledovaných uskupení stále dochází k významnému populačnímu růstu, který neumožňuje významnější růst HDP na osobu. Ačkoliv došlo v poslední dekádě k významnému snížení populačního růstu v zemích sub-saharské Afriky, toto snížení zatím není tak dostatečné, aby došlo k výraznějšímu nárůstu HDP na osobu v PPP a tím i k možnému rozvoji lidského potenciálu.

Zkoumání distribuce příjmů v populaci je důležité, protože normální rozložení příjmů představuje jeden z pilířů sociální solidarity a zároveň tím ukazuje i určitou důvěryhodnost vlády dané země. Důvěra ve vládu sebou přináší vyšší investice, které z dlouhodobějšího hlediska představují vyrovnanější příjmy státního rozpočtu a tím i možné vyšší investice do vzdělání a zdravotní péče, které následně vedou k ekonomickému růstu. Slabý stát s nedostatečným právním systémem nepředstavuje důvěryhodného partnera pro mezinárodní instituce či země poskytující kredit a v důsledku tedy vláda nemůže zajistit ekonomický růst. V případě dlouhodobě

nerovnoměrného rozložení příjmů (neexistuje-li reálná možnost změny) ztrácejí lidé důvěru ve vládu a právní systém, což má za následek větší snahu o daňové úniky a korupci, které vedou k zajištění určitých životních standardů. V případě zvýšené korupce a daňových úniků dochází k prohlubování nerovnoměrnosti rozložení příjmů a rozdílnému přístupu orgánů státní správy (např. soudy apod.), a tímto se opět snižuje důvěryhodnost vlády.

Jak je tedy zřejmé, nerovnoměrnost v rozložení příjmů v populaci představuje významný problém, který sebou přináší negativní vliv na ekonomický růst.

8.4. Kapitál a ekonomický rozvoj

Pokud hovoříme o kapitálu jako základní ekonomické veličině přispívající k ekonomickému růstu, je nutné brát do úvahy vztah mezi úsporami a investicemi, kdy úspory představují našetřené peníze domácností a firem (souhrnně nazývané soukromé úspory) a dále úspory veřejné (tedy vladní). Domácí úspory nutné pro investice mohou být nahrazeny zahraničními investicemi, které představují přímý zdroj tvorby kapitálu a mohou nahradit nebo doplnit domácí zdroje. V případě tvorby kapitálu je důležité brát do úvahy, že domácí obchodní politika může stimulovat a vytvářet zdroje pro investiční účely. Obchod a zlepšení směnných relací mohou přispívat k tvorbě kapitálu⁷⁶.

Mezi jednotlivými zeměmi existují významné rozdíly v podílu úspor a investic k hrubému domácímu produktu. Tyto rozdíly jsou způsobeny např. jejich schopností a ochotou spořit, popř. investovat. Některé země však spíše čerpají z úspor, tedy spotřebovávají více než vytvoří. Celkově je možno říci, že poměr úspor k HDP je nižší u rozvojových zemí⁷⁷. S úsporami úzce souvisí i tvorba kapitálu, dá se předpokládat, že rozvojové země budou tedy vytvářet i méně kapitálu.

Pro ekonomický rozvoj je dle rozvojových kritérií kritický nedostatek kapitálu, kdy právě kapitál přispívá k ekonomickému růstu a následnému rozvoji. Dostatečná akumulace kapitálu taktéž přispívá k substituci pracovní síly kapitálem. Vztah mezi pracovní silou a kapitálem při tvorbě národního důchodu je ve vyspělých ekonomikách obvykle v poměru 0,75:0,25.

Tento postup však není přímo aplikovatelný pro rozvojové země, které neshromažďují dostatečné množství dat nutných pro analýzu.

⁷⁶ Toto však platí pouze za podmínky, že rozdíl v růstu reálného důchodu není použit pouze ke spotřebě, ale část je determinována pro úspory a následnou akumulaci kapitálu.

⁷⁷ Mezi země, které čerpaly z úspor, patří např. Malawi a Sierra Leone.

Otázkou výkonnosti kapitálu je také využití technologického pokroku a jeho vztahu k růstu celkové produktivity, potažmo k hospodářské výkonnosti dané země. Pokud bychom vycházeli z aplikace Kuznětsovy křivky, která posouvá původní rozvojové teorie do nové roviny⁷⁸, je možno zlepšit ekonomickou situaci rozvojových zemí pomocí technologického pokroku. Na základě těchto teorií by bylo možno říci, že země, které nemají dostatečné množství volného kapitálu, stále mohou dosahovat ekonomického růstu. Tento ekonomický růst však musí být podmíněn právě technologickým pokrokem, kdy chudé země mohou získávat technologie od vyspělejších zemí. Pokud by k tomuto skutečně docházelo, nebylo by nezbytné investovat velké množství finančních prostředků do akumulace kapitálu, ale spíše do oblastí, které podporují technický a technologický růst (školy, věda a výzkum). Je však důležité si uvědomit, že rozvojové či nejméně rozvinuté země světa nemohou okamžitě změnit trajektorii svého vývoje⁷⁹.

Můžeme usuzovat, že pokud tato změna není okamžitě možná, je nutno u rozvojových zemí vycházet z původních rozvojových teorií – tedy z akumulace kapitálu. Vzhledem k špatnému přístupu rozvojových zemí k disponibilnímu kapitálu je nutno určitým způsobem modifikovat zkoumaný vztah, kdy kapitál bude představovat přímé zahraniční investice. Základní hypotéza je poté založena na vztahu mezi přímými zahraničními investicemi přepočtenými na jednoho obyvatele a mírou růstu HDP za sledované období. Dá se předpokládat, že s růstem přímého zahraničního kapitálu bude zároveň docházet i k růstu HDP.

⁷⁸ Vychází z náhrady nedostatečného množství disponibilního kapitálu technologickým pokrokem jako prvotní determinantou ekonomického růstu. Více o této problematice Hayami, Y. a Godo Y. (2005): *Development Economics: From the poverty to the Wealth of Nations*

⁷⁹ Výzkumy provedené v této souvislosti S. Kuznetsem byly aplikovány pouze na rozvinuté země (USA, Velká Británie, Francie, Kanada) v 19. a 20. století. Tyto země však již prošly určitým postupným historickým vývojem a nebyly nutné skokové změny. Více o této problematice Kuznets, S. (1971): *Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure*.

Tabulka 13 – Korelační koeficient (Období 1990 – 2005)

			Růst HDP ve stálých cenách roku 1990	FDI na osobu ve stálých cenách roku 1990
Spearman's rho	Růst HDP ve stálých cenách roku 1990	Correlation Coefficient	1,000	,172
		Sig. (2-tailed)	.	,557
		N	413	413
	FDI na osobu ve stálých cenách roku 1990	Correlation Coefficient	,172	1,000
		Sig. (2-tailed)	,557	.
		N	413	413

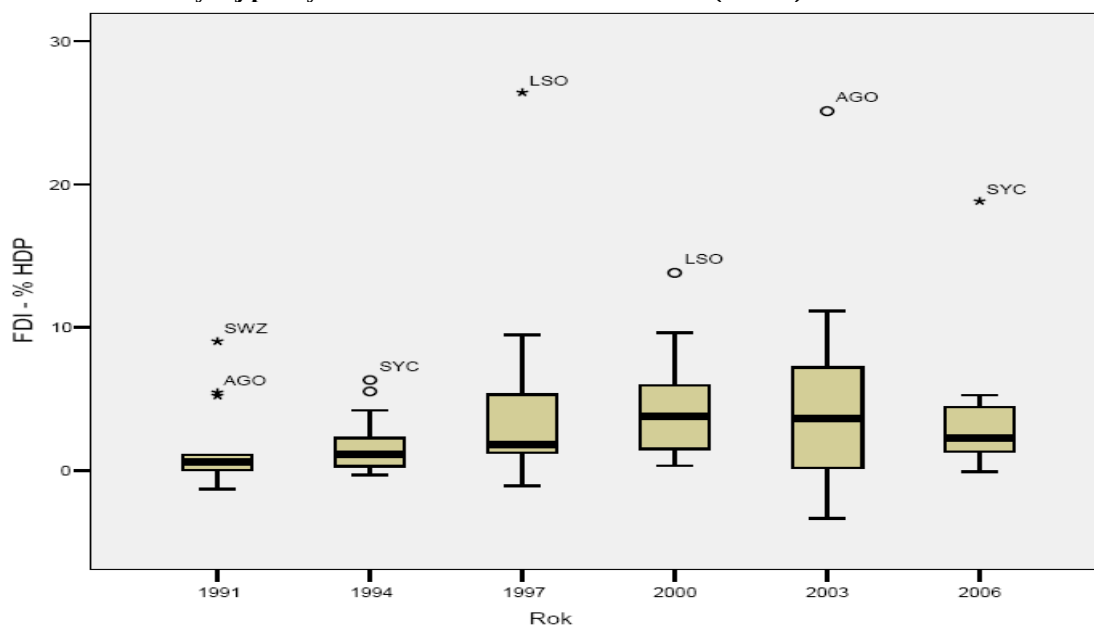
Zdroj: Vlastní výpočty založené na World Bank

Ve sledovaném období (1990 – 2006) není možno na základě provedené analýzy prokázat u sledovaných zemí vztah mezi růstem HDP ve stálých cenách a přímými zahraničními investicemi. Těsnost závislosti mezi oběma zkoumanými proměnnými je velmi nízká a zároveň se jedná o nesignifikantní hodnotu při použití regresní analýzy.

Na základě keynesiánského přístupu k tvorbě kapitálu⁸⁰ je možno říci, že množství přímých zahraničních investic představuje jednu z možností podpory ekonomického růstu. Na základě výše uvedených skutečností se dá tedy předpokládat, že regionální uskupení budou podporovat příliv zahraničních investic sloužících k podpoře ekonomického růstu. Následující graf (č. 16) sleduje hodnotu mediánu a mezikvartilového rozpětí pro přímé zahraniční investice jako % HDP pro jednotlivé sledované země v rámci SADC.

⁸⁰ Keynesiánský přístup v tomto případě odmítá myšlenku, že úspory podporují investice a naopak podporuje ideu, že jsou to hlavně investice, které generují vlastní úspory. Tyto úspory jsou vytvářeny buď růstem HDP (v případě, že jsou v ekonomice nevyužité zdroje), nebo pomocí redistribuce příjmů mezi jednotlivými skupinami s různým sklonem k úsporám (toto za předpokladu plně využitých zdrojů).

Graf 16 – Vývoj přímých zahraničních investic - % HDP (SADC) v letech 1991 - 2006

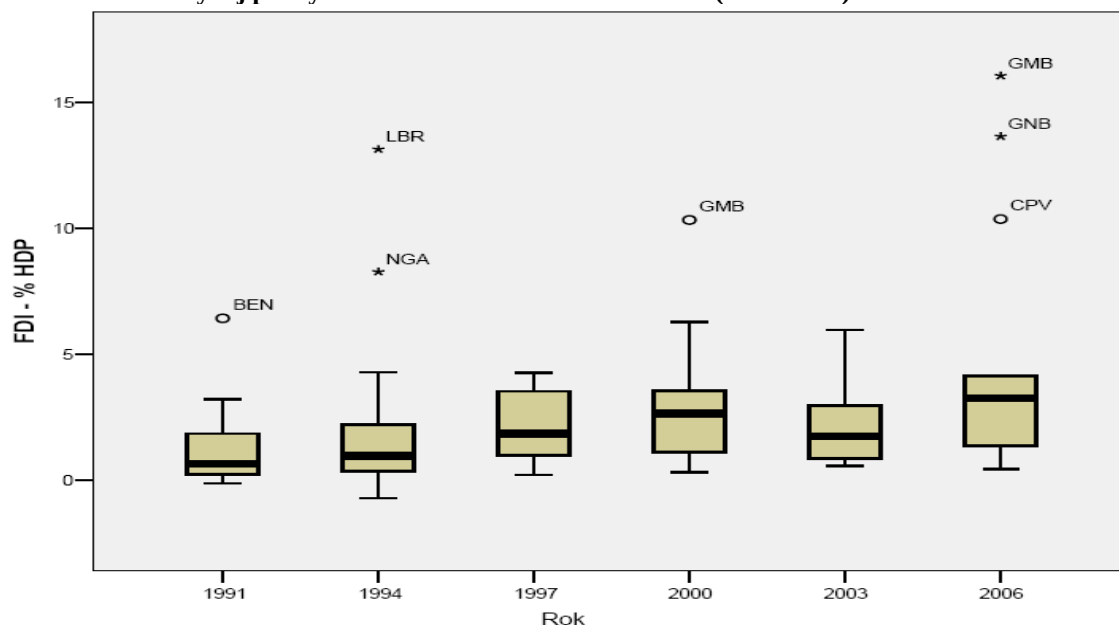
Zdroj: Vlastní výpočty založené na World Bank

Hodnota mediánu zaznamenala ve sledovaném období postupný růst, který byl přerušen v roce 2006. Celkově hodnota mediánu však nikdy nedosáhla 5 % HDP. Nejnižší hodnota mediánu je v roce 1991, kdy zároveň byla velmi nízká variabilita⁸¹ hodnot u sledovaných zemí. V roce 2003 byla nejvyšší hodnota mezikvartilového rozpětí, došlo tedy k největším rozdílům v přísunu zahraničních investic mezi jednotlivé státy. Z grafu je patrné, že existují celkově velmi výrazné rozdíly (existence odlehlých a extrémních hodnot). Rok 2006 byl charakteristický celkovým snížením výše zahraničních investic mezi jednotlivými státy a zároveň tedy i poklesem hodnoty mediánu a mezikvartilového rozpětí.

Situace v rámci ECOWAS (graf č. 16) je podobná vývoji v rámci SADC. Rozdílným je vývoj hodnoty mediánu ve sledovaném období.

⁸¹ Viz velikost obdelníku, který zahrnuje 50 % četností sledovaných znaků.

Graf 17 – Vývoj přímých zahraničních investic - % HDP (ECOWAS) v letech 1991 - 2006

Zdroj: Vlastní výpočty založené na World Bank

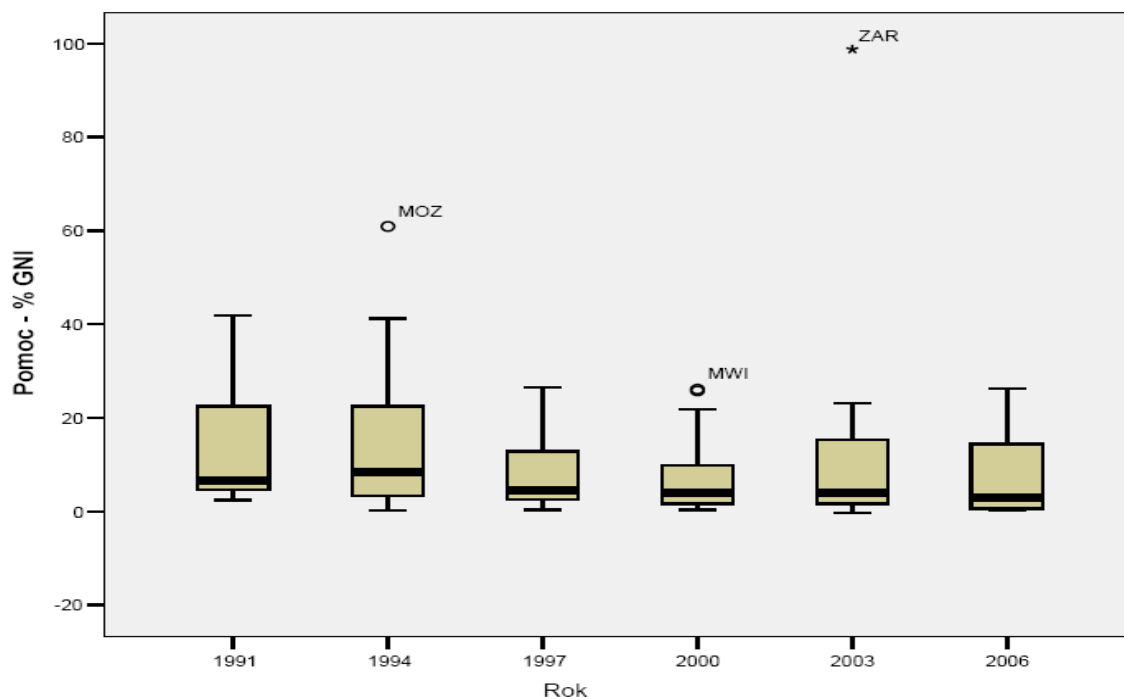
Z analýzy byla v letech 1997, 2003 a 2006 vypuštěna Libérie, která výrazným způsobem ovlivňovala výsledné hodnoty. V letech 1997 a 2003 byla výše přímých zahraničních investic v Libérii velmi vysoká (72 % a 90 %), v roce 2006 naopak dosahovala záporných hodnot (-13 %).

Pokud porovnáme situaci obou uskupení, je možno říci, že atraktivita pro zahraniční investory je u obou společenství téměř shodná, liší se však napříč integračními celky. ***Tato atraktivita je dána geopolitickou a hospodářskou stabilitou dané země. Celkově zahraniční investice spíše přitahují země se stabilním politickým režimem a významnou zásobou nerostných surovin. Integrační uskupení nepůsobí jako dostatečná záruka stability a není tedy možno prokázat jeho vliv na výši zahraničních investic. Zároveň není možno prokázat ani vliv přímých zahraničních investic na růst HDP v PPP na obyvatele.***

Dalším důležitým faktorem, který může ovlivnit akumulaci kapitálu, je výše zahraniční pomoci. Předpokladem je, že v případě rostoucí výše zahraniční pomoci bude zároveň docházet k ekonomickému růstu, tedy poroste HDP v PPP na osobu. Problémem se zde však jeví struktura zahraniční pomoci⁸². Pro účely této práce je brána zahraniční pomoc jako pomoc rozvojová. Humanitární a rozvojová pomoc se nebere do úvahy.

⁸² Zde je důležité brát do úvahy strukturu pomoci. Tedy zda se jedná o pomoc rozvojovou, humanitární či potravinovou. Některé země poskytují zemím s nedemokratickým uspořádáním pomoc humanitární a potravinovou.

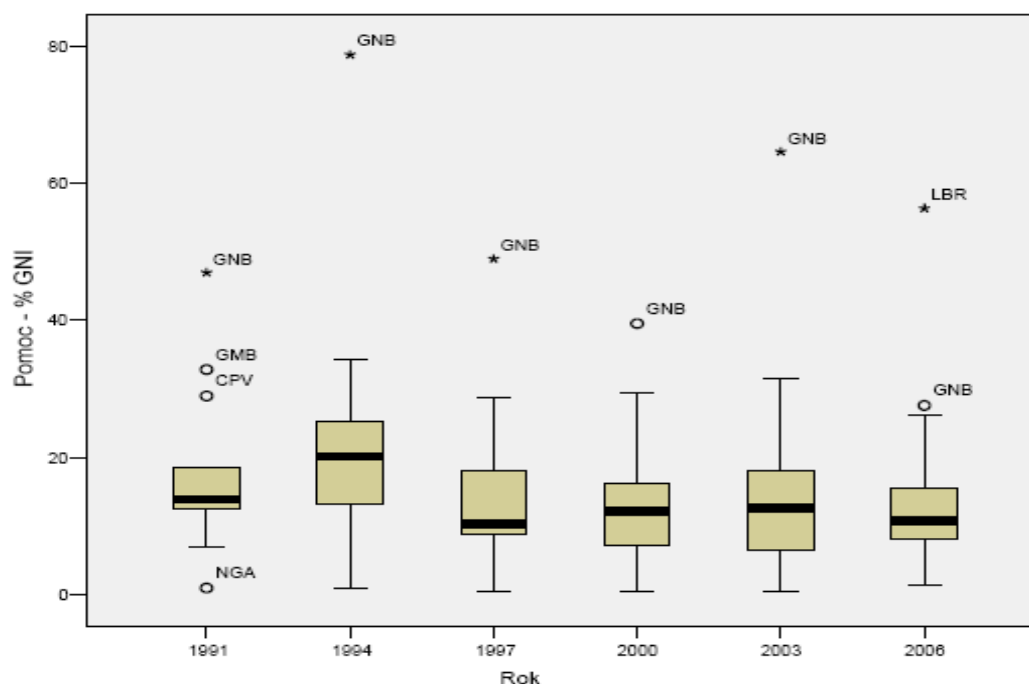
Graf 18 - Vývoj zahraniční pomoci zemí SADC (% GNI) v letech 1991 - 2006

Zdroj: Vlastní výpočty založené na World Bank

Při sledování výše zahraniční pomoci jako procenta hrubého národního důchodu (GNI) je velmi patrný rozdíl v hospodářské situaci jednotlivých zemí. Zároveň se zde však promítá i geopolitická situace v dané zemi. Dlouhodobě nejnižší míru pomoci získává v rámci SADC Mauritius, Jihoafrická republika, Botswana a Lesotho, velmi vysoká je u Mozambiku, Zambie, Zimbabwe, Malawi i D. R. Kongo (v roce 2003 činila u D. R. K. téměř 99 % hrubého národního důchodu). Z výše zahraniční pomoci je patrné, že země, které dlouhodobě trpí ekonomickými problémy, které jsou spojeny např. s totálním rozvratem ekonomiky (viz D. R. Kongo) či tam v minulosti probíhaly ozbrojené střety (Mozambik), dosahují vyšší míry zahraniční pomoci. Poskytovatelé pomoci se však zároveň snaží diferencovat výši pomoci mezi jednotlivými zeměmi - např. pokud se jedná o diktátorské režimy (Zimbabwe), je výše pomoci omezena.

U zemí ECOWAS je nejvíce závislá na zahraniční pomoci Guinea Bissau a Libérie.

Graf 19 - Vývoj zahraniční pomoci zemí ECOWAS (% GNI) v letech 1991 - 2006

Zdroj: Vlastní výpočty založené na World Bank

U těchto zemí se dá předpokládat vyšší míra pomoci a naopak nižší míra zahraničních investic. Následující tabulka 14 dokládá, že není možno prokázat vztah mezi pomocí jako % GNI a FDI jako procentem HDP. Není možno říci, že s růstem přímých zahraničních investic by docházelo ke snižování zahraniční pomoci.

Tabulka 14 – Hodnota korelačního koeficientu pro sledovaná uskupení v letech 1990 - 2005

		Pomoc - % GNI	FDI - % HDP
Pomoc - % GNI	Pearson Correlation	1	-,312
	Sig. (2-tailed)		,106
	N	413	413
FDI - % HDP	Pearson Correlation	-,312	1
	Sig. (2-tailed)	,106	
	N	413	413

Zdroj: Vlastní výpočty založené na World Bank

Zahraniční pomoc je ve velké míře závislá na režimu v dané zemi. Mnohé rozvinuté země mají morální problémy s poskytováním rozvojové pomoci nedemokratickým režimům.

Důležitým hodnotícím znakem pro výši pomoci je i jeho role při tvorbě hrubého kapitálu. Dá se předpokládat, že postupem času bude docházet ke snižování výše pomoci při vytváření hrubého kapitálu. U sledovaných uskupení je možno potvrdit tento trend, kdy hodnota mediánu

se snižuje. U obou uskupení však existují země, které procházejí opačným trendem vývoje. V případě ECOWAS se jedná o Guineu Bissau a Libérii. V rámci SADC se problémy prohlubují u D. R. Konga a Mozambiku.

8.5. Úroveň ekonomického rozvoje a ekonomická integrace

Při hodnocení regionální integrace je nutno vycházet z ekonomické situace zemí před vznikem integračního uskupení, porovnávat jejich ekonomickou situaci, to samé provést po vzniku ekonomické integrace, a následně porovnat rozdíly. Původním cílem této části bylo porovnat situaci afrických zemí v několika letech a poté porovnat, zda došlo mezi teoretickým a skutečným stavem k významným změnám. Pro většinu sledovaných ukazatelů však nebyla starší data dostupná, tedy neprovádělo se jejich statistické zjišťování. Cílem této části je porovnat teoretické rozložení integračních uskupení, které je zjišťováno na základě všeobecně rozšířených předpokladů o funkčnosti regionálních integrací, se skutečným stavem. Výsledkem bude sedm skupin, které na základě teoretických poznatků definovaných v literární rešerši mají nejlepší předpoklady pro tvorbu integračních uskupení v rámci Afriky.

Z vlastní statistické analýzy byly vyřazeny tyto státy: Angola, Svatý Tomáš a Princův ostrov a Somálsko, které nedisponují všemi sledovanými daty. Původním předpokladem bylo, že v rámci shlukové analýzy bude analyzováno 28 proměnných. Vzhledem k velkému množství dat byla nejprve provedena standardizace hodnot pomocí Z-skóre⁸³ a poté použita faktorová analýza⁸⁴ s metodou hlavních komponent, která sloučila 24 analyzovaných proměnných do 7 faktorů, které ze 77,99 % vysvětlují sledované jevy. Oproti původnímu počtu byly vypuštěny čtyři proměnné, které dosahovaly vysoké hodnoty (>0.9) korelačního koeficientu v rámci korelační matice. Těchto sedm faktorů bylo poté použito pro shlukovou analýzu, kdy na základě kofenetického korelačního koeficientu byly aplikovány hierarchické shlukovací postupy založené na míře podobnosti objektů. Následně byl použit Pearsonův párový korelační koeficientu „ r “ a metoda nejbližšího souseda.

⁸³ Z-skóre – Jedná se o nejpoužívanější formu standardizace dat, k výsledku docházíme odečtením průměru a následným dělením směrodatnou odchylkou. K tomuto kroku se přistupuje v případě, že sledované znaky disponují větší mírou proměnlivosti či větší směrodatnou odchylkou a tím pádem mají větší vliv na míru podobnosti.

Shluková analýza bez provedení standardizace dat by v našem případě nebyla interpretovatelná.

⁸⁴ Faktorová analýza se používá k zjištění závislosti a vztahů ve zdrojové matici dat. Jedná se o analýzu struktury vnitřních znaků mezi velkým počtem původních znaků využitím menšího počtu latentních znaků, tzv. faktorů.

Příslušnost k jednotlivým klastrům zachycuje následující tabulka 13. Průměrné hodnoty za jednotlivé clustery jsou uvedeny v příloze č. 2.

Tabulka 15 – Příslušnost afrických zemí do jednotlivých klastrů

Císlo klustru	Země
1	Alžírsko, Benin, Kamerun, Středoafrická republika, Komoros, Egypt, Lýbie, Mauricius, Maroko, Tunisko,
2	Botswana, Keňa, Lesotho, Namibie, Nigérie, Jihoafrická republika, Svazijsko, Zimbabwe,
3	Burkina Faso, Rovníková Guinea, Malawi, Rwanda, Tanzánie, Uganda, Zambie,
4	Burundi, Eritrea, Etiopie,
5	Kapverdy, D.R. Kongo, Gambia, Ghana, Guinea Bissau, Libérie, Madagaskar, Mauretánie, Sierra Leone, Seychelly
6	Togo, Kongo, Pobřeží slonoviny
7	Djibouti, Guinea, Čad, Mali, Mozambik, Niger, Senegal, Sudan,

Zdroj: vlastní výpočty

Pokud bychom se pokusili definovat jednotlivé skupiny zemí, můžeme říci, že první skupina představuje vyspělé země s vysokou hodnotou GNI, předpokládaná délka dožití při narození je v průměru 64,6 let, velká většina obyvatelstva (84,9 %) má přístup k pitné vodě a k sanitárním zařízením (62,7 %). Vládní výdaje na zdravotnictví představují 4,5 % HDP, což v přepočtu znamená 42,6 \$ na osobu a rok. Jedná se o země s relativně nízkou přidanou hodnotou (PH) v zemědělství, která představuje 24,9 % HDP, a vysokou hodnotou PH tvořené službami (45,5 % HDP). Jedná se o státy s relativně nízkým podílem venkovské populace (47,3 %). Země dosahují průměrného ekonomického růstu 1,37 % ročně. Celkově je možno tyto země hodnotit jako **ekonomicky stabilní a tržně orientované**, a to velmi často na sektor služeb.

Druhá skupina zemí velmi přesně kopíruje celní unii SACU. Oproti členským státům je tam však ještě Keňa, Nigérie a Zimbabwe. Zimbabwe je však zároveň členem SADC a do budoucna se s ní počítá i při rozšiřování celní unie. Tyto země je možno charakterizovat jako **státy s vysokým zaměřením na lidský kapitál**. Ze sledovaných uskupení dosahují nejvyšších průměrných hodnot u gramotnosti dospělých (80 %) a s tím související i celkové zapsání ke studiu (68,5 %). Výdaje na zdravotnictví jsou ve výši 6,5 % HDP, což představuje 59,37 \$ na osobu a rok. Vzhledem k prováděné populační politice (Keňa) dosahují tyto země i nejnižšího populačního růstu (1,37 %) ze všech sledovaných zemí. Velké procento obyvatel (73,75) má přístup k pitné vodě. Opět se jedná o tržně orientované státy, kdy podíl obchodu na HDP tvoří 104,75 % a import zboží a služeb představuje 51,87 % HDP, výše exportu je poté nižší (47,87 %). Jedná se o země orientované na průmysl a služby s malým procentem lidí zaměstnaných v zemědělství (29,37 %) a nízkou přidanou hodnotou v zemědělství (14,25 %). Je však zajímavé, že i přes tyto skutečnosti je více než 60% podíl venkovské populace.

Další skupina zemí představuje ekonomicky **slabé země s velkou orientací na zemědělství** (zemědělská PH tvoří 30,28 %) a velkým podílem venkovského obyvatelstva. Velmi nízkých hodnot dosahují ukazatele, které se týkají lidského potenciálu. Jedná se o velmi lidnaté země a ačkoliv například výdaje na zdravotnictví tvoří 6,5 % HDP, což je nejvíce ze všech sledovaných clusterů, při přepočtu však tato částka představuje pouze 15 \$ na osobu. Důležitým zdrojem příjmu je pro tyto země i rozvojová pomoc, která se podílí 16,61 % na HDP, což činí 54,42 \$ na osobu. Velmi nízké jsou i průměrné hodnoty týkající se podílu importu (34,85 %) a exportu (20,71 %) zboží a služeb na HDP. Ze všech sledovaných uskupení dosahují tyto země nejvyššího průměrného ekonomického růstu (3,42 %), což je dáno nízkou úrovní ekonomiky.

Následující skupinu by bylo možno nazvat skupinou **nejchudších zemí**, hodnota GNI je necelých 140 \$ na rok. Řadíme sem Burundi, Eritreu a Etiopii. Všechny tyto země jsou součástí COMESA. V oblasti rozvoje lidského kapitálu tyto země dosahují dlouhodobě nejnižších hodnot. Náklady na zdravotnictví dosahují 4 % HDP, ale při přepočtu na osobu činí pouhých 2,66 \$ na rok a osobu. Což je nejnižší hodnota ze všech sledovaných uskupení. Následkem snížených nákladů na zdravotní péči může být i velmi nízká délka dožití, která v případě tohoto clusteru dosahuje pouhých 47, 3 let a přítomnost zdravotnický vzdělané osoby u porodu v necelých 20 % porodů. U této skupiny zemí je i velmi nízká gramotnost a celkové zapsání ke studiu. Zároveň tyto země dosahují nejvyššího průměrného populačního růstu ze všech sledovaných clusterů (3,66 %). Jedná se většinou o státy, jejichž ekonomika je postavena na zemědělství, kdy je v této oblasti národního hospodářství zaměstnáno téměř 80 % populace. Jedná se o země, které jsou velmi závislé na rozvojové pomoci, která tvoří 34,46 % HDP, což představuje vyšší hodnotu, než je spotřeba vlády vyjádřená podílem na HDP. Celkově se dá říci, že ekonomika těchto zemí prochází recesí, protože dosahují záporných hodnot ekonomického růstu.

Pátá skupina představuje nejvíce heterogenní skupinu. V tomto případě není možno zevšeobecňovat na průměrné hodnoty, protože existuje velmi vysoká variabilita v rámci sledovaných zemí. Dalo by se říci, že se jedná o země, které z určitých důvodů nemohly být zařazeny do žádné další skupiny. V průběhu výpočtů v rámci shlukové analýzy dosahují sledované země největší vzdálenosti mezi sebou navzájem.

Předposlední skupinu zemí tvoří země s velmi nízkou zemědělskou přidanou hodnotou a s **orientací na průmysl a obchod**, jehož podíl na HDP je 101,5 %. Ze všech sledovaných klastrů má tato skupina nejnížší podíl venkovské populace (42,7 %). Zároveň se však jedná o země s velmi nízkým podílem rozvojové pomoci, který tvoří pouze 1,8 % HDP, což představuje v přepočtu na osobu necelých 20 \$. Ačkoliv náklady na zdravotnictví představují pouze 3,75 % HDP, jedná se o země s nejvyšším podílem zdravotnický vzdělané osoby u porodu. Gramotnost

dospělých zahrnuje téměř 70 % dospělé populace a velmi vysoké množství obyvatel (66 %) je zapsáno ve všech formách studia.

Poslední skupina zemí zahrnuje členy ECOWAS – Guinea, Mali, Niger a Senegal. Jedná se o skupinu zemí s nejnižší úrovní gramotnosti dospělých a zároveň i s tím související nízkou úrovní zapsání ke studiu, která nedosahuje ani 40 %. Jedná se celkově o velmi chudé země, jejichž průměrná hodnota GNI na osobu v PPP dosahuje pouhých \$ 525. Nejen z tohoto důvodu se rozvojová pomoc podílí více než 10 % na HDP. Tato hodnota představuje téměř veškeré vládní výdaje, které jsou jako podíl na HDP vyšší pouze o jedno procento. Tyto země jsou charakteristické i vysokým populačním růstem, který dosahuje 2,62 % ročně. Ačkoliv se jedná o velmi chudé země, průmyslová přidaná hodnota se podílí na HDP 60 %, což představuje nejvyšší průměrný podíl ze všech sledovaných uskupení. Zároveň tyto země dosahují nejvyššího ekonomického růstu.

Výše uvedená „teoreticky vytvořená“ regionální uskupení by měla mít výhodnější předpoklady pro ekonomický růst. Jedná se o země s podobným stupněm ekonomického rozvoje a situací a blízkou hospodářsko strukturou (výjimku tvoří pátá skupina). Teorie se však shoduje se skutečným složením integračních uskupení velmi málo. ***Je možno říci, že integrační uskupení v Africe nejsou založena pouze na socioekonomické podobnosti jednotlivých zemí. Důsledkem toho může být nedostatečný ekonomický růst a nezlepšování životních podmínek obyvatelstva.***

8.6. Regionální uskupení a vzájemný obchod

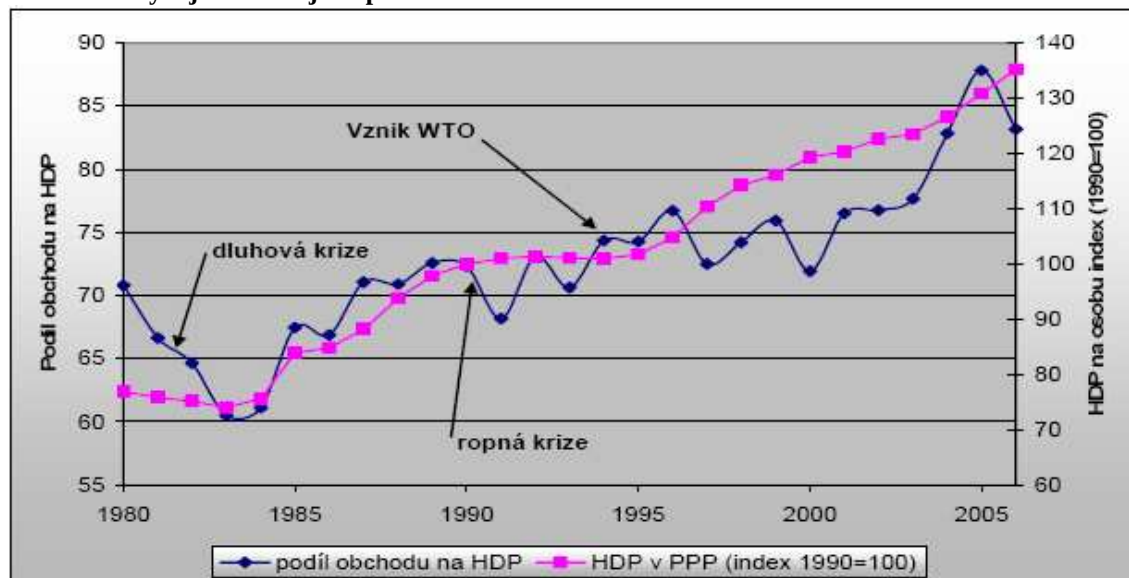
Argumenty klasické a neoklasické ekonomické teorie ohledně volného obchodu jsou všeobecně známy. Jejich hlavním argumentem je alokace zdrojů do produkce statků a služeb, kde jednotlivé země dosahují komparativní výhody. Spolu s využitím komparativní výhody a úspor z rozsahu kombinovanými se specializací jednotlivých zemí může docházet ke zvyšování produkčních kapacit jednotlivých zemí. Země, které mají rozdílnou alokaci zdrojů a odlišnou produktivitu produkčních faktorů, mohou získávat z mezinárodního obchodu. Od počátku 60. let minulého století rostl světový obchod podstatně rychleji než světový příjem, a to skoro půl století. Rozdílná situace však panuje v rozvojových zemích.

Dalo by se očekávat, že v průběhu existence regionálního uskupení se bude zvyšovat vzájemná obchodní výměna a bude docházet k vyšší specializaci jednotlivých zemí.

Následující grafy 16 a 17 zachycují vývoj obchodu, jako procenta HDP a HDP na osobu v PPP v rámci SADC a ECOWAS. Jak je z grafu patrné, dochází k neustálému růstu HDP v paritě kupní síly u sledovaného uskupení. Podíl obchodu na HDP má velmi kolísavý průběh. V průběhu vývoje není možno u SADC vysledovat žádný zřetelný výrazně přírůstový trend. Je

však možno říci, že od roku 1983 došlo k nárůstu podílu obchodu na HDP. Tento vývoj je možno chápat jako pozitivní vliv uskupení. Zároveň zde však působí i další faktory, mezi které můžeme zařadit např. vliv globalizace a liberalizace světového obchodu v rámci GATT/WTO.

Graf 20 – Vývoj obchodu jako procenta HDP a HDP na osobu v rámci SADC

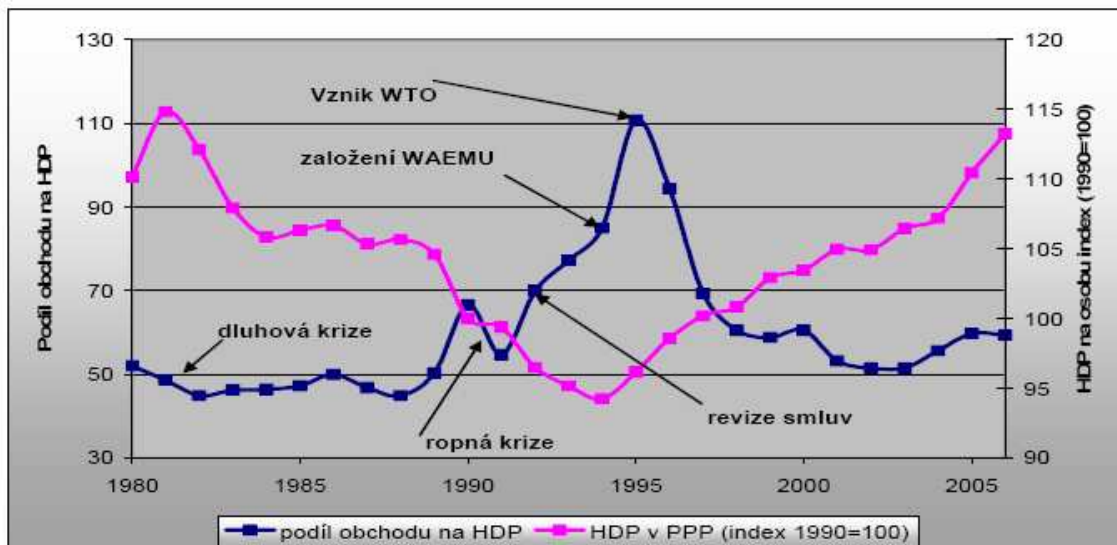
Zdroj: Vlastní výpočty založené na World Bank

Rozdílná situace je patrná u ECOWAS, kdy HDP v PPP zaznamenalo mezi lety 1981 a 1994 výrazný propad a od následujícího roku postupný růst. Pokud sledujeme vývoje poměru podílu obchodu na HDP u ECOWAS, je zřejmé, že mezi lety 1983 a 1995 docházelo k nárůstu, s výjimkou let 1990 – 1991, kdy probíhala druhá ropná krize. Dalo by se očekávat, že po změnách v obchodním režimu dojde k výraznému nárůstu podílu obchodu na HDP.

Tento trend je zřejmý např. po roce 1992, kdy došlo k revizi zakládajících smluv ECOWAS a následně k nárůstu podílu obchodu na HDP. Tento pozitivní trend byl však dán i krizí francouzského franku⁸⁵, na který bylo v té době vázáno velké množství afrických měn.

⁸⁵ Jednalo se o krizi způsobenou spekulanty, kteří využívali nejistoty panující v rámci EMS, což mělo za následek změny flukтуаčních pásem. Francouzský frank nebyl před krizí fakticky podhodnocen.

Graf 21 – Vývoj obchodu jako procenta HDP a HDP na osobu v rámci ECOWAS

Zdroj: Vlastní výpočty založené na World Bank

V následujícím období (1994) byly podepsány zakládací smlouvy WAEMU a došlo k velmi výraznému meziročnímu nárůstu podílu obchodu na HDP. Velké snižování tohoto podílu nastalo od roku 1995, tedy od založení WTO, kdy v letech 1995 – 1998 došlo k propadu o téměř 40 %.

Pro hodnocení vzájemného intraregionálního obchodu byla použita data z databáze COM-TRADE OSN. Následující tabulka 16 zobrazuje vzájemný celkový obchod mezi ECOWAS a jednotlivými uskupeními.

Ani u jednoho ze sledovaných uskupení není evidentní vztah mezi podílem obchodu na HDP a HDP na osobu v PPP. Zároveň není patrný ani vliv ekonomické liberalizace a regionální integrace

Tabulka 16 – ECOWAS a vzájemný obchod s ostatními uskupeními v % celkového obchodu (svět = 100 %)

		AMU	CEMAC	COMESA	EAC	ECCAS	ECCOWAS	IGAD	IOC	SACU	SADC	UOMEA
1995	export	1,55	1,26	0,81	0,02	1,92	21,82	0,02	0,03	na	0,70	14,24
	import	1,90	0,96	0,50	0,04	1,01	18,83	0,05	0,01	na	0,12	6,94
1996	export	1,02	1,23	0,23	0,01	1,42	13,25	0,01	0,00	na	0,19	9,19
	import	1,20	0,64	0,29	0,05	0,67	12,21	0,04	0,04	na	0,15	5,17
1997	export	1,14	1,34	0,23	0,01	1,51	13,28	0,01	0,03	na	0,23	9,63
	import	1,29	0,56	0,24	0,05	0,64	11,44	0,03	0,01	na	0,13	5,22
1998	export	1,38	2,17	0,23	0,01	2,38	16,44	0,02	0,03	na	0,27	10,51
	import	1,07	0,50	0,43	0,08	0,53	9,93	0,09	0,05	na	0,17	5,58
1999	export	0,47	1,31	0,31	0,03	1,50	12,19	0,03	0,04	na	0,22	8,59
	import	1,37	0,40	0,41	0,04	0,44	12,03	0,08	0,02	na	0,19	5,86
2000	export	0,41	1,08	0,19	0,01	1,25	9,35	0,03	0,03	1,42	1,61	6,56
	import	1,08	0,40	0,45	0,09	0,42	15,97	0,09	0,07	1,65	1,82	6,92
2001	export	0,41	0,99	0,10	0,00	1,29	9,27	0,00	0,02	1,85	2,17	5,76
	import	1,00	0,37	0,56	0,07	0,39	13,49	0,10	0,24	2,54	2,83	6,85
2002	export	0,46	0,97	0,14	0,01	1,27	11,89	0,00	0,01	1,54	1,86	6,53
	import	1,18	0,66	0,75	0,12	0,83	12,42	0,17	0,08	2,10	2,38	6,62
2003	export	0,43	1,70	0,13	0,01	1,86	9,45	0,01	0,01	2,02	2,19	5,79
	import	0,64	0,28	0,42	0,09	0,30	11,99	0,10	0,08	2,27	2,42	5,89
2004	export	1,38	1,52	0,52	0,14	2,06	22,65	0,02	0,02	3,54	4,22	11,41
	import	1,32	0,55	0,76	0,05	0,57	16,89	0,05	0,03	2,69	2,75	7,32
2005	export	0,96	1,39	0,78	0,05	1,85	20,21	0,29	0,03	6,90	7,41	9,27
	import	1,35	0,91	0,73	0,04	0,92	17,20	0,04	0,06	2,74	2,80	5,47

Zdroj: Vlastní výpočty založené na COMTRADE

K největší obchodní výměně dochází v rámci ECOWAS, ostatní integrační uskupení s výjimkou SADC nedosahují v rámci vzájemného obchodu významnější pozice⁸⁶. Při porovnání výše exportu a importu v rámci ECOWAS je zajímavé zjištění, že hodnota exportu ve sledovaných letech je vyšší než hodnota importu. Tento rozdíl, který dosahuje i více než 10 %, je dán hodnotou reexportů a reimportů, které nejsou ve výpočtech zahrnuty.

Celkově je možno hodnotit celoafrický obchod ECOWAS jako nevýznamný. V roce 2005 necelá čtvrtina exportů a sedmina importů byla určena pro členské země. Při srovnání výše vzájemného obchodu s ostatními africkými uskupeními je celkový zobchodovaný podíl na africkém kontinentu velmi nízký. Je tedy možno říci, že země ECOWAS nejsou příliš ekonomicky orientovány na ostatní africké země.

Tabulka 17 dokumentuje vzájemný obchod v rámci SADC a mezi SADC a ostatními africkými regionálními uskupeními.

Obě společenství představují integraci typu jih-jih, která je charakteristická právě nízkou obchodní výměnou mezi zúčastněnými zeměmi, kdy ekonomická orientace téměř všech zúčastněných zemí je shodná. Jedná se o export primárních komodit a nerostných zdrojů. Otázkou zde

⁸⁶ Hodnota vzájemného obchodu s UOMEA a SACU není v tomto případě brána do úvahy, protože všechny členské země UOMEA jsou zároveň členskými zeměmi ECOWAS a členské země SACU jsou zároveň součástí SADC.

zůstává, zda je v moci více industrializovaných zemí (např. JAR), aby uspokojily požadavky zemí orientovaných na zemědělství.

Dalším důležitým faktorem je orientace na sektor služeb či spíše turistický ruch. Tento typ aktivit nemůže nalézt partnera v další zemi uskupení, protože se ve většině případů jedná o služby nabízené v rámci obchodních vztahů sever-jih, a tedy neovlivňujících vzájemný obchod.

Dalším problematickou částí vzájemného obchodu je závislost na zahraničním kapitálu. Jednotlivé země v rámci sledovaných uskupení ve většině případů⁸⁷ nejsou schopny uspokojit potřebu kapitálu v rámci uskupení.

Tabulka 17 – SADC a vzájemný obchod s ostatními uskupeními v % celkového obchodu (svět = 100 %)

		AMU	CEMAC	COMESA	EAC	ECCAS	ECCOWAS	IGAD	IOC	SACU	SADC	UOMEA
1995	export	0,11	0,01	6,70	1,09	1,10	0,14	0,35	1,03	0,00	7,31	0,02
	import	0,04	0,10	4,11	1,41	0,17	0,17	1,24	0,48	0,00	3,07	0,12
1996	export	0,05	0,04	7,07	0,90	0,89	0,12	0,39	0,89	0,00	7,68	0,01
	import	0,03	0,07	4,58	1,82	0,22	0,26	1,65	0,60	0,00	3,04	0,21
1997	export	0,09	0,24	9,20	1,48	1,35	0,15	1,22	1,12	0,00	8,38	0,02
	import	0,04	0,09	4,11	1,84	0,12	0,18	1,63	0,65	0,00	2,59	0,15
1998	export	0,07	0,16	9,50	2,40	2,28	0,07	1,27	1,83	0,00	6,96	0,05
	import	0,04	0,10	5,78	2,42	0,11	0,55	2,21	0,91	0,00	3,21	0,52
1999	export	0,11	0,74	8,23	2,06	1,38	0,22	1,27	1,42	0,00	7,27	0,04
	import	0,04	0,07	5,25	2,07	0,10	0,23	1,75	0,59	0,00	3,87	0,21
2000	export	0,25	0,24	8,46	1,63	1,61	0,96	1,06	1,27	4,87	15,35	0,32
	import	0,04	0,03	1,91	0,35	0,10	0,63	0,30	0,15	15,61	17,24	0,12
2001	export	0,38	0,23	7,27	1,50	1,75	1,10	1,10	1,18	4,71	13,55	0,26
	import	0,03	0,20	2,45	0,42	0,50	0,76	0,37	0,24	17,96	20,17	0,10
2002	export	0,45	0,31	9,32	1,91	2,54	1,44	1,30	1,27	6,61	18,36	0,31
	import	0,08	0,18	2,33	0,43	0,25	0,99	0,37	0,26	19,66	21,82	0,12
2003	export	0,27	0,38	7,75	2,06	2,68	1,63	1,36	1,31	5,67	15,73	0,33
	import	0,06	0,08	2,50	0,49	0,13	0,90	0,39	0,21	17,52	19,61	0,08
2004	export	0,21	0,22	7,43	2,16	2,15	1,54	1,48	0,94	7,20	16,32	0,29
	import	0,02	0,11	2,35	0,51	0,53	1,25	0,39	0,18	16,77	19,34	0,06
2005	export	0,41	0,31	7,50	1,95	2,11	1,67	1,29	1,05	6,12	15,59	0,31
	import	0,07	0,19	3,46	0,58	0,71	0,91	0,40	0,13	13,52	17,52	0,04

Zdroj: Vlastní výpočty založené na COMTRADE

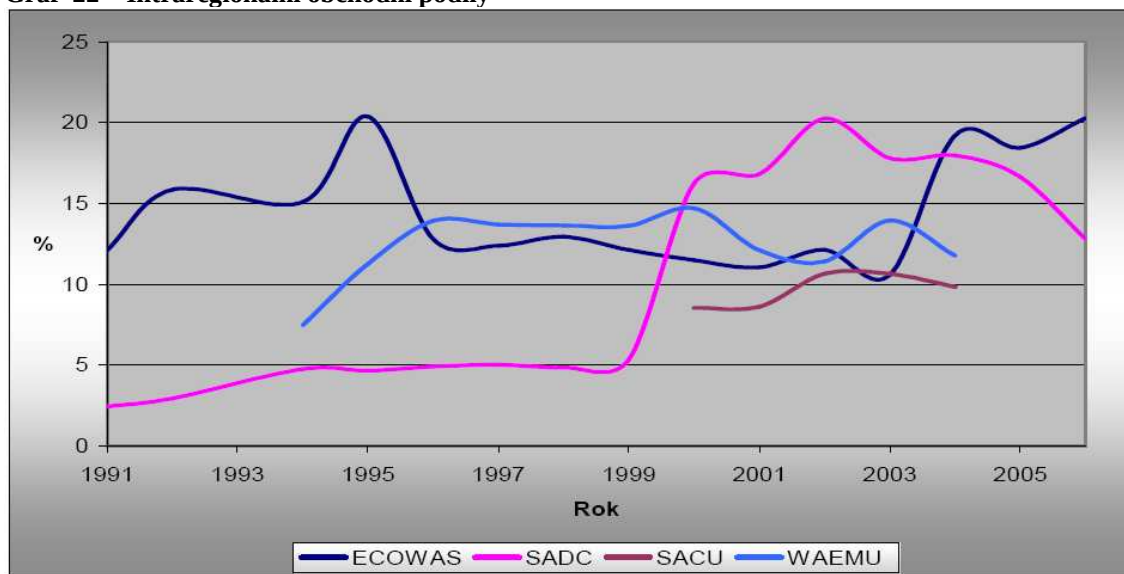
Pokud bychom použili pro zjištění významu regionálního uskupení intraregionální obchodní podíly⁸⁸ pro jednotlivá uskupení (graf 22) dalo by se říci, že dochází k nárůstu tohoto podílu u ECOWAS a snižování v rámci SADC. Můžeme předpokládat, že zatímco v rámci SADC a ECOWAS bude docházet k stagnaci či velmi mírnému růstu, výraznější trend bude převládat

⁸⁷ I zde se však najdou výjimky, jedná se opět například o JAR, Seychely či Mauritius.

⁸⁸ Intraregionální podíly sledují klesající či rostoucí vliv regionálního uskupení na vzájemný obchod daného uskupení. Jedná se o objem uskutečňovaného regionálního obchodu vydělený celkovým obchodem členských zemí.

v SACU a UEMOA, tedy v celních uniích těchto uskupení⁸⁹. Jak je však z grafu patrné ani v rámci těchto celních unií nedochází k výraznému nárůstu meziregionálního obchodu.

Graf 22 – Intraregionální obchodní podíly

Zdroj: Vlastní výpočty založené na COMTRADE

Poznámka: Údaje SADC nezahrnují Angolu a D.R.Kongo, u kterých nejsou údaje k dispozici.

Údaje ECOWAS nezahrnují Guineu Bissau, Libérii a Pobřeží slonoviny.

Velký nárůst obchodu v rámci SADC byl zaznamenán mezi roky 1999 a 2001, kdy došlo právě ke vzniku zóny volného obchodu SADC. Tento nárůst byl způsoben částečným odbouráním celního zatížení v rámci SADC, a tím tedy došlo i k nárůstu obchodu SADC⁹⁰. Oproti předpokladům se nepotvrdilo, že vzhledem k ekonomickému významu Jihoafrické republiky bude obchodní podíl SADC významně vyšší než podíl ECOWAS. Z dlouhodobého časového hlediska (1980 – 2005) došlo k velmi výraznému nárůstu intraregionálního obchodu. Před rokem 1980 téměř nedocházelo k obchodu v rámci sledovaného regionu.

Obchodní vztahy mezi jednotlivými zeměmi v rámci sledovaných uskupení budou dále analyzovány pomocí indexu bilaterismu.

Při použití intraregionálních obchodních podílů narážíme na problém, kterým je závislost na ekonomické velikosti dané země a na počtu zemí ve výběru. Hlavně z tohoto důvodu nejsou intraregionální obchodní podíly vhodným nástrojem pro zjišťování podoby regionalismu v rámci afrických uskupení, kde dochází k častému prolínání, opouštění či přistupování

⁸⁹ Ne všechny země ECOWAS jsou zároveň členy WAEMU a ne všechny země SADC jsou zároveň členy SACU. Údaje o jednotlivých členských státech jsou uvedeny v příloze.

⁹⁰ Přesnou výši tohoto nárůstu však není možno zjistit, protože mezi roky 1999 a 2000 došlo ke změně sledovaných dat.

k jednotlivým regionálním dohodám. Tento ukazatel nemá ani přílišnou vypovídací hodnotu pro vztahy uvnitř jednotlivých uskupení.

8.6.1. Index bilaterismu

Následující tabulka 18 uvádí hodnotu indexu bilaterismu ECOWAS v roce 2005. Index může nabývat hodnot $\langle 0 - 2 \rangle$, kdy hodnota blízká jedné značí vyrovnané obchodní vztahy, tedy vyrovnanou obchodní bilance. Hodnoty blízké dvěma naopak značí významného exportního partnera, kdy objem exportu do dané země velmi výrazně převyšuje objem importu z dané země. Nevýhodou indexu bilaterismu je jeho vypovídací schopnost týkající se velikosti vzájemného obchodu. Jedná se pouze o indexové vyjádření, které vyjadřuje pouze poměr vzájemného obchodu nikoliv objem vzájemného obchodu, a nelze tedy vyvozovat velikost obchodu, pouze existenci určitého vztahu⁹¹.

Tabulka 18 - Index bilaterismu ECOWAS v roce 2005

Partner Reporter	BEN	BFA	CPV	CIV	GMB	GHA	GIN	GNB	LBR	MLI	MRT	NER	NGA	SEN	SLE	TGO	průměr
BEN		1.79	0.13	1.59	1.60	0.16	1.05	1.42	0.02	2.00	0.04	1.95	0.76	0.10	0.04	0.33	0.86
BFA	0.97		0.11	0.13	1.94	1.27	1.50	1.95	1.63	1.37	0.69	1.84	0.29	0.07		0.97	1.05
CPV				1.58	0.70	..	0.96	..	1.58	0.94	0.01	1.66		1.67		0.01	0.83
CIV	1.97	1.99	2.00		2.00	1.87	1.81	1.97	1.85	1.99	0.08	1.92	0.57	1.57	1.93	1.92	1.70
GMB	1.19		1.72	0.00		0.28	1.86	0.15	0.02	0.37	1.02		0.01	0.16	0.08	0.00	0.53
GHA	1.55	1.87		1.00	1.52		1.61	0.03	1.73	0.38	0.00	0.45	0.86	1.81	1.98	0.00	1.06
GIN	0.00	1.48		0.39	0.70	0.15		0.43	1.83	1.86	0.66	1.87	0.08	0.31	1.99	1.75	0.97
MLI	0.07	0.51	0.16	0.02	0.04	0.35	0.70	0.07			1.56	1.77	0.03	0.59	1.08	0.01	0.53
MRT	0.48			0.03	0.94	2.00	0.13	0.21	1.95	1.08		1.73	1.99	0.18		1.57	1.03
NER	0.30	0.33		0.23	0.05	1.01	1.30	1.40		1.10	0.97		1.11	0.01		0.37	0.68
NGA	1.09	0.12	0.68	1.94	0.16	1.91	0.02	0.91	1.74	1.74	0.06	0.74		1.78		0.03	0.92
SEN	1.93	1.99	2.00	0.42	1.99	0.44	1.91	2.00	2.00	2.00	1.99	2.00	0.02		2.00	1.66	1.62
SLE				0.00										0.00			0.00
TGO	1.55	1.92	1.98	0.28	0.62	1.80	1.21	1.61	1.57	2.00	0.42	1.98	1.50	0.81	0.71		1.33
průměr	1.01	1.33	1.10	0.59	1.02	0.94	1.17	0.93	1.45	1.40	0.62	1.63	0.66	0.70	1.23	0.72	0.180

Zdroj: Vlastní výpočty založené na COMTRADE

Mezi nejvýznamnější exportéry ECOWAS řadíme Pobřeží slonoviny, Senegal a Togo. Naopak velmi významnými meziregionálními importéry jsou Benin, Gambie, Mali, Sierra Leone. Vyrovnaný je index bilaterismu pro Burkinu Faso, Kapverdy, Ghanu, Guineu, Mauretánii a Nigérii.

Následující tabulka 19 uvádí index bilaterismu SADC v roce 2005. Jak je z tabulky zřejmé, velmi závislou zemí na importu je Angola, která je u všech sledovaných zemí s výjimkou Seychell dovozcem. Seychelly jsou i vzhledem ke své lokaci, velikosti a nedostatku primárních zdrojů významným importérem v rámci SADC. Opačná situace je u Jihoafrické republiky, která využívá své asymetrické pozice se zbytkem zemí SADC. Představuje velkého exportéra do zemí SADC, ale zůstává malým importérem. Jedinými výjimkami jsou v tomto případě Zimbabwe a

⁹¹ V případě použití absolutních hodnot vzájemného obchodu by se zase spíše jednalo o rozlišení mezi jednotlivými centry a periferními regiony.

Svazijsko. Zvláštní postavení má Jihoafrická republika i pro Malawi a Zimbabwe, pro které představuje základní tranzitní zemi⁹². Důležitým exportérem je i Svazijsko. Mezi země s vyrovnaným indexem bilaterismu řadíme Botswanu a Tanzánii.

Tabulka 19 – Index bilaterismu SADC v roce 2005

Partner Reporter	AGO	BWA	ZAR	LSO	MWI	MUS	MOZ	NAM	SYC	ZAF	SWZ	TZA	ZMB	ZWE	Průměr
AGO	x	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
BWA	1,986	x	1,079	1,307	..	0,679	0,579	0,893	1,993	0,256	1,233	1,152	1,424	1,581	1,180
ZAR	..	..	x	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
LSO	..	1,998	..	x	..	1,384	..	..	..	0,269	..	1,508	0,903	1,215	1,213
MWI	1,726	1,088	1,991	1,990	x	0,113	0,209	0,060	0,025	0,391	0,009	0,224	0,191	0,221	0,634
MUS	1,999	0,981	0,839	0,857	1,193	x	0,153	0,530	1,195	0,181	0,033	1,012	0,116	0,769	0,758
MOZ	1,902	0,054	1,832	1,849	1,248	0,186	x	0,001	1,796	0,412	0,399	0,188	0,620	0,840	0,871
NAM	1,964	1,365	1,998	1,774	0,916	1,112	1,999	x	0,884	0,534	0,417	1,828	1,740	0,420	1,304
SYC	0,334	..	..	..	..	0,054	..	1,572	x	0,129	0,133	0,257	..	..	0,413
ZAF	1,294	..	1,970	..	1,567	1,857	1,941	..	1,942	x	..	1,829	1,612	1,408	1,713
SWZ	1,856	1,513	..	1,995	0,890	1,983	1,969	1,736	1,950	1,988	x	1,369	1,559	1,999	1,734
TZA	2,000	1,705	1,911	..	1,355	0,181	1,566	0,147	0,066	0,840	0,046	x	1,329	0,884	1,002
ZMB	1,563	1,566	1,634	1,993	1,626	0,854	0,145	1,157	1,126	0,434	1,714	1,172	x	0,810	1,215
ZWE	1,901	0,441	0,169	1,968	1,798	0,485	0,322	1,869	0,034	1,302	0,562	0,649	0,167	x	0,897

Zdroj: Vlastní výpočty založené na COMTRADE

Při posuzování indexu bilaterismu z dlouhodobého hlediska je patrné, že existuje značná variabilita mezi jednotlivými roky, což autorka přisuzuje určité nespolehlivosti vstupních dat a činí výstupy jednotlivých analýz obtížně interpretovatelnými.

Při porovnání vývoje indexu bilaterismu v čase není možno vysledovat žádný významný trend, který by v dlouhodobějším časovém horizontu zaznamenával rostoucí pozici, která by se dala u regionálního uskupení očekávat. Je patrné, že index bilaterismu ECOWAS má větší variální rozpětí (0,180) než SADC (0,146). Dá se tedy usuzovat, že v rámci ECOWAS jsou mezi importem a exportem jednotlivých zemí větší rozdíly než v rámci SADC. Pro hodnocení těchto rozdílů by bylo vhodné použít index otevřenosti s využitím intraregionálního importního podílu⁹³ založeného na přidané hodnotě v jednotlivých sektorech národního hospodářství. Tato data však nejsou v současné době pro sledované země k dispozici.

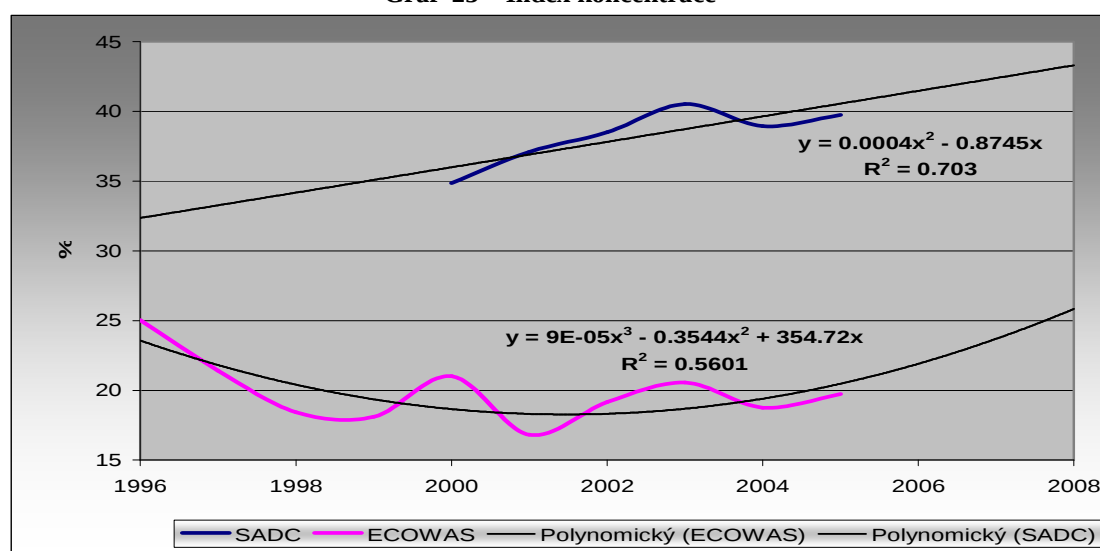
⁹² Malawi a Zimbabwe jsou závislé na transportu skrz JAR: V případě Malawi prochází skrz jihoafrické přístavy 90 % veškerého zboží a v případě Zimbabwe se jedná o 60 %. Tyto země jsou závislé na celkové infrastruktuře JAR. Využívají nejenom její přístavy, ale i vlakovou, leteckou či automobilovou dopravu.

⁹³ Více o této problematice Belke a Wang, 2006.

8.6.2. Index koncentrace

Následující graf 23 zachycuje vývoj indexu koncentrace⁹⁴ u SADC a ECOWAS. Analýza byla u SADC provedena i pro roky 1995 – 1999, ale vzhledem k nehomogenitě dat je nutno výsledné hodnoty brát pouze jako informativní. Z tohoto důvodu ani není příliš vhodné použití trendové funkce. Index koncentrace ukazuje, jaká je průměrná závislost zemí na obchodu v rámci uskupení. Je možno říci, že koncentrace obchodu v rámci ECOWAS je významně nižší, než je tomu u SADC. Tato závislost je opět dána existencí Jihoafrické republiky jako členské země SADC, která patří k nejvýznamnějším obchodním partnerům. Znovu tedy narážíme na nevyvážené jednostranné vztahy, které nepodporují regionální integraci, ale spíše vytváření dominantního postavení jedné země v rámci uskupení. Tento asymetrický vztah však může mít pozitivní efekt na konvergenci jednotlivých ekonomik. Z tohoto důvodu tedy bude později ještě zkoumána beta konvergence⁹⁵, popř. sigma konvergence⁹⁶, kdy jednotlivá sledovaná uskupení by v dlouhodobějším časovém období měla vykazovat konvergenční tendenci.⁹⁷

Graf 23 – Index koncentrace

Zdroj: Vlastní výpočty založené na COMTRADE

Poznámka: Údaje SADC nezahrnují Angolu a D.R.Kongo, u kterých nejsou údaje k dispozici.
Údaje ECOWAS nezahrnují Guineu Bissau, Libérii a Pobřeží slonoviny.

⁹⁴ Index koncentrace bývá též nazýván indexem závislosti. V případě vysokých hodnot tohoto indexu dochází k velmi silné závislosti, která v případě náhlé ztráty trhu může vést k ekonomickým problémům.

⁹⁵ O Beta konvergenci je možno hovořit, pokud reálný HDP v zemích s nižší ekonomickou úrovní roste rychleji než v zemích s vyšší hodnotou HDP.

⁹⁶ Sigma konvergence – je chápána jako tendence ke snižování variability v úrovni reálného HDP na obyvatele mezi jednotlivými zeměmi za sledované časové období.

⁹⁷ Více o problematice beta a sigma konvergence Barro a Sala-I-Martin, 2004.

Pokud bychom sledovali jednotlivé země a koncentraci jejich obchodu v rámci uskupení ECOWAS, je možno říci, že nejvyšší koncentrace dosahují Burkina Faso, Mali a Niger. Naopak nejmenší koncentrace obchodu je u Mauretánie, Nigérie a Kapverd. Poslední tři jmenované země mají i vyrovnaný index bilaterismu. Z tohoto důvodu se tedy nabízí otázka, zda může existovat vzájemný vztah mezi těmito dvěma indexy.

Jak je však z následující tabulky 20 patné, není možno prokázat žádný významný vztah mezi indexem bilaterismu a indexem koncentrace.

Tabulka 20 – Korelační koeficient mezi indexem bilaterismu a koncentrace

		index bilate- rismu	index koncen- trace
index bilaterismu	Pearson Correlation	1	,208
	Sig. (2-tailed)		,308
	N	26	26
index koncentrace	Pearson Correlation	,208	1
	Sig. (2-tailed)	,308	
	N	29	29

Zdroj: Vlastní výpočty

Při hodnocení obchodního potenciálu či obchodních vztahů jednotlivých uskupení je důležité vzít také do úvahy, jaký může být vliv obchodu na celkovou ekonomickou situaci dané země a jakým způsobem se může obchod promítat do celkového blahobytu (a tím mít i vliv na snižování meziregionálních disparit) sledovaných uskupení. Dalo by se předpokládat, že pokud rostoucí výše mezinárodního obchodu přispívá k růstu HDP a růst HDP pozitivně působí na růst lidského blahobytu, že bude možno vysledovat určitý vztah mezi hodnotou obchodu a výší HDI. Po provedení korelační analýzy však nebyl prokázán žádný vztah mezi hodnotou obchodu v logaritmickém vyjádření a hodnotou indexu lidského rozvoje. Hodnota korelačního koeficientu v tomto případě dosahuje pouhých 0,199 a jedná se o statisticky nevýznamnou hodnotu. Není tedy možno konstatovat, že by s růstem mezinárodního obchodu se zvyšovala i výše HDI.

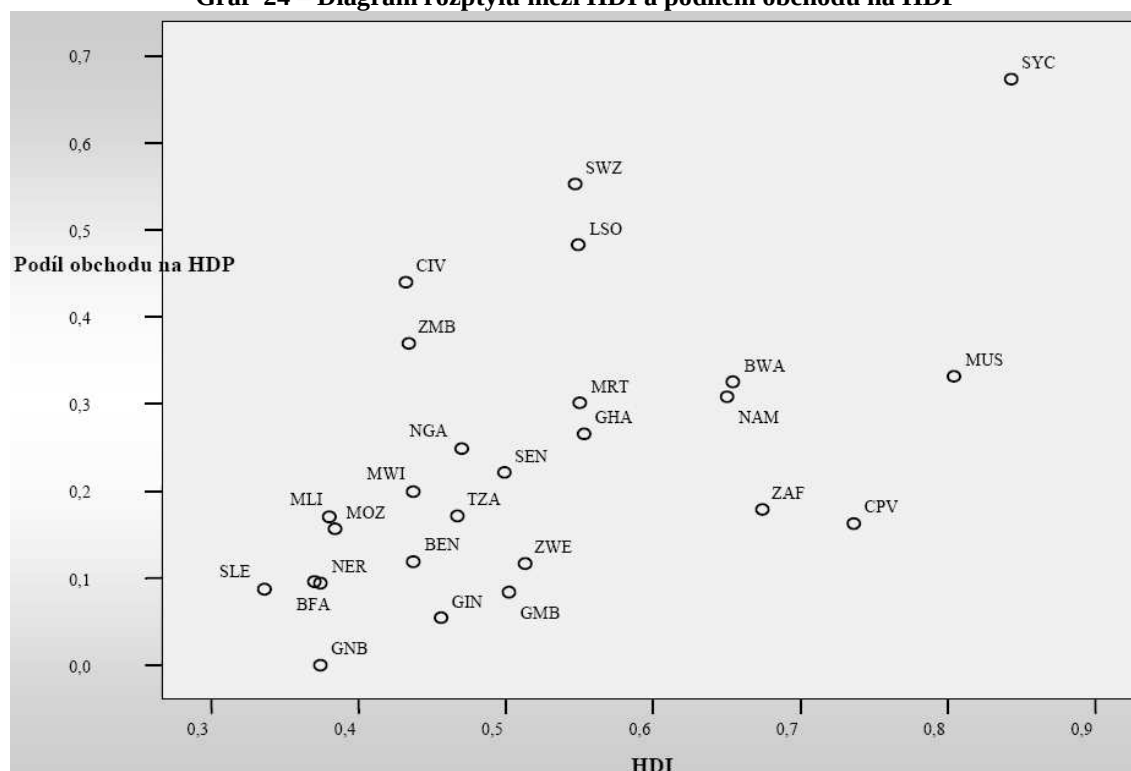
Tabulka 21 – Korelační koeficient mezi podílem obchodu na HDP a HDI

		Podíl obchodu na HDP	HDI
Podíl obchodu na HDP	Pearson Correlation	1	,553
	Sig. (2-tailed)		,003
	N	27	26
HDI	Pearson Correlation	,553	1
	Sig. (2-tailed)	,003	
	N	26	29

Zdroj: Vlastní výpočty

Jiná situace však nastává, pokud hodnotíme vliv obchodu na HDP, tedy podíl obchodu na HDP v porovnání s indexem lidského rozvoje. Z grafického znázornění (graf 24) není možno říci, že by existoval průkazný vztah mezi těmito dvěma veličinami, avšak hodnota Pearsnova korelačního koeficientu dosahuje 0,553 (tabulka 21) a při statistickém ověřování se jedná o průkaznou hodnotu na jednoprocentní hladině významnosti. Můžeme tedy pouze konstatovat, že existuje určitý vztah mezi těmito dvěma proměnnými.

Graf 24 – Diagram rozptylu mezi HDI a podílem obchodu na HDP

Zdroj: Vlastní výpočty

Nehledě na dlouhou historii regionální integrace na africkém kontinentu a speciálně v rámci sub-saharské Afriky, dosáhla většina uskupení pouze minimálního úspěchu při vytváření a rozšiřování trhu. Není možno říci, že by přítomnost hospodářsky významné země měla vliv na ekonomický růst a rozšiřování trhu. Přístup na větší trh, který je předpokladem ekonomického růstu z důvodu úspory z rozsahu, nemůže být prokázán. Jihoafrická republika negarantuje významnější přístup pro země SADC na své trhy, jak je zřejmé z indexu bilaterismu.

Vzhledem k velkému počtu nejméně rozvinutých zemí v ECOWAS i SADC je důležitou i odvětvová struktura exportu jednotlivých zemí, protože se dá předpokládat, že zvyšováním exportu např. u zemědělských komodit, potravinářského a zpracovatelského průmyslu či textilního průmyslu bude docházet ke zvyšování zaměstnanosti v těchto sektorech, což bude mít za následek zvyšování příjmů pro zaměstnance v těchto oborech.

Základním cílem všech integračních uskupení je růst obchodu a popř. jeho diverzifikace, kdy vzhledem k možnosti přístupu na zahraniční trhy můžeme využívat absolutních či komparativních výhod. Zároveň by v průběhu času v důsledku technického a technologického rozvoje mělo docházet ke změnám obchodní struktury partnerských zemí.

Můžeme předpokládat, že v rámci uskupení se obchodují spíše primární komodity a produkty s vysokou přidanou hodnotou budou obchodovány mimo uskupení. Jak je patrné z následujících tabulek 22 a 23, dochází k určité změně struktury světového i intraregionálního exportu. Výrazných změn doznala struktura exportu v roce 2000. Tato změna však byla převážně způsobena výrazným nárůstem exportu ropy a ropných derivátů z Nigérie, která jako člen OPEC musí respektovat určitá pravidla pro členské země OPEC. Nigérie však není orientována jen na ropné deriváty, ale má také velmi dynamické a diversifikované zemědělství, které je schopné poskytnout potraviny pro velkou část přilehlého regionu. Velmi pozitivně je možno hodnotit snižující se podíl nezpracovaných materiálů na celkovém exportu a naopak nárůst zpracovaných produktů na exportu. Problémem je však, že je stále velmi vysoký podíl primárních komodit na celkovém exportu, který činí téměř 50 % celkového světového exportu. Tato závislost je vzhledem k nestabilitě světových cen velmi nebezpečná pro dosažení stabilní úrovně exportních příjmů.

Tabulka 22 - Struktura vnitroregionálního a světového exportu ECOWAS v %

	1990		2000		2004		2005	
	region	svět	region	svět	region	svět	region	svět
Potraviny a živá zvířata	10.45	42.80	8.10	10.64	15.59	39.46	11.75	37.23
Tabák a nápoje	1.81	0.82	1.05	0.62	2.78	0.81	2.32	1.20
Nezpracované materiály bez paliv	23.60	28.26	10.57	4.27	12.91	17.76	3.16	11.43
Paliva, maziva atd.	21.18	8.42	56.84	58.75	29.23	12.39	37.97	15.55
Rostlinné a živočišné oleje a tuky, vosky	2.70	2.01	1.21	0.56	3.11	1.12	2.31	0.87
Chemikálie	12.94	5.55	5.92	5.22	14.49	5.41	10.66	5.18
Zpracované produkty	15.03	6.28	8.27	6.46	13.84	5.57	23.78	7.58
Stroje a dopravní prostředky	5.94	2.10	2.74	9.14	2.93	5.81	2.69	6.56
Ostatní zpracované produkty	6.18	1.75	3.75	1.90	4.41	5.33	4.57	4.18
Zboží výše neuvedené	0.17	2.02	1.54	2.43	0.71	6.34	0.78	10.21

Zdroj: Vlastní výpočty založené na COMTRADE

Poznámka – Data za rok 1995 nejsou dostupná

Dalším problémem je i závislost Ghany, Pobřeží slonoviny a dalších zemí na Nigérii v oblasti průmyslové výroby. Benin a Togo oproti tomu slouží jako určité „skladovací prostory“ pro Nigérii. Velká část jejich importu je reexportována do Nigérie, a platí to i v opačném případě, kdy import z Nigérie je velmi často reexportován.

Tabulka 23 - Struktura vnitroregionálního exportu SADC v %

	1990		1995		2000		2004		2005	
	region	svět	region	svět	region	svět	region	svět	region	svět
Potraviny a živá zvířata	36.16	11.05	25.70	19.35	12.29	9.85	11.25	9.18	12.94	9.02
Tabák a nápoje	3.16	8.97	4.65	15.50	4.14	3.77	3.50	2.99	3.00	2.64
Nezpracované materiály bez paliv	1.96	6.82	4.12	6.13	5.76	9.89	7.40	8.88	6.75	10.86
Paliva, maziva atd.	3.51	52.52	10.07	1.70	8.97	7.65	7.00	6.91	8.23	8.18
Rostlinné a živočišné oleje a tuky, vosky	0.98	0.07	0.69	0.08	0.65	0.17	0.36	0.10	0.29	0.08
Chemikálie	5.00	0.54	6.32	1.27	10.26	6.27	14.09	7.57	13.21	7.75
Zpracované produkty	12.92	7.57	16.93	31.98	14.23	31.41	14.61	40.16	13.85	37.94
Stroje a dopravní prostředky	12.92	1.19	16.93	2.36	14.23	13.15	14.61	14.75	13.85	16.06
Ostatní zpracované produkty	11.69	10.99	7.30	21.55	14.74	7.88	13.59	7.79	13.94	5.44
Zboží výše neuvedené	11.69	0.30	7.30	0.08	14.74	9.95	13.59	1.67	13.94	2.02

Zdroj: Vlastní výpočty založené na COMTRADE

Závislost sledovaných zemí na surovinách a primární produkci je jedním z důvodů nerovnosti a chudoby v těchto zemích. Je prokázána souvislost mezi výší Giniho koeficientu a závislostí na exportu primárních komodit. Zvláště patrné je to u Nigérie, Ghany či Tanzanie.

Velmi důležitá je zde i skladba exportovaných produktů v rámci skupiny potravin a živá zvířata či nezpracované materiály. Vzhledem k tomu, že většina těchto zemí exportuje produkty do zemí EU, USA a Kanady a tyto země mají vysoké tarifní zatížení na zemědělské produkty⁹⁸ a textil, které představují významnou exportní položku sledovaných zemí, jsou výsledné příjmy podstatně nižší, než by se dalo očekávat u produktů, u nichž jednotlivé země dosahují komparativní výhody.

Ačkoliv je podíl obchodu těchto zemí na celkovém světovém obchodu nepříliš významný (výjimku tvoří JAR a Nigérie), zvýšení exportu těchto zemí by mělo výrazný přínos pro obyvatele těchto zemí. Znamenalo by zvýšení zaměstnanosti v exportně orientovaných sektorech (převážně zemědělství a textilní průmysl), a tím i zvýšení příjmů obyvatelstva. Je nutné si uvědomit, že procento lidí zaměstnaných v těchto sektorech je výrazně vyšší (více než 60% obyvatel těchto zemí má příjmy určitým způsobem vázány na zemědělsko prvovýrobu či následný zpracovatelský průmysl) než u rozvinutých zemí (cca 5 %).

⁹⁸ Jedná se např. o mléko, cukr, bavlnu, tabák, ovoce a zeleninu či alkoholické nápoje.

8.7. Konvergence sledovaných uskupení

Vzhledem k prokázané asymetričnosti vzájemných vztahů v rámci sledovaných uskupení bude v této části sledována konvergence v rámci sledovaných uskupení. Pro testování regionální konvergence bude použita β - konvergence, popř. σ – konvergence.

Jak je z následující tabulky 24 patrné není možno vysledovat β – konvergenci napříč sledovanými zeměmi.

Tabulka 24 – Hodnota β konvergence

Období	ECOWAS		SADC	
	Beta	R ²	Beta	R ²
1980 - 1989	0,116	0,013	0,312	0,097
1990 - 1999	0,566	0,321	0,413	0,170
2000 - 2005	-0,599 ^a	0,358	-0,190 ^a	0,000

Zdroj: Vlastní výpočty

Poznámka: a – tato hodnota beta koeficientu nesplňuje požadovanou podmínku⁹⁹.

- ECOWAS nezahrnuje Libérii, nedostupná data

Ačkoliv se hodnota β v prvních dvou sledovaných obdobích u obou uskupení nachází v požadovaném rozsahu, nejedná se o statisticky významnou hodnotu, taktéž hodnota indexu determinace je velmi nízká a nemá tedy žádnou vypovídací schopnost. Můžeme tedy říci, že jak v rámci ECOWAS, tak v rámci SADC nedochází k β – konvergenci. Z tohoto důvodu se dá usuzovat, že v rámci SADC nebude docházet ani k σ – konvergenci, protože existence σ – konvergence je podmíněná¹⁰⁰ β – konvergencí. Z grafu 21 je patrné, že obě sledovaná uskupení mají spíše divergující než konvergenční tendence, tedy že dochází spíše ke zvyšování rozptylu HDP na osobu než k jeho snižování. Není tedy možno prokázat, že ve sledovaném období a u sledovaných uskupení dochází k σ – konvergenci.

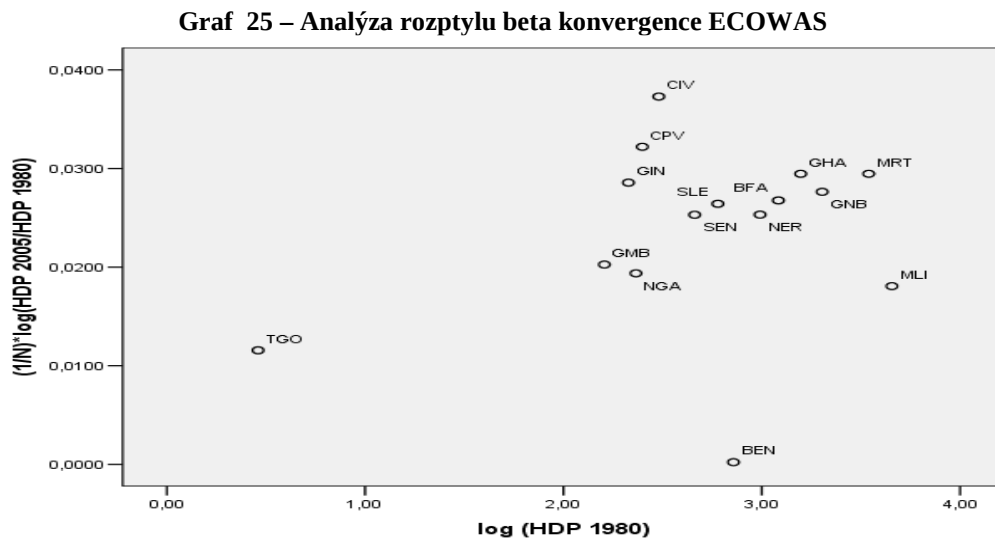
V tomto případě, kdy nedochází k dostatečnému hospodářskému růstu¹⁰¹ ekonomicky slabších zemí v daném uskupení, zůstává otázkou, zda regionální uskupení plní svoji funkci a dochází k celkovému rozvoji všech zúčastněných zemí.

⁹⁹ V případě negativního koeficientu beta se hovoří o tzv. podmíněné konvergenci a má smysl se zabývat zkoumáním dalších strukturálních proměnných, které mohou mít vliv na hodnotu beta konvergence.

¹⁰⁰ Nejedná se však o jedinou a dostatečnou podmínku.

¹⁰¹ Dalo by se předpokládat, že přítomnost ekonomicky silné země v rámci regionálního uskupení bude mít vliv na ekonomický růst slabších zemí, které nejenom z tohoto důvodu porostou rychleji než silnější ekonomický partner tím, že využijí svůj ekonomický potenciál a možnost obchodního zapojení s ekonomicky silnější zemí.

Z grafického znázornění (graf 25) analýzy rozptylu ECOWAS je zřejmé, že není patrný žádný vztah mezi sledovanými proměnnými. Otázkou však zůstává, co by nastalo v případě odstranění extrémních hodnot, tedy kdyby došlo k odstranění Beninu, Toga a Mali z regresní analýzy.

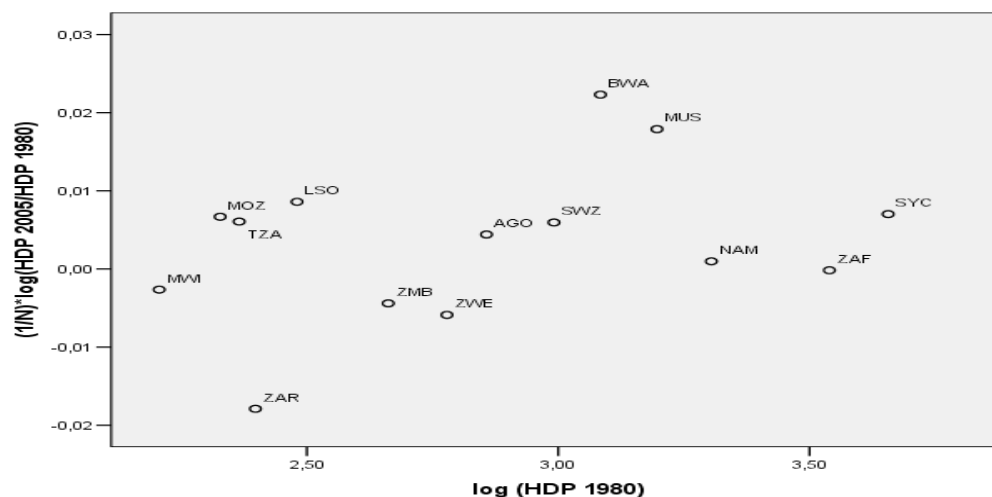

Zdroj: Vlastní výpočty

Po eliminaci výše uvedených zemí došlo ke zvýšení signifikace modelu a zároveň ke zvýšení indexu determinace, ale stále se nejedná o statisticky významnou hodnotu na 1% hladině významnosti.

Následující graf 26 dokládá neexistenci beta konvergence v rámci SADC. Oproti ECOWAS zde z grafického znázornění není možno uvažovat o odstranění určitých zemí a tím prokázání konvergence u zbytku uskupení.

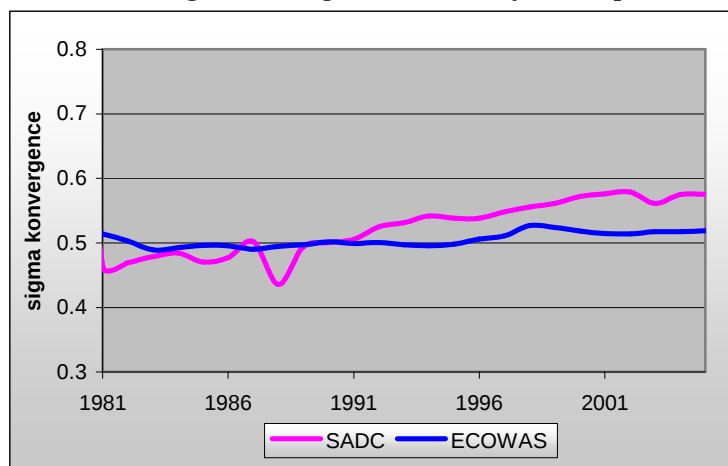
Graf 26 – Analýza rozptylu beta konvergence SADC

Zdroj: Vlastní výpočty

Na základě provedených analýz je možno se přiklonit k názorům Perrouxe, Myrdala či Kaldora, kteří tvrdí, že neexistují reálné důvody pro konvergenci regionálního růstu a HDP v dlouhém období.¹⁰² Naopak zastávají názor, že regionální HDP má divergenční tendenci vzhledem k tržnímu prostředí. Tento trend je ve velké míře ovlivněn právě tržním prostředím, které, když je ponecháno svému samovolnému vývoji, má spíše prostorově nerovnovážné tendence.

Graf 27 – Sigma konvergence u sledovaných uskupení

Zdroj: Vlastní výpočty

¹⁰² K opačným názorům se přiklání Borts a Stein či Williamson, kteří vycházejí z neoklasických modelů rovnováhy a tvrdí, že v případě, že neexistují významné překážky trhu, je možno v rámci integrujících se ekonomik nalézt silné konvergenční tendence. Zároveň zastávají názor, že regionální disparity nebývají v dlouhém období trvalé.

Otázkou pro další zkoumání však zůstává, jakým způsobem může růst uskupení ovlivnit chybová proměnná, která je zahrnuta v rámci regresní analýzy, a zda by členění této chybové proměnné nemělo významný vliv na celkovou hodnotu beta konvergence.

Na druhou stranu, konvergence byla do současné doby potvrzena většinou u bohatších zemí. Dá se tedy v této souvislosti hovořit i o určitém „konvergenčním klubu“, kdy pouze země, které mají podobnou ekonomickou strukturu a výchozí podmínky, budou mezi sebou navzájem konvergovat. V tomto případě by však mohlo docházet ke konvergenci i v rámci rozvojových či nejméně rozvinutých zemí, ale nikoliv napříč těmito skupinami zemí. V tomto případě by však nezbytně muselo docházet k prohlubování rozdílů mezi jednotlivými skupinami zemí.

Zde zůstává otázkou, zda by bylo možno prokázat konvergenci v rámci SACU a UEMOA, tedy celních unií těchto uskupení, protože součástí celní unie jsou státy na relativně vyšší hospodářské úrovni, a tyto země by mohly splňovat nezbytné podmínky pro konvergenci.

Tabulka 25 - Hodnota β konvergence

Období	UOMEA		SACU	
	Beta	R ²	Beta	R ²
1980 - 1989	0,05	0,13	0,14 ^a	0,612
1990 - 1999	0,00	0,00	0,04 ^b	0,547
2000 - 2005	-0,02	0,00	-0,07	0,374

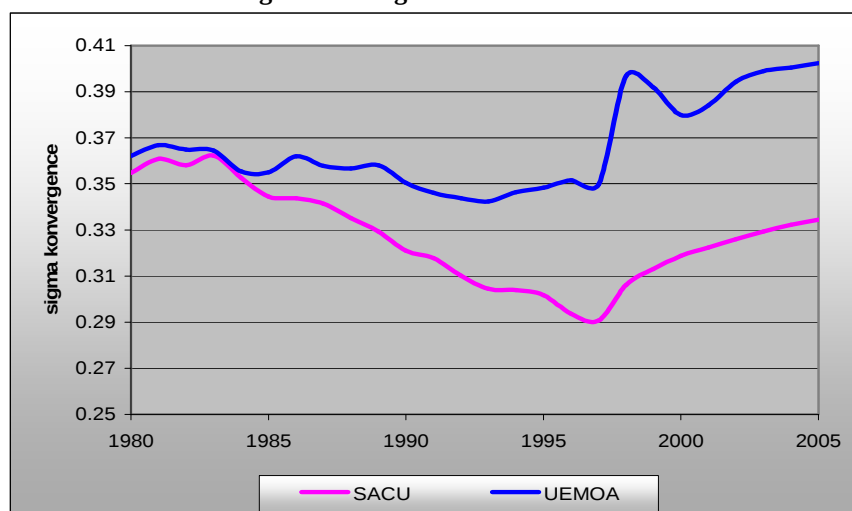
Zdroj: Vlastní výpočty

Poznámka: a – signifikantní na 5% hladině významnosti
b – signifikantní na 10% hladině významnosti

Můžeme říci, že mezi lety 1980 – 2000 docházelo v rámci SADC k β – konvergenci. Od roku 2000 však již ke konvergenci nedochází (tab. 25). UOMEA za celé sledované období konvergenci nezaznamenala. Na základě existence β – konvergence u SACU můžeme předpokládat, že u tohoto uskupení bude v období let 1980 – 2000 docházet také k sigma konvergenci.

U zemí SACU docházelo v období od roku 1982 – 1997 k sigma konvergenci, od roku 1998 však již není možno sigma konvergenci potvrdit, protože se zvyšuje rozptyl HDP na osobu. U zemí UEMOA není možno vysledovat žádný výrazný snižující se trend týkající se sigma konvergence. Zajímavá je však skutečnost, že v roce 1997 se začal zvyšovat rozptyl HDP na osobu v PPP u obou uskupení. U zemí SACU od té doby dochází k vytrvalému a dnes již i velmi výraznému růstu. U zemí UEMOA došlo k velmi výraznému meziročnímu nárůstu mezi roky 1997 – 1998, v následujícím období byl zaznamenán pokles a poté opět postupný růst. Z tohoto důvodu by bylo vhodné v případě dostupnosti dat z jiných zdrojů zkusit aplikovat výpočetní systémy na kontrolní vzorek dat, zda není problém v datech a u zemí UEMOA nedochází ke stejnému růstovému trendu jako u zemí SACU.

Graf 28 – Sigma konvergence v rámci SACU a UEMOA

Zdroj: Vlastní výpočty

Jedním z důvodů, proč nedochází ke konvergenci jednotlivých regionů, může být i pomalý nástup růstu HDP během sledovaného období. Může to být zapříčiněno určitým zpožděním, které je známé u většiny regionálních integračních uskupení. Existuje zde určitá prodleva mezi zvyšující se hladinou investic v důsledku probíhající regionální integrace a jejich následným vlivem na růst HDP. Dalším problémem je i fakt, že hmotný kapitál nemůže být realokován okamžitě, a s touto realokací z méně efektivních chráněných odvětví do efektivnějších odvětví jsou spojeny i značné transakční náklady. Všechny tyto faktory spolu s výše uvedenými mohou hrát významnou roli při konvergenci či divergenci hospodářství sledovaných zemí.

8.8. Výrobní struktura sledovaných zemí a změna struktury hospodářství

Důležitým faktorem sloužícím k růstu rozvojových zemí je absolutní a relativní specializace. Tyto ukazatele udávají informaci o rozdílnosti v sektorové struktuře jednotlivých zemí v rámci RIA. Jednou z podmínek možného vytváření trhu je vzájemné doplňování se zemí navzájem mezi sebou. Je tedy nutné, aby země využívaly své komparativní výhody. Problém však nastává u zemí, které mají relativně shodnou výrobní strukturu a tedy i komparativní výhodu ve stejných oborech.

Výše indexu index absolutní specializace je u jednotlivých zemí SADC poměrně rozdílná. Nejvyšší specializace dosahující Botswana a Malawi a s odstupem Mauretánie. Nejnižších hodnot indexu specializace z dlouhodobého hlediska dosahují Angola, Kongo, Mozambik, Namibie, Tanzanie, Zimbabwe a Zambie. Zvláštní pozici mají i Seychely, které 3% podílem zemědělství dosahují hodnot rozvinutého světa. Jejich speciální postavení je však dáno velkou orientací na sektor služeb, který v roce 2005 tvořil 70 % veškerého HDP. Dalo by se předpokládat,

že hodnota indexu absolutní specializace bude také vysoká u JAR. Je překvapující, že v tomto případě je sice jeho hodnota o něco málo vyšší než u LDC, ale nedosahuje předpokládané výšky vzhledem k postavení JAR v uskupení.

Celkově dosahuje index absolutní specializace u sledovaných zemí velmi nízkých hodnot, dá se tedy usuzovat, že většina zemí je závislá na produkci stejného či obdobného typu produktu a jsou velmi omezené možnosti uplatnění na trhu ostatních zemí uskupení. Jedinou možností, která zde může hrát ještě určitou roli by byla absolutní výhoda, která spolu s nízkými transakčními náklady může ovlivnit výslednou cenu produktu a jeho konkurenceschopnost na trzích v rámci uskupení.

Tabulka 26 – Index absolutní specializace SADC založený na podílu na HDP

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
AGO	366.03	385.90	391.72	383.30	386.33	385.51	384.18	391.40
BWA	800.14	1201.44	1090.86	1080.66	1037.12	1020.70	1018.63	1016.87
ZAR	380.47	365.27	366.95	374.85	368.74	368.74	368.41	368.12
LSO	391.64	358.90	406.57	411.08	423.10	419.34	413.15	409.83
MWI	321.97	167.06	1273.17	1241.79	1218.64	1229.43	1207.48	1118.81
MUS	444.35	442.75	724.31	730.48	722.96	721.82	718.87	716.36
MOZ	381.50	377.85	389.48	395.43	393.99	401.86	405.55	398.81
NAM	401.58	403.35	398.32	395.45	395.88	401.97	401.96	397.54
SYC	422.45	424.28	446.02	441.95	441.26	436.38	437.18	435.63
ZAF	453.03	447.45	505.07	502.87	504.08	507.36	509.75	509.95
SWZ	486.24	491.53	488.63	500.53	500.12	504.16	502.59	499.92
TZA	379.43	375.82	375.14	374.77	374.36	373.79	373.16	372.50
ZMB	488.71	385.35	387.61	386.40	387.65	388.33	386.46	384.67
ZWE	432.17	431.89	407.41	406.60	407.99	405.32	402.08	399.20

Zdroj: Vlastní výpočty

Co je však závažné u původních hodnot indexu specializace vypočtených na základě podílů na HDP je dlouhodobý vývoj. Index specializace byl sledován na 16-ti leté časové řadě a v průběhu sledovaného období nedošlo u většiny zemí k výraznému nárůstu jeho hodnoty. Výjimku v tomto případě tvoří pouze Botswana, Malawi a Mauritius. U všech těchto zemí však dochází v letech 2002 – 2005 k pozvolnému poklesu.

Z dlouhodobého hlediska se zemím SADC nedaří diverzifikovat výrobní strukturu, tak, aby produkty byly uplatnitelné na vnitroregionálním trhu. Zde však narážíme na jeden významný problém, a to důvod existence uskupení, protože jedním z cílů uskupení je dosažení rozvoje a ekonomického růstu. Tento cíl je však velmi úzce provázán právě s intraregionálním a mezinárodním obchodem, ale pokud jednotlivé země nedokáží diverzifikovat svoji výrobní strukturu, aby dosáhly výraznějšího uplatnění na trhu, není možno tento cíl naplnit.

Určitou modifikací indexu specializace je využití exportních podílů namísto podílů jednotlivých sektorů národního hospodářství. Vzhledem k většímu členění v rámci nomenklatury SITC

by mohly být výsledné hodnoty indexu absolutní specializace mezi jednotlivými zeměmi rozdílné. Toto členění by mohlo změnit pozici JAR, u které by mohlo vzhledem k výši a struktuře jejího exportu dojít k navýšení hodnoty indexu specializace.

Tabulka 27 – Index absolutní specializace SADC založený na exportních podílech

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
AGO						
BWA	391.80	395.58	385.15	383.12	374.24	371.08
ZAR	391.80	395.58	385.15	383.12	374.24	371.08
LSO	407.23	349.08	352.05	361.37	397.63	379.59
MWI	349.75	347.65	352.41	346.13	327.33	331.46
MUS	370.05	359.43	352.04	348.90	344.72	326.38
MOZ	234.36	323.09	312.21	322.49	333.22	333.95
NAM	294.10	298.68	297.82	284.02	292.12	293.46
SYC	267.31	325.68	354.92	394.73	371.77	366.81
ZAF	240.92	272.69	275.62	283.92	289.46	286.81
SWZ	288.45	290.36	293.37	308.66	309.89	308.01
TZA						
ZMB	375.66	380.91	365.09	368.35	342.47	351.06
ZWE	289.29	329.93	266.31	278.65	291.75	275.17

Zdroj: Vlastní výpočty

Hodnoty indexu absolutní specializace jsou při použití exportních podílů (tab. 27) výrazně rozdílné oproti použití podílu jednotlivých sektorů na HDP. Pokud porovnáme pozici jednotlivých zemí, je jasné, že použití exportních podílů při výpočtu indexu specializace není vhodné, protože nereflektuje skutečný stav ekonomiky, ale spíše momentální situaci na světových trzích.

Následující tabulka 28 dokládá výši indexu absolutní specializace ECOWAS. Mezi země s vyšší hodnotou tohoto indexu řadíme Kapverdy, Pobřeží slonoviny, Libérii a Senegal.

Jak je však patrné, rozdíl mezi hodnotami jednotlivých zemí je naprosto minimální. Z tohoto důvodu ani zde není možno hovořit o diverzifikaci ekonomiky, která by mohla napomoci ekonomickému růstu jednotlivých zemí.

Tabulka 28 - Index absolutní specializace ECOWAS založený na podílu na HDP

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
BEN	380.05	381.59	381.95	382.92	382.72	383.06	381.02	380.49
BFA	385.46	364.13	372.03	364.06	363.14	360.71	363.77	362.45
CPV	389.81	399.11	401.53	404.01	404.60	405.40	403.25	402.92
CIV	418.98	402.44	425.29	422.87	416.94	411.62	415.20	416.19
GMB	380.11	377.58	373.43	372.84	376.62	374.07	374.00	374.05
GHA	381.49	374.84	373.46	373.51	373.57	373.32	372.76	372.31
GIN	361.73	365.58	363.10	362.39	363.34	361.33	367.65	362.26
GNB	385.70	383.14	391.57	388.16	389.00	393.14	389.67	389.48
LBR	362.94	406.33	404.85	400.35	400.63	398.00	411.72	405.57
MLI	360.13	375.91	361.21	356.68	356.51	357.25	358.35	357.79
MRT	353.52	371.18	373.67	368.62	367.21	368.13	366.29	364.53
NER	360.63	370.47	371.41	371.20	371.31	371.42		
NGA	353.84	365.79	365.11	362.55	361.73	363.07	364.84	363.69
SEN	364.71	408.78	403.92	411.93	416.10	411.20	412.79	408.32
SLE	358.07	378.36	372.44	359.36	360.42	360.85	355.66	355.62
TGO	355.50	377.75	376.95	378.31	377.74	375.83	376.09	378.45

Zdroj: Vlastní výpočty

Podobně jako u SADC ani u ECOWAS není znatelný žádný trend, který by vypovídal alespoň o postupné změně. Naopak meziroční změna v posledních 5 letech má negativní hodnotu, kdy např. u Senegalu dochází k poklesu indexu či hodnota stagnuje, což je případ Nigérie.

Otázkou tedy zůstává, jakým způsobem je možno podpořit domácí produkci tak, aby došlo k diverzifikaci ekonomiky. Určitým řešením by bylo urychlené zavedení celní unie, která by aplikovala vysoké celní sazby na produkty, u kterých by jednotlivé země mohly dosáhnout komparativní výhody. Výnosy z těchto cel by potom měly sloužit k podpoře domácích odvětví. Opět zde však narážíme na problém, který se týká korupce ve veřejné správě, a existovala by zde možnost, že vybrané peníze by nikdy nedosáhly místa svého určení. Druhým problémem je v tomto případě nízká platební schopnost obyvatelstva, a tedy způsob, jakým by se zavedení vysokých dovozních cel na jednotlivé komodity promítlo do životní úrovně obyvatelstva.

Dalším řešením by mělo být zvyšování úspor na financování domácích investic, tedy sloužících převážně k vylepšení průmyslové základny. Se zvyšováním úspor souvisí i celkové zlepšování domácí produkční kapacity, a to převážně lidských zdrojů a infrastruktury.

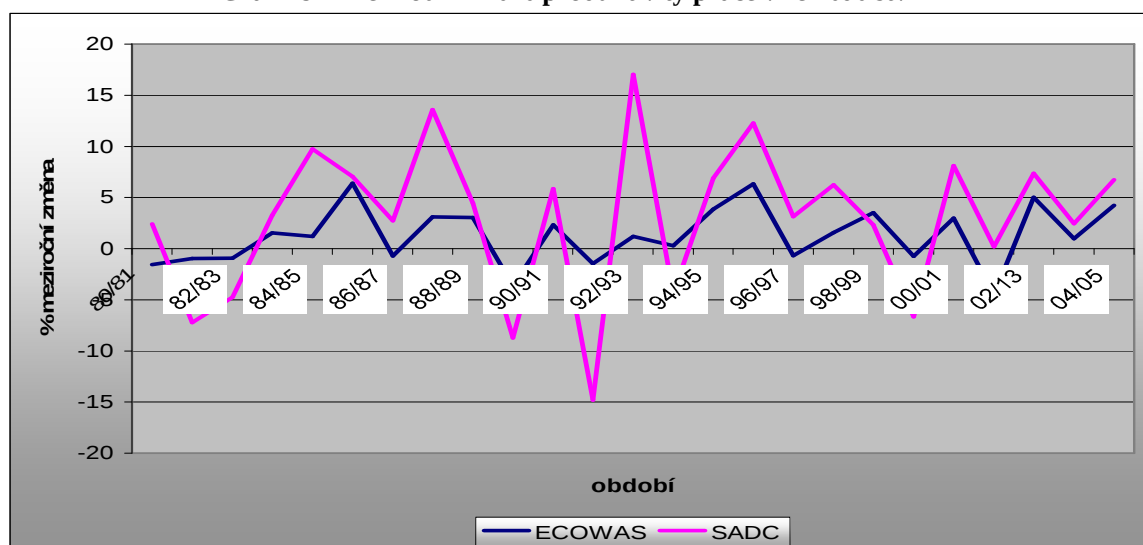
Všechny tyto nástroje souvisejí s výběrem a aplikací správných obchodních nástrojů, které budou podporovat domácí produkci a zlepšovat její přístup na světové trhy.

Můžeme říci, že by mělo v průběhu dlouhého období docházet ke změně pracovní síly i ke změně produktivity práce. Produktivita práce v zemědělství je pro potřeby této disertační práce

počítána jako přidaná hodnota v zemědělství dělená celkovou pracovní silou v zemědělství.¹⁰³ Přidaná hodnota je uváděna v konstantních cenách roku 2000. Předpokladem zlepšujícího se hospodářství by mělo být zvyšování produktivity ve všech sektorech.

Dalším ukazatelem měnící se struktury hospodářství je podíl zemědělství na HDP a podíl pracovníků v zemědělství na celkově aktivních pracovnících. V případě odklonu země od tradičního zdroje příjmů, tedy od zemědělství, by se měl snižovat i podíl zemědělské přidané hodnoty na HDP a podíl zaměstnanosti v zemědělství. Z toho se dá poté usuzovat, že země se stává více industrializovanou a industrializace¹⁰⁴ či zaměření na sektor služeb sebou bude přinášet vyšší přidanou hodnotu a tím i zlepšení celkové hospodářské situace¹⁰⁵.

Graf 29 – Meziroční změně produktivity práce v zemědělství

Zdroj: Vlastní výpočty

Poznámka: Údaje ECOWAS nezahrnují Libérii a Pobřeží slonoviny.

¹⁰³ Nevýhodou tohoto chápání produktivity práce je nezahrnutí výše produkce, což výrazně snižuje vypovídací schopnost tohoto ukazatele. Avšak data týkající se výše celkové zemědělské produkce nejsou v tuto chvíli k dispozici.

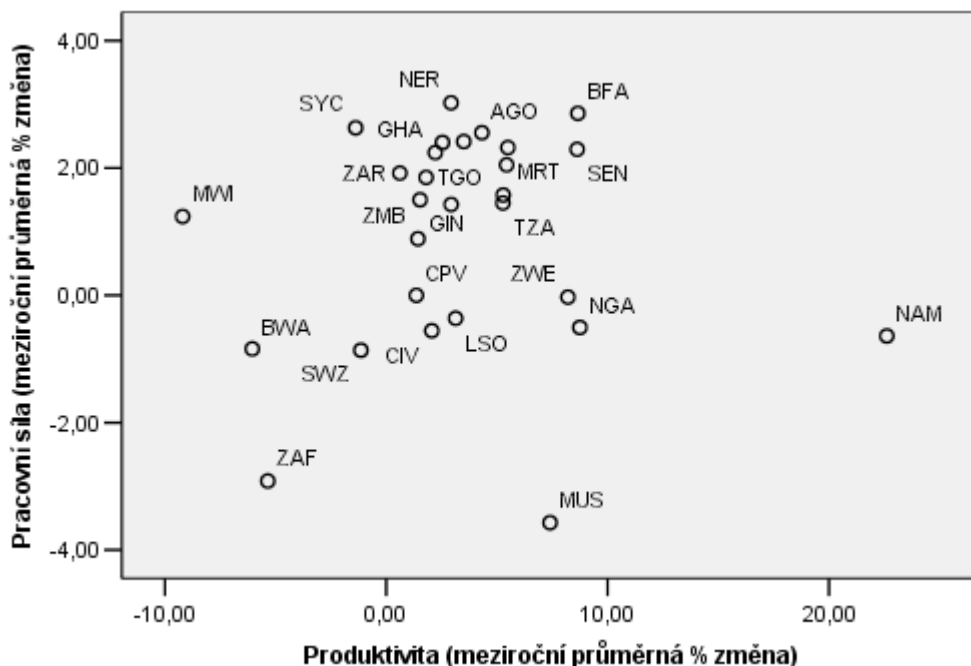
¹⁰⁴ Problémem zde však může být de-industrializace u zemí jako např. Ghana či Zimbabwe, kde průmyslový sektor je více vystaven účinkům liberalizaci obchodu.

¹⁰⁵ Jedná se o typickou premisu o vztahu zaměstnanosti v zemědělství a průmyslu.

U sledovaných uskupení není patrný žádný rostoucí trend u produktivity práce v zemědělství (graf 29). Naopak v meziročním srovnání dochází k významným výkyvům¹⁰⁶, kdy tyto výkyvy jsou mnohem významnější u SADC než u ECOWAS. Dalo by se však předpokládat, že tomu bude naopak. Pokud vycházíme ze struktury exportu sledovaných uskupení (tabulky 22 a 23), vidíme, že větší závislost na exportu zemědělských komodit je patrná u ECOWAS. Jak je však z grafu patrné, výkyvy jsou téměř stejného charakteru u obou sledovaných uskupení, pouze jejich dynamika je značně rozdílná.

Dá se předpokládat, že v průběhu dlouhého období bude docházet ke snižování počtu pracovníků v zemědělství a zároveň bude docházet ke zvyšování produktivity práce. Existuje tedy možnost vztahu, že s rostoucí produktivitou práce se snižuje počet zaměstnanců. Následující graf 30 a tabulka 29 dokazují, že neexistuje žádný vztah mezi produktivitou a počtem zaměstnanců v zemědělství u sledovaných zemí.

Graf 30 – Analýza rozptylu produktivity práce v zemědělství

Zdroj: Vlastní výpočty

Nemůžeme tedy ani říci, že sledované země procházející typickým rozvojovým procesem, kdy dochází k odlivu pracovníků ze zemědělství do ostatních sektorů národního hospodářství.

¹⁰⁶ Dalo by se usuzovat, že tento trend je ovlivněn výraznými výkyvy cen primárních komodit na světových trzích a charakterem biologickým charakterem zemědělské výroby. Významný podíl zde hraje i skutečnost, že většina afrických zemědělců stále využívá primitivního způsobu hospodaření bez ochranných prostředků (Tato hypotéza je však výrazně ovlivněna podmínkami poznámky č. 103).

Naopak pokud porovnáváme počet pracovníků v zemědělství na hektar zemědělské půdy, dojdeme k názoru, že v posledním desetiletí došlo k nárůstu počtu pracovníků.

Tabulka 29 – Vztah mezi produktivitou práce a počtem pracovníků v zemědělství

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	1,725	,536		3,221	,003
Průměrná změna počtu zaměstnanců	-,124	,283	-,086	-,438	,665

Zdroj: Vlastní výpočty

Na základě výše uvedených skutečností nelze říci, zda dochází ke změně struktury HDP a změně zaměstnanosti v rámci jednotlivých sektorů. Nelze s určitostí dokázat, že u sledovaných uskupení je možno potvrdit či vyvrátit klasický Lewisův model o přesunu nadbytečné pracovní síly z tradičního do moderního průmyslového sektoru.

8.9. Problematika překrývajících se uskupení

Ze studia oficiálních dokumentů sledovaných uskupení vyplývá další problém afrických zemí, a to že tyto země se zaměřují spíše na určitou liberalizaci vnitroregionálního obchodu, ale opomíjejí liberalizaci obchodu se zbytkem světa. Z tohoto důvodu existují i oddělená uskupení v rámci jednotlivých RIA a překrývající se uskupení. Protekcionismus je pro ekonomicky slabé země ve své podobě lépe obhajitelný než částečná či úplná liberalizace obchodu a většina těchto zemí tím obhazuje své obavy z integračního procesu či z posunu na vyšší stupeň integrace.

Příkladem tohoto postupu je jak ECOWAS, tak SADC. V rámci ECOWAS působí UEMOA, což je celní unie, a podobná situace je i u SADC, kdy byla založena celní unie SACU. Dalším problémem je i zóna volného obchodu SADC, která vstoupila v platnost v září 2000. Oproti původním čtrnácti členským státům se k zóně nepřipojily tyto země: Angola, D. R. Kongo a Seychely. Cílem FTA bylo odbourání cel a mimotarifních opatření na produkty, které nevyžadují speciální zacházení¹⁰⁷, do konce roku 2008 a koncem roku 2012 by měla být dokončena úplná liberalizace trhu. Čtyřem nejchudším zemím (Malawi, Mozambik, Tanzanie a Zimbabwe) se dostalo speciálního zacházení a výjimek u produktů určitých odvětví (např. textilní průmysl) v prvních pěti letech fungování FTA.

¹⁰⁷ Non-sensitive products

Jedním z cílů uskupení bývá i vytváření regionální infrastruktury a produkce regionálních služeb či zboží. To však vyžaduje určitou koordinaci mezi dvěma či více vládami. Tento požadavek je však u mnoha afrických zemí téměř nesplnitelný, protože pokud se nejedná vyloženě o diktátorský režim (tyto režimy však zase většinou nemají potřebu spolupracovat), narážíme na problém s nedostatečným financováním a na nepříliš schopné úředníky. Financování regionálních veřejných statků potom vyžaduje realokaci zdrojů, které jsou již tak omezené, že většinou projekt nemůže být realizován, pokud nenajde externí zdroje financování, např. Světovou banku či Mezinárodní měnový fond. Zde je však další problém, že partnerem Světové banky jsou většinou vlády jednotlivých zemí, nikoliv celá uskupení a možnost zapůjčení peněz je vázána na hospodářský výkon každé jednotlivé země a úroveň její chudoby. Velmi problematickým se v případě afrických zemí jeví právo na budoucí zisk z takovýchto projektů.

Problémem překrývajících se regionálních uskupení je i institucionální struktura. Pokud by u jednotlivých uskupení došlo k výraznému posunu integrace na vyšší úroveň, zůstává zde otázka, zda účast ve více uskupeních nebude mít negativní vliv a zda tím, že země podléhá více nadnárodním zájmům, nebude mít negativní vliv na regionální uskupení na vyšší úrovni integrace. Dalším problémem jsou i pravidla původu dle WTO. V důsledku těchto pravidel může v rámci jednotlivých uskupení docházet k odklonu trhu a tím negativně působit na zbylé státy uskupení.

Na druhou stranu velké množství regionálních uskupení je založeno na politickém základě, kdy cílem uskupení není zlepšování obchodních možností, ale spíše obrana před „společným nepřítelem“¹⁰⁸. Přirozeným procesem by bylo vytváření regionálních uskupení se zónami volného obchodu mezi sousedícími zeměmi. Pokud však sledujeme rozložení zemí v rámci jednotlivých uskupení, rychle zjistíme, že jednotlivé země nemají společné hranice¹⁰⁹. Z tohoto důvodu dochází k poklesu přirozeného obchodního potenciálu, kterým je právě obchod se sousedními zeměmi, který ve většině případů přináší snížení transakčních nákladů důsledkem krátké vzdálenosti. Dá se potom usuzovat, že bude docházet spíše k odchýlení trhu než k jeho tvorbě.

Přínosy z členství ve více regionálních uskupeních mohou být pozitivní pouze v případě, když programy a cíle jednotlivých uskupení se navzájem doplňují a jsou kompatibilní. Při studiu zakládacích listin a jejich průběžných změn však docházíme k závěru, že většina regionál-

¹⁰⁸ Velmi často byla však důvodem vzniku uskupení obrana před diskriminačními obchodními podmínkami EU. Zde nesmíme zapomínat na skutečnost, že EU představuje pro většinu afrických zemí jednoho z nejvýznamnějších obchodních partnerů.

¹⁰⁹ Společnými hranicemi je v tomto případě míněno, když existují společné hranice např. mezi prostoro-
vě okrajovými zeměmi. Velmi často jsou však v rámci uskupení země, které nesousedí s žádnou další
zemí uskupení. Výjimku zde tvoří ostrovní státy.

ních uskupení (výjimku v tomto případě tvoří již vytvořené celní unie či zóny volného obchodu v rámci jednotlivých uskupení) má konfliktní politiku týkající se obchodních vztahů se třetími zeměmi a velmi často i rozdílné technické a technologické požadavky kladené na import stejných komodit či produktů ze třetích zemí.

Překrývající členství sebou přináší také duplicitu jednotlivých institucí v rámci rozdílných uskupení. Tato duplicita má za následek vyšší náklady jednotlivých zemí na zastoupení v rámci uskupení.

Výsledkem je pak nadměrná složitost např. při dovozu, s kterou souvisejí zvýšené náklady a velká míra nejistoty.

9. ZÁVĚR

V současné době mnoho politiků zastává názor, že model Evropské unie je aplikovatelný na většinu regionů světa. Málokdo si však uvědomí rozdílnou situaci evropských zemí při zakládání Evropských společenství a situaci zemí afrických. Hlavní rozdíl mezi Evropou a africkými zeměmi je možno spatřit v postupném rozvoji Evropy jako hospodářského, vědeckého a kulturního centra starého světa a naopak ve velmi rychlém vývoji afrických zemí. Zatímco Evropa procházela všemi vývojovými stadii, v Africe byla některá vývojová stadia přeskočena (např. feudalismus). Toto mělo následně vliv na rozdílnost vývoje přístupu např. k lidskému faktoru. Dalo by se říci, že africké země přejímaly určité standardy vývoje, ale velmi často bez pochopení souvislostí.

Předkládaná práce si dala za cíl vyhodnotit působení dvou vybraných afrických integračních uskupení. Základním kritériálním prvkem byl vliv sledovaných uskupení na život obyvatel daných uskupení. V rámci hodnocení byly sledovány ukazatele, které vypovídají o sociální situaci obyvatel daných zemí, a dále ukazatele, které mohou ovlivnit ekonomickou situaci jednotlivých států a tím i množství finančních prostředků vynakládaných ze státního rozpočtu na zlepšování životní situace obyvatel.

Na základě provedených analýz není možno říci, že by regionální integrace měla výrazně pozitivní vliv na zvyšování kvality života obyvatel sledovaných zemí. **Práce neprokázala, že by u sledovaných zemí docházelo k výraznému růstu kvality života** hodnocenému pomocí indexu chudoby a indexu lidského rozvoje. Byl však dokázán statisticky průkazný vztah mezi hodnotou indexu lidského rozvoje a indexu chudoby u sledovaných zemí. Kdy s klesající hodnotou indexu chudoby dochází k nárůstu hodnoty indexu lidského rozvoje.

Pro hodnocení distribuce příjmů ve společnosti, která výrazným způsobem ovlivňuje právě sociální situaci obyvatel sledovaných území, byl použit Giniho koeficient a Theilův index entropie. Hodnota Giniho koeficientu je za celé sledované období (1980 – 2006) s malými výjimkami téměř neměnná, naopak v určitých případech (IGAD) dochází k jeho nárůstu. Obdobnou tendenci ukazuje i Theilův index, kdy **dochází k zvyšování rozdílů mezi jednotlivými zeměmi v rámci většiny afrických regionálních uskupení**. Je možno prokázat, že meziroční růst výše HDP se zpětně nepromítá do zlepšení sociální situace obyvatel daných zemí. Vzhledem k tomu, že se nepodařilo prokázat u sledovaných uskupení beta konvergenci, je možno říci, že **nedochází k snižování meziregionálních rozdílů**. Sigma konvergence naopak prokázala zvětšování rozdílů mezi jednotlivými zeměmi v rámci regionálních uskupení.

Z rozvojových teorií vyplývá, že regionalismus pozitivně působí na příliv zahraničního kapitálu a moderních technologií, čímž dochází ke zvyšování úrovně akumulace produkčních fak-

torů, a to za hranici možných domácích úspor, což má podle růstových teorií vliv na ekonomický růst. Pomocí použitých analytických metod se však u sledovaných afrických **zemí nepodařilo prokázat vliv přímých zahraničních investic na růst HDP v PPP na obyvatele**. Problematika přímých zahraničních investic úzce souvisí s poskytováním jednotlivých druhů mezinárodní pomoci.

Při studiu hospodářské situace afrických zemí je nutné si uvědomit, že většina zemí subsaharské Afriky se od dosažení nezávislosti potýká s ekonomickým poklesem, který je velmi často provázen politickou nestabilitou. Tyto dva faktory mají vliv na nedostatečnou institucionální základnu většiny afrických zemí, což je velmi úzce provázáno s **korupcí**. Tento problém je nutno odstranit, protože se jedná o významný činitel, který ovlivňuje účinnost mezinárodní pomoci. Mezinárodní pomoc je však ve velké míře závislá i na stabilitě politického režimu. Z tohoto důvodu je výrazně omezena rozvojová pomoc pro nejchudší země a rozvinuté země se soustřeďují spíše na pomoc potravinovou či humanitární. **Rozvinuté země by se spíše měly soustředit na poskytování návratných půjček, jejichž vynakládání bude účinně kontrolováno, než na poskytování pomoci. Při poskytování jednotlivých nenávratných výpomocí dochází k vytváření závislosti na této pomoci místo toho, aby se obyvatelé daných zemí snažili spíše vytvářet dlouhodobé zdroje příjmů.**

Od doby nezávislosti vynakládají každoročně africké země velké množství peněz v důsledku roztržitosti své obchodní politiky. Pouze malé množství zemí, kam řadíme např. Botswanu, Mauritius, Maroko či Tunisko, plně přijalo otevřenou ekonomiku jako svoji obchodní politiku. V 90. letech minulého století, v období strukturálního přizpůsobování nejvíce zadlužených zemí (např. Zambie) došlo i u ostatních zemí k částečnému otvírání trhu. Africké země se však stále potýkají s relativně málo funkčními trhy, které jsou následkem špatné legislativní úpravy a nedostatečné marketingové opory ze strany státu.

Ekonomické diskuse o problémech rozvojových zemí jsou obvykle založeny na principu, že rozvojové země (či nejméně rozvinuté země) nemohou samy výrazně ovlivňovat cenu produktů na světových trzích. Tento fakt je však možno změnit pomocí regionální integrace, kdy více rozvojových zemí se spojí do většího integračního celku, který již bude schopen výrazně zasahovat do světových cen, a tím i přispívat ke zvyšování příjmů ze zahraničního obchodu.

Regionální integrace je oproti tomu většinou asociovaná s rostoucím objemem intraregionálního obchodu a silnějšími ekonomickými vazbami mezi jednotlivými zeměmi. Jak však bylo v této práci prokázáno, nejedná se o případ sledovaných afrických uskupení. V průběhu sledovaného období byla u jednotlivých zemí relativně nízká hodnota indexu koncentrace, což znamená, že **vzájemný obchod v rámci jednotlivých uskupení nedosahuje významnějších hodnot** a že jednotlivé země více obchodují s ostatními obchodními partnery než s členy vlastního regi-

onálního uskupení. Je nutné si uvědomit, že pouze necelých deset procent oficiálního afrického obchodu je obchodováno v rámci Afriky, z tohoto důvodu zůstává Afrika závislá na ostatních mimoafrických zemích. Zároveň se předpokládá, že regionální uskupení mohou kompenzovat nízkou úroveň lidského a peněžního kapitálu, což je jedním ze základních problémů Afriky. Předpokládá se, že nadbytečné množství lidí pracujících v tradičním sektoru může být využito v ostatních sektorech. ***U sledovaných zemí se neprokázala diverzifikace výrobní struktury v období let 1990 – 2005.***

Základním předpokladem ekonomického růstu v globalizovaném světě je zvyšování otevřenosti ekonomiky. Narážíme zde však na určitý začarovaný kruh, kdy otevřená ekonomika předpokládá pro přilákání přímých zahraničních investic určitou politickou stabilitu. Vzhledem k výrazné politické nestabilitě většiny sledovaných zemí a vysoké míře korupce jsou tyto země odkázány pouze na domácí úspory, které však neumožňují vzhledem k výši vládních dluhů potřebnou akumulaci kapitálu nezbytnou pro ekonomický růst. Zpětně následkem nedostatečného ekonomického růstu a s tím související nevyhovující hospodářské situace obyvatel dané země dochází k politické nestabilitě. Následkem výše uvedených skutečností není možno spoléhat pouze na endogenní faktory, které mohou ovlivnit hospodářskou situaci, ale je nutné využívat i faktory exogenní, kam můžeme řadit např. zvyšování obchodní výměny či lepší přístup k přímým zahraničním investicím či novým technologiím, a to právě pomocí účasti jednotlivých zemí v regionálních uskupeních.

Otázkou však zůstává, nakolik mohou pomoci regionální uskupení typu jih-jih, kdy téměř všechny zúčastněné země se potýkají se stejnými problémy a neexistuje zde žádný výrazně silný prvek, který by dokázal překonat negativní ekonomické trendy zúčastněných zemí.

Jak je patrné na příkladu SADC a ECOWAS, z nichž v každém uskupení je minimálně jedna hospodářsky významná země, nemají tyto země signifikantní vliv na ekonomickou situaci celého uskupení a nedochází od těchto zemí k spill-over efektům směrem k zemím ekonomicky slabším.

Klíčovou zůstává otázka, které faktory způsobují ekonomický rozvoj a růst v rámci sledovaných uskupení? Je možno konstatovat, že pro rozvoj lidského potenciálu ve sledovaných oblastech jsou kritické tři faktory. Jedná se o:

- zajištění vhodného prostředí, které bude sloužit k efektivnímu využití zdrojů;
- nastolení politické stability a
- ekonomická integrace.

V současné době nejsou země sledovaných uskupení schopny rapidního ekonomického růstu, který byl v minulých letech vidět u ostatních rozvojových zemí (zejména asijských).

Na základě provedených analýz je možno konstatovat, že při hodnocení situace afrických zemí se jeví vhodnější se namísto ekonomických kritérií (jako např. inflace či rozpočtové deficity apod.) zaměřit na ukazatele týkající se lidského rozvoje či kritéria týkající se demokratizace daného režimu. Aplikace čistě ekonomických analýz je vzhledem k hospodářské, politické a sociální situaci sledovaných uskupení nepříliš vhodná, protože nemá dostatečnou vypovídací schopnost ohledně zlepšení či zhoršení životních podmínek obyvatelstva.

Je možno říci, že cílem rozvinutých zemí by mělo být vytvoření nové rozvojové strategie, která bude plně integrovaná na mezinárodní úrovni a bude zohledňovat konkurenceschopnost afrických zemí na národní, regionální a globální úrovni. Lepší integrace do mezinárodního obchodního a finančního systému musí obsahovat ekonomické, finanční a technologické nástroje, které budou schopny zohlednit situaci afrických zemí. V současné době není možný významnější socioekonomický rozvoj většiny afrických zemí bez výraznějšího zásahu zemí rozvinutých.

Na základě celkového zhodnocení pomocí navrženého metodického postupu lze považovat praktické ověření metodiky za teoretický přínos k řešení významu regionálních uskupení. Použité metody mají dostatečnou vypovídací schopnost k formulaci stanovisek (závěrů) vyplývajících z předkládané práce.

Za praktický přínos lze považovat vymezení problémů souvisejících s regionální integrací afrických zemí, které pokud nebudou řešeny, nedojde k posílení vlivu integračních uskupení na hospodářskou a sociální situaci zúčastněných zemí. Do vymezených problémů především patří:

- ***korupce, politická nestabilita, závislost na cenách primárních produktů na světových trzích (např. cash crops), rozdílná distribuce příjmů, malý důraz kladený na řešení sociálních problémů ve sledovaných zemích.***
- ***Nutnost zajistit vyšší míru podpory pro řešení výše uvedených problémů na odpovídající úrovni a s tím související zainteresovanost nadnárodních a mezinárodních organizací na postupném zlepšování situace afrických zemí.***

10. POUŽITÁ LITERATURA

- [1] AKAI, N., NISHIMURA, Y. a SAKATA M. (2007): *Complementarity, fiscal decentralization and economic growth*. Economics of Governance.
- [2] ALTVATER, E. a MAHNKOPF, B. (1996). *Grenzen der Globalisierung*. Okonomie, Ökologie und Politik in der Weltgesellschaft. Munster.
- [3] ANDRIAMANANJARA, S. a SHIFT, M. (1998): *Regional Groupings among Microstates*.
- [4] ARNDT, S. (2003): *Global Production Network and Regional Integration*. Working Paper Series, WP 2003-12. Claremont McKenna College.
- [5] BADINGER, H. (2005): Growth Effects of Economic Integration: Evidence from the EU Member States. Review of World Economics. Volume 141, Number 1/April. (s.50-78). ISSN: 1610-2878.
- [6] BALASSA, B. (1962): *The Theory of Economic Integration*. Allen and Unwin, Londýn
- [7] BALDWIN, R. E. a VENABLES, A. J. (2004): *Regional Economic Integration*.
- [8] BARRO, R. J. a SALA-I-MARTIN, X. (2004): *Economic Growth*, Second Edition. The MIT Press, Cambridge (s. 654). ISBN – 9-780262-025539.
- [9] BARRO, R. J., MANKIW, M. G. a SALA-I-MARTIN, X. (1995): *Capital Mobility in Neoclassical Models of Growth*. American Economic Review 85(1), (s. 103–115).
- [10] BELKE, A. a Wang, L. (2006): The Degree of Openness to Intra –Regional Trade – Towards Value-Added Based Openness Measures. Jahrbucher für Nationalökonomie und Statistik, Mar 2006, Vol. 226/2.
- [11] BERTHELON, M. (2004): Growth Effects of regional integration Agreements. Central Bank of Chile - Working Paper 278. <http://www.bcentral.cl/estudios/documentos-trabajo/pdf/dtbc278.pdf> (cit. 14. 2. 2008).
- [12] BOAS, M., MARCHAND, M. H. a SHAW, T. M. (2005): *Conclusion: Possible Projections for the Political Economy of Regions and Regionalism* in: The Political Economy of Regions and Regionalism. Palgrave Macmillan, New York, NY. ISBN 1-4039-2090-7, (s. 196).
- [13] BRAHMBHATT, M. (1998): Measuring Global Economic Integration: A Review of the Literature and Recent Evidence, <http://www1.worldbank.org/economicpolicy/globalization/documents/measuring.pdf> (cit. 12. 2. 2008).
- [14] BRESLIN, S., HIGGOTT, R. a ROSAMOND, B. (2002): „Regions in Comparative Perspective“. CSGR Working Paper No. 107/02. Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation, The University of Warwick.
- [15] BRESLIN, S. a HIGGOTT, R. (2003): *New Regionalism(s) in the Global Political Economy. Conceptual Understanding in Historical Perspective*. Asia Europe Journal (2003) 1 (s.167-182). ISSN 1610-2932.

- [16] BROSIO, G. a REVELLI, F. (2003): The political economy of regional opting out: distributive implications of a prospective Europe of Regions. In *Economics of Governance* (2003) 4: 127 – 142. Springer Verlag.
- [17] CARTNER, M. (2005): *Landownership Inequality and the Income Distribution Consequences of Economic Growth*. In Cornia, G. A. (ed.) *Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization*. Oxford University Press, United Nations University, (s. 57 -80). ISBN: 0-19-927141-0.
- [18] CIHELKOVÁ, E. a HNÁT, P. (2005): *Subregionalismus v EU a APEC*. Politická ekonomie.
- [19] CIHELKOVÁ, E., KŘÍŽKOVÁ, J., KUNEŠOVÁ, H. a MARTINČÍK, D. (2001): *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. Praha. C. H. Beck, 257 stran. ISBN: 80-7179-3116.
- [20] CIHELKOVÁ, E. a kol. (2007): *Nový regionalismus - Teorie a případová studie (Evropská Unie)*. C.H. Beck, Praha. 1. vydání, (s. 361). ISBN: 978-80-7179-808-8.
- [21] COLLIER, P. a GUNNING, J. W. (1999): *Explaining African Economic Performance*. *Journal of Economic Literature*, 37(1), (s. 64-111). ISSN 00220515.
- [22] COULIBALY, S. (2006). Regional Integration and the Persistent Uneven Spread of Economic Activities in Developing Areas. *Économie internationale* 106 (2006), p. 5-23.
- [23] CUTRINI, E. (2006): The Balassa Index meets the Theil Index: a Decomposition Methodology for Location Studies. Paper provided by European Regional Science Association in its series ERSA conference papers with number ersa05p123. <http://www.ersa.org/ersaconfs/ersa05/papers/123.pdf> (cit. 15. 1. 2008).
- [24] ČAJKA, P. (2006): *Úloha a postavenie regiónu v globalizovanom svete* in *Sborník z mezinárodní konference Globalizace versus Regionalismus*. Technická univerzita v Liberci (s.39- 45). ISBN 80-7372-088-4.
- [25] DAGDEVIREN, H., van der HOEVEN, R. a WEEKS, J. (2005): *Redistribution does Matter: Growth and Redistribution for Poverty Reduction*. In Shorrocks, A. a van der Hoeven, R. (eds.) *Growth, Inequality, and Poverty: Prospects for pro-Poor Economic Development*. Oxford University Press, United Nations University, (s. 125 -153). ISBN: 0-19-928224-2.
- [26] DE LOMBAERDE, P. a VAN LANGENHOVE, L.(2005): Indicators of Regional Integration: Methodological Issues. IIIS Discussion Paper No.64 / March 2005 <http://www.tcd.ie/iiis/documents/discussion/pdfs/iiisd64.pdf> (cit. 16. 1. 2008).
- [27] DE ROSA, D. A. (1998): *Regional Integration Arrangements: Static Economic Theory, Quantitative Findings, and Policy Guidelines*. Background paper for a World Bank Policy Research Report entitled Regionalism and Development. <http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/wps2000series/wps2007/wps2007.pdf> (cit. 8. 7. 2007).
- [28] DE ROSA, D. a RONINGEN, V. (2002): *Quantitative Impacts of a COMESA Customs Union in the EAC Trade Simulation Model*”, Working paper, Potomac Associates.

- [29] de MELO, J., MONTENEGRO, C. a PANAGARIYA, A. (1992): Regional Integration, Old and New. Policy Research Working Paper, Country Economics Department, The World Bank, WPS 985.
http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSCContentServer/WDSP/IB/1992/10/01/000009265_3961003111211/Rendered/PDF/multi0page.pdf (cit. 12.7.2007).
- [30] DESSUS, S., K. FUKASAKU and R. SAFADI (1999): Multilateral Tariff Liberalisation and the Developing Countries, Policy Brief No. 18, OECD Development Centre, Paris.
- [31] DIAO, X., ROE, T. a SOMWARU, A. (2001): What is the Cause of Growth in Regional Trade: Trade Liberalization or RTAs? The Case of Agriculture. The World Economy, Volume 24, Number 1, January 2001, pp. 51-79(29). Blackwell Publishing. ISSN 0378-5920.
- [32] DION, D.P. (2004a): Regional integration and economic development: A theoretical approach. Discussion Paper No. 20. Governance and the Efficiency of Economic Système – GESY. Free University of Berlin, Humboldt University of Berlin, University of Bonn, University.
<http://www.gesy.uni-mannheim.de/dipa/20.pdf> (cit. 7. 1. 2008).
- [33] DION, D. P. (2004b): "Regional integration and economic development: An empirical approach," Discussion Papers 21, SFB/TR 15 Governance and the Efficiency of Economic Systems, Free University of Berlin, Humboldt University of Berlin, University of Bonn, University.
<http://www.gesy.uni-mannheim.de/dipa/21.pdf> (cit. 7.1. 2008).
- [34] DOLAN, M. B. (1975): *The Study of Regional Integration: A Quantitative Analysis of Neo-Funkcionalist and Systemic Approaches*. International Studies Quarterly Vol. 19. No. 3. (Sep., 1975), (s. 285 – 315).
- [35] DRYSDALE, P. a GARNAUT, R. (1993): *The Pacific: An Application of a General Theory of Economic Integration*. In Bergsten, C. F. (ed.) Pacific Dynamism and the International Economic System, Institute for International Economics, Washington DC, (s. 183 – 223). ISBN: 0 88132 196 6.
- [36] EDWARDS, T. H. (2007): Measuring Global and Regional Trade Integration in Terms of Concentration Access. In Review of World Economics, Volume 143, Number 2/April 2007, (s. 256-276). ISSN: 1610-2878.
- [37] ELBERS, C., LANJOUW, P., MISTIAEN, J., OZLER, B. a SIMLER, K. R. (2005): *Are Neighbours Equal? Estimating Local Inequality in Three Developing Countries*. In Kambur, E, a Venables, A. J. (eds.), Spatial Inequality and Development. Oxford University Press, United Nations University World Institute, (s. 37 -60). ISBN: 0-19-927863-6.
- [38] FÁREK, J. a Foltýn, J. (2004): *Rozvojové země v éře ekonomické globalizace*. Politická ekonomie 6.
- [39] FEI, J.C.H. a RANIS, G. (1961): *A Theory of Economic Development.* American Economic Review 51(4): 533–565.
- [40] FEI, J.C.H. a RANIS, G. (1964): *Development of the Labor Surplus Economy: Theory and Policy*. Homewood, Illinois: Richard A. Irwin, Inc.

- [41] FRANK, A. G. (1969): *Latin America: Underdevelopment or Revolution?* Monthly Review Press, New York.
- [42] FRANKEL, J. (1997): *Regional Trading Blocs in the World Economic System*. Washington, DC, Institute for International Economics.
- [43] FUKUDA-PARR, S. a SHIVA KUMAR, A. K. (2004): *Readings in Human Development Concepts, Measures and Policies for a Development Paradigma*. Oxford University Press (s. 428). ISBN-13: 978-0-19-567052-3.
- [44] FURTADO, C. (1973): *The Concept of External Dependence in the Study of Underdevelopment*. In Wilber, (s. 118 – 123).
- [45] GALTUNG, J. (1968): *A Structural Theory of Integration*. Journal of Peace Research, Vol. 5, No. 4., (s. 375 – 395).
- [46] GENNA, G. M. (2005): Measuring Regional Economic Integration: The Integration Achievement Score. Paper prepared for the 46. Annual International Studies Convention Honolulu, Hawaii, March 1-5, 2005)
- [47] GENNA, G. M. a HIROI, T. (2004): Power Preponderance and Domestic Politics: Explaining Regional Economic Integration in Latin America and the Caribbean, 1960 – 1997. International Interactions, Vol. 30, (s. 143-164). ISSN: 0305-0629.
- [48] GILLIS, M., PERKINS, D. H., ROEMER, M. a SNODGRASS, D. R. (1992): *Economics of Development*. W.W.Norton & Company – New York London, (stran 635). ISBN – 0-393-96156-7)
- [49] GOYAL, S. a STAAL, K. (1999): *The Political Economy of Regionalism*. Econometric institute report 9957/A, Erasmus University Rotterdam.
- [50] GRUGEL, J. a HOUT, W. (1999): *Regions, Regionalism and the South*. In Grugel, J. a Hout, W. (eds.) *Regionalism Across the North-South Divide: State Strategie and Globalization*. Routledge, London, (s. 3- 13).
- [51] GUNDLACH, E. (1995): The Role of Human Capital in Economic Growth: New Results and Alternativ Interpretations. *Welwirtschaftliches Archiv* 131 (s. 383-402).
- [52] HAGGARD, S. (1994): “Thinking about Regionalism: The Politics of Minilateralism in Asia and the Americas”. Paper presented at the September 1994 APSA meeting in NY.
- [53] HAYAMI, Y. a GODO Y. (2005): *Development Economics: From the poverty to the Wealth of Nations*. Third Edition, Oxford University Press. ISBN- 9-780199-272716.
- [54] HENRICH, K. (2004): Globale Einkommensdisparitäten und –polaritäten. *Volkswirtschaftliche Diskussionsbeiträge* Nr. 60/04, <http://opus.zbw-kiel.de/volltexte/2005/2673/pdf/Papier6004.pdf> (cit. 15. května 2008).
- [55] HIGGINS, B. (1956): *The Dualistic Theory of Underdeveloped Areas*. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 4, 1955-1956 (s. 99-115).
- [56] HIRSCHAMN, A. O. (1981): *The Uses of Political Economy in Analyzing European Integration in Essays in Trespassing: Economic to Politics and Beyond*. Cambridge University Press, ISBN: 978-0521238267, (s. 286).

- [57] HOFF, K. a STIGLITZ, J. E. (2001): *Modern Economic Theory and Development*. In Meier, G. M. a Stiglitz, J. E. (eds.), *Frontiers of Development Economics – The Future and Perspective*. ISBN: 0-19-5215-92-3.
- [58] HUFBAUER, G. C. a SCHOTT, J. J., 1994. *Western Hemisphere Economic Integration*. Washington D. C.: Institute for International Economics. ISBN 0881321591 (s. 279).
- [59] HULAME, D. a MOSLEY, P. (1996): *Finance Against Poverty*, Vol. 1, London, Routledge.
- [60] HUNTINGTON, S. P. (1991): *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. The University of Oklahoma Press, Norman, Oklahoma, ISBN 978-0806125169, (s. 384).
- [61] HURRELL, A. (1995) *Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics*. *Review of International Studies* 21(4), (s. 331-58).
- [62] HVEEM, H. (2000): *Explaining the Regional Phenomenon in an Era of Globalisation*. In Stubbs, R. a Underhill, G. R. D. (eds.) *Political Economy and the Changing Global Order*. Oxford University Press, (s. 70 – 81).
- [63] CHRISIAENSEN, L., DEMER, R a PATERNOSTRO, S. (2005): *Reforms, Remoteness, and Risk in Africa: Understanding Inequality and Poverty surfing the 1990s*. In Kambur, E, a Venables, A. J. (eds.), *Spatial Inequality and Development*. Oxford University Press, United Nation University World Institute, (s. 209 -234). ISBN: 0-19-927863-6.
- [64] CHU, K., DAVOODI, H. a GUPTA, S. (2005): *Income Distribution and Tax and Government Social-Spending Policies in Developing Countries*. In Cornia, G. A. (ed.), *Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization*. Oxford University Press (249 – 270). ISBN:0-19-928410-5.
- [65] ISARD, W. et al. (1998): *Methods of Interregional and Regional Analysis*. Ashgate Publishing Limited, (s. 490). ISBN -1-85972-410-8.
- [66] JENÍČEK, V. a FOLTÝN, J. (2003). *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha, C. H. Beck, 1. vydání, (s.269). ISBN – 80-7179-795-2.
- [67] JENÍČEK, V. (2006): *Obchodní konfrontace Sever – Jih ve WTO* in *Sborník prací z mezinárodní vědecké konference Agrární perspektivy XV. Zahraniční obchod a globalizační procesy*, ČZU Praha. (s. 208-212) ISBN 80-213-1531-8.
- [68] KNIGHT, F. H. (1944): *Diminishing Returns of Investment*. *Journal of Political Economy*, 52 March, (s. 26-47).
- [69] KRISHNA, P. (1998): *Regionalism and Multilateralism: A Political Economy Approach*, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 113, No. 1, Pages 227-250.
- [70] KUZNETS, S. (1955): *Economic Growth and Income Inequality*. *The American Economic Review* (March) XLV (s. 1-28).
- [71] KUZNETS, S. (1971): *Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure*. Harvard University Press.
- [72] LAL, D. (2002): *The Poverty of Development Economics*. The Institute of Economic Affairs, London, (s. 263). ISBN: 0-255-365-19-5.

- [73] LANDON-LANE, J. S. a ROBERTSON, P. E. (2000): *Post War Industrialization and Growth: What Can a Lewis Type Model Explain?*
- [74] LEWIS, W. A. (1954): *Economic Development with Unlimited Supplies of Labour*. Manchester School 28 (s. 139 -191).
- [75] LEWIS, W. A. (1955): *The Theory of Economic Growth*. London. Alleni &Unwin. ISBN: 978-0043300541, (s. 453).
- [76] LEWIS, W. A. (1958): *Unlimited Labour: Further Notes*. Manchester Schoul 32 (s. 1-32).
- [77] LONDONO, J. L. a SZÉKELY, M. (1998): *Sorpresas distributivas después de una Década de Reforma*. Pensamiento Iberoamericano-Revista de Económica Política (speciální vydání).
- [78] LÖSCH, A. (1971): *The Economics of Location*. New Haven, Yale University Press, 520 stran. ISBN - 030007272 .
- [79] MAILAFIA, O. (1997): Europe and Economic Reform in Africa: Structural adjustment and economic diplomacy. Routledge Studies in Development Economics, (s. 345). ISBN: 0-415-14825-1.
- [80] MANKIW, N.G., ROMER, D. a WEIL, D. N. (1992): A Contribution to the Empirics of Economic Growth, Quaterly Journal of Economics 107 (s. 480 – 437). ISSN 0033-5533.
- [81] MILLER, H. (1997): „*Industries, Government and the Creation of Regional Trade Blocs*“, in Edward D. Mansfield and Helen V. Milner (eds.), *The Political Economy of Regionalism*. Columbia University Press, New York, ISBN: 0-231-10663-7, (s. 288).
- [82] MORLEY, J. a PIGER, J. (2005): A Steady-State Approach to Trend/Cycle Decomposition of Regime-Switching Processes. Working Paper 2004-006D. Federal Reserve Bank of St. Louis. <http://research.stlouisfed.org/wp/2004/2004-006.pdf> (cit. 16. 1. 2008)
- [83] MOTTA, M. a NORMAN, G. (1996). *Does economic integration cause foreign direct investment?*. International Economic Review 37, 757-783.
- [84] MYINT, H. (1964): *The Economics of Developing Countries*. Hutchinson University Library, London (s. 69 -84).
- [85] MYRDAL, G.(1957): *Economic Theory and Under-development Regions*. London, Gepard Duckwords, 168 stran.
- [86] NAFZIGER, E. W.(2006): *Economic Development*. Cambridge University Press (s. 846). ISBN – 0-521-82966-6.
- [87] NASCHOLD, F. (2005): *Growth, Distribution, and Poverty Reduction:LDCs are Falling Further Behind*. In Shorrocks, A. a van der Hoeven, R. (eds.) *Growth, Inequality, and Poverty: Prospects for pro-Poor Economic Development*. Oxford University Press, United Nations University, (s. 107 -124). ISBN: 0-19-928224-2.
- [88] NESADURAI, H. (2002): *Globalization and Economic Regionalism: A Survey and Critique of the Literature*. CSGR Working Paper No. 108/02, Centre for the Study of Globalization and Regionalization, The University of Warwick.
- [89] NORTON, G. W. a ALWANF, J. (1993): *Introduction to Economics of Agricultural Development*. McGRAW-HILL, INC, (s. 404). ISBN 0-07-047922-4.

-
- [90] NURKSE, R. (1961): *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*. Oxford University Press. (s. 163).
 - [91] NYE, J. S. (1968): Comparative Regional Integration: Concept and Measurement. *International Organization*, Vol. 22, No. 4 (Autumn, 1968), s. 855-880.
 - [92] ORTIZ MENA, A. (2000), 'The Political Economy or Regionalism: A Current Theorizing and Preliminary Observations', *Working Paper No.EI-56* (Centro de Investigación y Docencia Económicas, A.C.).
 - [93] PANGESTU, M. a GOOPTU, S. (2003): *New Regionalism: Options for China and East Asia*.
 - [94] PELKAMNS, J. (2006): *European Integration: Methods and Economic Analysis*. Pearson Education Limited, England, (s. 480). ISBN – 0-273-69449-9.
 - [95] PERRONI, C. a WHALLEY, J. (1992): *The New Regionalism: Trade Liberalization or Insurance?* Cambridge, MA, National Bureau of Economic Research Working Paper #4626.
 - [96] PETERSON W. C. a ESTENSON, P. S. (1992): *Income, Employment, Economic Growth*. W. W. Norton & Company, New York, (s. 829). ISBN – 0-393-96139-7.
 - [97] POULSON, B. W. (1994): *Economic Development – Private and Public Choice*. West Publishing Company, St. Paul, (s. 572). ISBN: 0-13-02750-5.
 - [98] PREBISH, R. (1950): *The Role of Commercial Policy in Underdeveloped Countries*. *American Economic Review* 49(2).
 - [99] PUCHALA, D. J. (1968): *The Pattern of Contemporary Regional Integration*. *International Studies Quarterly*, Vol. 12, No. 1. (March 1968), (s. 38 – 64).
 - [100] PUGA, D. a VENABLES, A.J. (1997). *Preferential trading arrangements and industrial location*, *Journal of International Economics* 43, 347-368.
 - [101] RADALET, S. (1997): *Regional Integration and Cooperation in Sub-Saharan Africa: Are Formal Trade Agreements the Right Strategy?* Development Discussion Paper No. 592. Harvard Institute for International Development, Harvard University. <http://www.cid.harvard.edu/hiid/592.pdf> (cit. 7.6.2007).
 - [102] RANIS, G. (2004a): *Artur Lewis' Contribution to Development Thinking and Policy*. Center Discussion Paper No. 891. Yale University, <http://ssrn.com/abstract=583302> (cit. 20. 5. 2007).
 - [103] RANIS, G. (2004b): *The Evolution of Development Thinking: Theory and Policy*. Center Discussion Paper No. 886. Yale University, <http://ssrn.com/abstract=551645> (cit. 8. 7. 2007)
 - [104] ROBERTSON, P. (1999): *Economic Growth and the Return to Capital in Developing Economies*. *Oxford Economic Papers* 51(4), 577–594.
 - [105] ROBSON, P. (1993): *The Economics of International Integration*. Third Edition. Routledge, (s. 285). ISBN: 0-415-09880-7.
 - [106] RODRIK, D. (2001): *The Global Governance of Trade as if Development Really Mattered*. United Nations Development Programme, New York. <http://www.undp.org/mainundp/propoor> (cit. 15. 2. 2006).
 - [107] RODRIK, D. (2004): *Rethinking Growth Policies in the Developing World*.

- [108] ROSENSTEIN-RODAN, P. N. (1943): *Problems of Industrialization of Eastern and South-Eastern Europe*, Economic Journal 53 (s. 202-211).
- [109] ROTH, J (2002): *Microfinance*. In Kirkpatrick, C., Clarke, R. a Polidano, C. (eds.) *Handbook on Development Policy and Management*. Edward Edgar Publishin Limited, Cheltenham, (s. 173 - 181). ISBN: 1-840064-142-8.
- [110] SALAS-PORRAS, A. (2007): *The Political Economy of Region Formation* <http://www.crisisstates.com/download/seminars/Alejandra.May09.pdf> (cit. 15. 6. 207).
- [111] SHAMS, R. (2003): *Regional Integration in Developing Countries: Some Lessons Based on Case Studies*. HWWA Hamburk Institute of Internation Economics, Discussion Paper 251. ISSN 1616-4814.
- [112] SHIFF, M. a CHANG, W. (2000): *Market Presence, Contestability, and the Terms-of-Trade Effects of Regional Integration*.
- [113] SOCIAL WATCH REPORT 2005: *Roars and Whispers*, (s. 257). ISSN 0797-9231.
- [114] TAYLOR, L. (2005): *External Liberalization, Economic Performance, and Distribution in Latin America an Elsewhere*. In Cornia, G. A. (ed.), *Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization*. Oxford University Press (166 – 196). ISBN:0-19-928410-5.
- [115] TEKLE, K. A., KAMEYANA, H. a ITO, S. (2006): *Impact of FTA within Eastern and Southern Africa Countries and Unilateral Tariff Elimination by other Regions*. Conference Paper presented at the 9th Annual Conference on Global Economic Analysis, Addis Ababa, Ethiopia. <https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/download/2812.pdf> (cit. 10. 7. 2007).
- [116] TELO, M. (2003): *Introduction: Globalization, New Regionalism and the Role of the EU in European Union and the New Regionalism*. Ashgate Publishing (s.330). ISBN 0-7546 1749 1.
- [117] TESTAS, A. (1999): *Evalutating Participation in African Economic Integration Schemes: The Case of the North African Arab Maghreb Union (AMU)*. In *Journal of African Economies*, vol. 9, number 1 (s. 108-123). ISSN 0963-8024.
- [118] THORNBECKE, E. (2006): *The Evolution of the Development Doctrine, 1950 – 2005*. Research Paper No. 2006/155. World Institute for Development Economic Research, United Nations University
- [119] TODARO. M. P. a SMITH, S. C. (2006): *Economic Development*. Pearson Addison Weslye (stran 851). ISBN 0-321-31195-7.
- [120] United Nations (UN), (2006): <http://www.un.org/special-rep/ohrlls/ldc/ldc%20criteria.htm> (cit. 10. 3. 2006).
- [121] United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD, 1995): *Trade and Development Report 1995*, New York and Geneva: United Nations Publication.
- [122] VALDÉS, A. a McCALLA, A. F. (2004): *Where the Interest of Developing Countries Converge and Diverge*. In Ingco, M. D a Winter, L. A. (eds.) *Agriculture and the New Trade Agenda*. Cambridge University Press, (s. 136 – 148). ISBN: 978-0-521-82685-3.

- [123] van der HOEVEN, R. a SAGET, C. (2005): *Labour Market Institutions and Income Inequality: What are the New Insights after Washington Consensus?* In Cornia, G. A. (ed.) *Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization*. Oxford University Press, United Nations University, (s. 197 -220). ISBN: 0-19-927141-0.
- [124] VENABLES, A. J. (1999): *Regional Integration Agreements: a force for convergence or divergence?* Paper prepared for the Annual Bank Conference on Development Economics in Paris in June 1999. World Bank and London School of Economics.
- [125] VOS, R. (2002): *Economic Reforms, Development and Distribution: Were the Founding Fathers of Development Theory Right?* In V. FitzGerald (ed.), *Social Institutions and Economic Development* Kluwer Academic Publishers. Printed in the Netherlands., (s. 85–99). ISBN: 140 200894 5.
- [126] WEINGAST, B. R. a WITTMAN, D. A. (2006): *The Oxford Handbook of Political Economy*. Oxford University Press, Oxford. ISBN 0-19-927222-0, s. 1093.
- [127] WESSA, P. (2008), Free Statistics Software, Office for Research Development and Education, version 1.1.23-r1, URL <http://www.wessa.net/>.
- [128] WILLIAMSON, J.G. (1965): Regional inequality and the process of national development a description of the patterns', *Economic Development and Cultural Change* 13: 3-45.
- [129] WONNACOTT, R. J. 1990. "U.S. Hub-and-Spoke Bilaterals and the Multilateral Trading System." *Commentary* (C. D. Howe Institute), no. 23: 1–22.
- [130] WORLD BANK (1989): *Africa's Adjustment and Growth in the 1980s* . The World Bank, Washington, DC.

10.1. Použité zdroje dat:

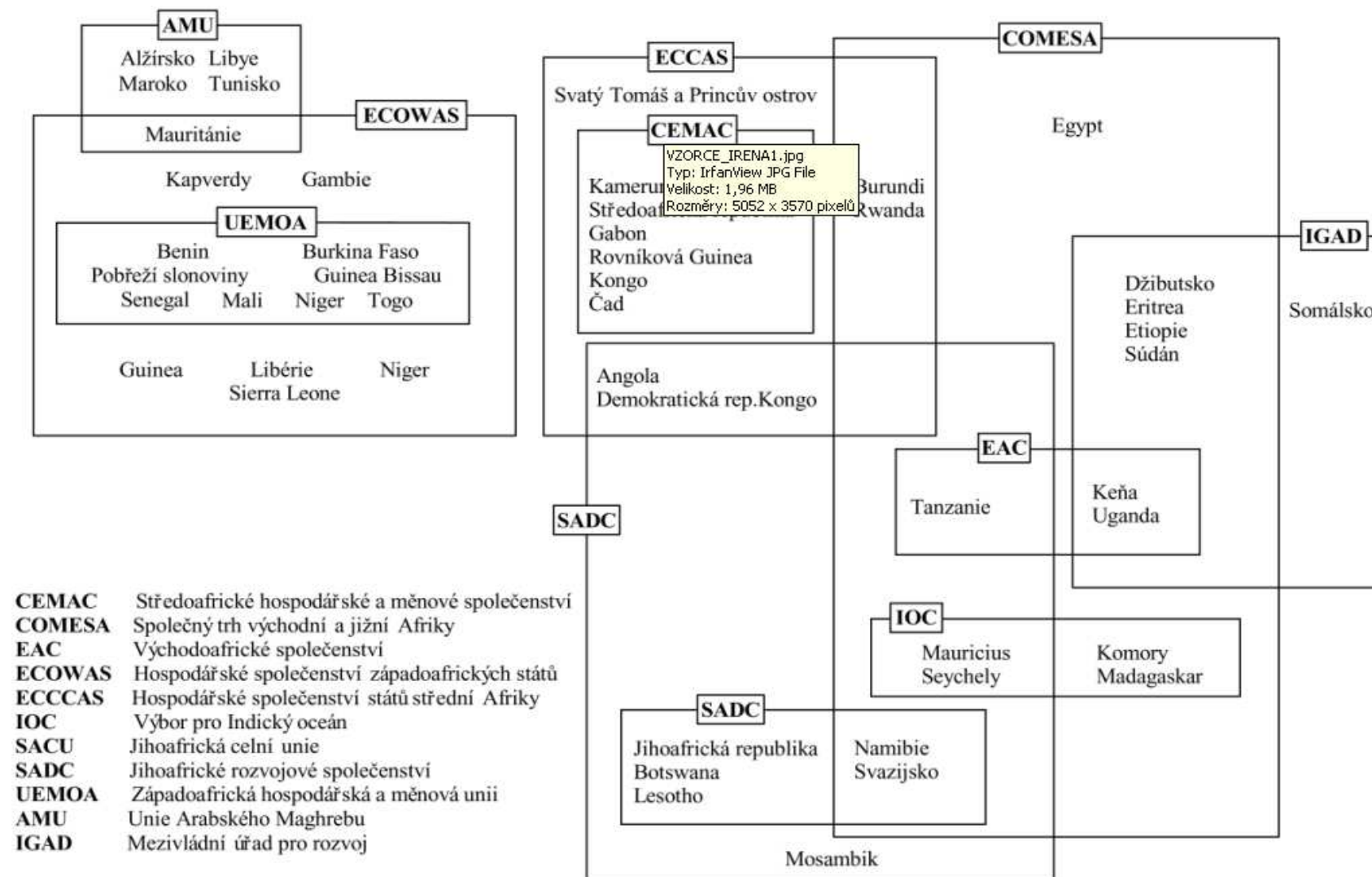
- [1] Africa Development Indicators 2006. The World Bank, Washington DC. http://siteresources.worldbank.org/INTSTATINAFR/Resources/ADI_2006_text.pdf (cit. 15. 5. 2007).
- [2] CEPII : <http://www.cepii.fr/anglaisgraph/bdd/bdd.htm>
- [3] FAOSTAT: <http://faostat.fao.org/DesktopModules/Admin/Logon.aspx?Usr=smutka@pef.czu.cz&Pwd=2q%SQ8x!T&Alias=faostat>
- [4] Smith, L. C. a Haddad, L. (2000): Explaining Child Malnutrition in Developing Countries: A Cross-Country Analysis, Research Report 111,
- [5] <http://www.ifpri.org/pubs/abstract/111/rr111datax.xls> (cit. 20.7.08)
- [6] GLOBALIS, 2008: http://globalis.gvu.unu.edu/indicator_detail.cfm?Country=AO&IndicatorID=19
- [7] Heston, A., Summers, R. a Aten, B. (2006): Penn World Table Version 6.2, Center for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania. http://pwt.econ.upenn.edu/php_site/pwt62/pwt62_form.php (cit. 17. 2. 2008).
- [8] HUMAN DEVELOPMENT REPORTS: <http://hdr.undp.org/en/statistics/> , <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-2008/> (cit. červenec 2008)
- [9] INTERNATIONAL MONETARY FUND: World Economic Outlook Database,

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/02/weodata/index.aspx>

- [10] Index of Economic Freedom2008: <http://www.heritage.org/research/features/index/downloads.cfm>
- [11] Millenium Development Goals: <http://www.mdgmonitor.org/>
- [12] UNITED NATION, Comtrade: <http://comtrade.un.org/db/default.aspx>
- [13] WORLD BANK: <http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/member.do?method=getMembers&userid=1&queryId=6>

PŘÍLOHY

Příloha 1 – Hlavní regionální integrační uskupení v Africe

Příloha 2 – Průměrné hodnoty jednotlivých uskupení vstupující do rozvojového diamantu

uskupení	1990				1995				2000				2005			
	délka dožití	GNI na osobu	zapsání ke studiu	přístup k pitné vodě	délka dožití	GNI na osobu	zapsání ke studiu	přístup k pitné vodě	délka dožití	GNI na osobu	zapsání ke studiu	přístup k pitné vodě	délka dožití	GNI na osobu	zapsání ke studiu	přístup k pitné vodě
AMU	65,40	1 362,50	73,20	71,80	67,40	1 287,50	79,00	73,60	69,20	1 377,50	83,75	75,20	70,20	2 810,00	89,00	76,20
UOMEA	51,00	407,50	38,00	51,50	51,75	335,00	48,00	55,25	52,38	320,00	50,88	59,13	53,88	462,50	58,38	61,88
ECOWAS	50,94	423,33	43,67	54,00	52,00	403,33	53,93	56,69	53,00	368,13	57,73	60,50	54,50	516,88	62,60	62,56
ECCAS	49,73	939,00	64,40	53,09	48,09	690,00	66,75	56,36	49,18	724,00	76,50	60,82	50,36	1 471,00	72,00	63,91
CEMAC	53,50	1 313,33	70,50	49,67	50,83	1 013,33	70,00	53,83	51,00	1 063,33	81,33	58,67	51,17	2 151,67	65,00	62,00
COMESA	52,86	856,32	52,87	59,33	52,48	910,00	62,40	61,90	51,86	980,00	64,18	65,90	53,24	1 294,76	74,65	68,52
IGAD	51,67	335,00	25,75	48,50	51,83	310,00	39,25	51,50	51,83	340,00	42,20	55,00	54,00	461,67	53,80	57,67
EAC	53,33	293,33	50,00	45,00	50,33	216,67	56,00	51,00	49,00	316,67	60,00	56,67	51,33	383,33	83,50	61,00
SADC	53,50	1 022,50	62,89	54,08	51,00	1 090,83	71,50	56,58	46,17	990,83	74,67	61,25	45,42	1 607,50	80,60	64,00
SACU	60,60	1 900,00	80,75	64,00	58,00	2 250,00	73,40	66,60	49,20	2 020,00	80,60	69,00	46,60	3 226,00	74,60	70,40
IOC	61,50	2 022,50	70,33	80,25	63,50	2 632,50	67,00	80,00	65,25	2 950,00	76,75	80,00	66,75	3 700,00	95,00	80,00